

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА

**КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ:
СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ
ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 27 червня 2024 року)

Вінниця
ТВОРИ
2024

УДК:342.4 (477)
DOI:10.36695/2.2024.1

За загальною редакцією

Юрія Ладиславовича Бошицького, кандидата юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, ректора Київського університету права НАН України.

Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 27 червня 2024 року) / Київський університет права Національної академії наук України / за заг. ред. к.ю.н., проф., засл. юриста України, ректора Київ. ун-ту права НАН України Ю.Л. Бошицького. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. 168 с.

ISBN 978-617-552-711-5

Обговорено, затверджено та рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Київського університету права НАН України від 2024 року, протокол № 6 від 7 листопада 2024 року.

Збірник містить матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації» (2024 р., м. Київ), у яких розглянуто основні правові проблеми, наукові підходи до вирішення правових колізій в національному законодавстві, проаналізовано запровадження міжнародного досвіду в національне законодавство, а також висвітлено проблему діяльності всіх правових сфер життя під час воєнного стану в Україні, визначено пріоритетні напрями вирішення правових колізій.

Матеріали надруковані в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, стилістичне та орфографічне оформлення відповідальність несуть автори публікацій та їхні наукові керівники.

УДК: 342.4 (477)

© Колектив авторів, 2024

© Київський університет права НАНУ, 2024

© ТОВ «ТВОРИ», 2024

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні колеги!

Вітаю вас із виходом збірника матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації».

Конституція України – це фундаментальний документ, що гарантує суверенітет нашої держави, закріплює права та свободи кожного громадянина, визначає правові засади її функціонування. У нинішніх умовах повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації значення Конституції як гаранта правопорядку та національних цінностей стало ще більш актуальним.

Захист конституційних прав і свобод в умовах війни є не лише правовим, а й моральним обов'язком кожного українця. Порушення міжнародного права, злочини проти людяності та воєнні злочини, здійснені РФ на нашій території, є грубим порушенням прав людини та загрозою для всього цивілізованого світу. Ці реалії ще раз наголошують на важливості правової науки в сучасних умовах, зокрема в питаннях правового забезпечення захисту прав громадян і відбудови держави після перемоги.

Під час цієї конференції було обговорено низку актуальних питань, а саме: забезпечення прав громадян в умовах воєнного стану, захист прав цивільного населення, що постраждало від агресії, регулювання ринку віртуальних активів, а також правові аспекти захисту приватного життя в умовах збройного конфлікту.

Значну роль, за словами доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України, судді Конституційного Суду України 2018–2017 рр. Юрія Бауліна, уже зараз було приділено «конституційним перспективам України, а це означає, що йдеться про майбутнє нашої країни, післявоєнну її відбудову і подальший розвиток України». Наш погляд у майбутнє з вірою в перемогу дає змогу прогнозувати перспективи і механізми реалізації конституційного права, його вдосконалення під час повоєнного від-

новлення України. Саме тому вже другий рік поспіль Київський університет права НАН України порушує питання модернізації Основного закону України – Конституції України. Модернізація має на меті забезпечити захист прав і свобод, взаємостосунки людини та держави, визначити поняття суверенітету та багато інших питань, які повинна гарантувати Конституція України. Конституційна модернізація зобов'язана реалізувати також верховенство права та закону не тільки де-юре, а й де-факто.

Особливо важливою є правова підтримка найбільш вразливих верств населення – внутрішньо переміщених осіб, людей, які втратили житло, ветеранів, дітей-сиріт і баг. інш. Учасники конференції висунули цінні пропозиції щодо вдосконалення правових механізмів захисту цих категорій громадян та запропонували шляхи модернізації системи державного управління в умовах повоєнного відновлення.

Пропозиції, сформовані в рамках конференції, спрямовані на забезпечення стабільності державної системи, а також на закріплення правового статусу людини та громадянина, відіграють важливу роль у процесі розвитку правової держави. Вони можуть слугувати основою для комплексних реформ у законодавстві, спрямованих на підвищення ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування. Особливо актуальними є рекомендації щодо вдосконалення правових норм, які гарантують захист прав громадян, зміцнюють систему демократичного управління та забезпечують адаптацію державних інституцій до нових викликів, зокрема в умовах післявоєнної відбудови. Ці напрацювання є важливими орієнтирами для подальшої модернізації правової системи та ефективної реалізації конституційних положень у майбутньому.

З повагою до читача
Юрій Бошицький,
ректор Київського університету права НАН України,
професор, заслужений юрист України

ЗМІСТ

Вступне слово.	3
Вородін С.В.	
Правові проблеми забезпечення конституційних прав і свобод громадян в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну.	9
Баулін Ю.В.	
Конституція України: деякі питання оновлення.	14
Ващинець І.І.	
Посилення майнових прав інтелектуальної власності в контексті конституціоналізації приватного права.	18
Вишневський В.О., Ващинець І.І.	
Забезпечення конституційного права на приватність у процесі обробки персональних даних в Україні та ЄС	22
Гаджоса Д.Р.	
Релігійно-філософські підґрунтя незалежності: ретроспектива й аналіз поняття.	28
Глущенко О.О.	
Проблемні аспекти економічної функції держави в умовах воєнного стану	33
Глущенко О.О.	
Принципи моделі трансформації функцій держави в умовах воєнного стану	37
Гриньків О.О.	
Негласні слідчі (розшукові) дії в розрізі конституційності	44
Делечук А.В.	
Чим небезпечна митна злочинність та як її вивчати.	50
Заїка Ю.О.	
Конституційне право на соціальне житло та механізм його реалізації.	55

Канфуї І.В.

Незалежність України як мотиваційний фактор розвитку кримінального процесуального законодавства 59

Ковальчук Ю.І.

Вплив воєнного стану на правосвідомість громадян України 64

Ковальчук А.Ю., Ковальчук М.С.

Теоретико-правове переосмислення моделі забезпечення безпеки сучасної економіки України в умовах цифровізації . 68

Кулик О.І.

Конституційні основи урегулювання відносин на ринку віртуальних активів 72

Кушнір З.І.

Реалії та виклики впровадження нового закону про авторське право 76

Матвєєв С.В.

Трансформація соціальної функції держави в умовах воєнного стану 82

Марченко Ю.О.

Психологічний вплив війни на громадян в Україні та за кордоном 88

Олексієнко О.С.

Значення нестандартних режимів робочого часу в сучасних умовах 93

Омельчук В.М.

До питання визначення принципів адміністративно-правового забезпечення реалізації корпоративних прав, що належать державі 97

Пашинський А.П.

Обмеження на отримання подарунків для державних службовців: топ-3 неочевидних порушення 101

Петрусьок Р.М.

Особливості матеріальної відповідальності працівників
будівельної галузі. 106

Пивоваров О.В.

Особливості нормативно-правового регулювання заохочення
державних службовців у системі трудо-правових методів
щодо забезпечення службової дисципліни 111

Пискун Л.В.

Керівник юридичної особи як спеціальний суб'єкт
трудового права: особливості правового статусу 114

Покора К.В.

Правові засади діяльності прокурора Спеціалізованої
прокуратури у сфері оборони 118

Радзівіл О.А.

Причини та наслідки нератифікації Україною Статуту
Міжнародного кримінального суду 123

Сівак А.В.

Конституційне забезпечення прав і свобод у відповідь на
сучасні потреби в умовах воєнного стану 128

Слободян Б.Ю.

Роль конвенції про захист прав людини та основоположних
свобод у механізмі правового захисту 132

Українець С.Я.

Конституціоналізм: між універсалізмом та партикуляриз-
мом 136

Фірсов В.Д.

Національні підходи до змісту конституціоналізму 142

Хмеленко Я.О.

Право українського народу на відшкодування збитків,
завданих природним об'єктам унаслідок збройного
конфлікту 147

Чекарьов Є.В.

Застосування судами України практики Європейського суду
з прав людини в кримінальному процесі. 152

Чорнолуцький Р.В.

Нормопроектна діяльність в умовах розвитку сучасного
конституціоналізму: запозичення міжнародного досвіду . . 158

Kropova A.

Investment Legislation of the European Union 163

УДК: 342.72/73:341.32

Вородін С.В.,

аспірант Київського університету права НАН України

ORCID: 0009-0007-0959-2451

Науковий керівник: Матвєєв С.В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальнотеоретичних
правових і соціально-гуманітарних дисциплін

Київський університет права НАН України

ORCID: 0000-0002-0037-004X

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Проаналізовано питання забезпечення прав громадян під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Актуальність дослідження підтверджена війною, яка триває в Україні, та величезною кількістю воєнних конфліктів, що відбуваються нині в усьому світі. Ця обставина часто призводить до негативних наслідків для мирного населення, а також до порушення прав громадян, які не воюють. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, що розпочалося в лютому 2022 року, стало безпрецедентним викликом для правової системи та конституційного порядку України. Ситуація збройного конфлікту та окупації територій ставить під загрозу основні права та свободи громадян, гарантовані Конституцією України. Війна, яка розпочалася на території України, обумовила необхідність введення в дію воєнного стану на всій території країни. Воєнний стан – це стан особливого правового режиму, який поширений на конкретній території та окреслений у часі. У дослідженні наголошено на дотриманні прав громадян під час війни та дії воєнного стану в Україні.

24 лютого 2022 року стало для всієї України, кожного громадянина найбільшим потрясінням, яке змінило життя кожного українця й торкнулося кожної сфери діяльності. У цей день Російська Федерація розпочала, як вона її називає, «спеціальну військову операцію», але це справжня війна, вторгнення в кордони іншої країни, порушення територіальної цілісності. З 24 лютого 2022 року Президент України ввів воєнний стан, який триває й досі. Реалізація та захист національних інтересів – головна функція держави. На основі національних інтересів відповідні інститути та органи держави виробляють і формують цілі державної політики, які за своїм змістом є відображенням намірів громадян, суспільства й держави щодо задоволення своїх, насамперед життєво важливих, інтересів.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який уведений на всій території України. Необхідно зазначити, що воєнний стан – це достатньо складний комплексний правовий інститут, під час застосування якого вносяться зміни до регулювання багатьох сторін суспільно-політичного життя. Наприклад, в умовах воєнного стану можуть вноситися тимчасові зміни до системи державних органів, може на якийсь час змінюватися статус органів місцевого самоврядування, можуть тимчасово обмежуватися права громадян, про що, зокрема, було й відзначено у п. 3 Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», згідно з яким «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права та свободи громадян, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також уводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Із аналізу положень Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» вбачається, що може бути обмежений достатньо великий перелік прав громадян, за винятком тих прав, які відповідно до Конституції України не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану.

На території, на якій уведено воєнний стан, на підставі указу Президента України застосовуються деякі заходи, зокрема й ті, що обмежують права громадян. Отож необхідно було внести зміни до деяких нормативно-правових актів, а саме:

1. Уведення та забезпечення особливого режиму в'їзду на територію, на якій запроваджено воєнний стан, та виїзду з неї, а також обмеження свободи пересування нею.

Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» ст. 12 установлює вичерпний перелік підстав обмеження прав громадян на свободу пересування, вибір місця перебування та проживання в межах країни, яка включає обмеження цього права, зокрема на територіях, де введено військовий стан [3].

2. Зупинення діяльності політичних партій, інших громадських об'єднань, релігійних об'єднань, які ведуть пропаганду та (або) агітацію, а також іншу діяльність, що підриває в умовах воєнного стану оборону та безпеку України.

Ці обмеження встановлені в таких законах України: «Про політичні партії в Україні» [4], «Про громадські об'єднання» [5], «Про свободу совісті та релігійні об'єднання» [6] та ін.

3. Заборона перебування громадян на вулицях та в інших громадських місцях у певний час доби, перевірка за необхідності документів, що засвідчують особу громадян, особистий огляд, огляд їхніх речей, житла та транспортних засобів, а на установлених законом підставах – затримання громадян і транспортних засобів.

4. Уведення військової цензури за поштовими відправлен-

нями та повідомленнями, що передаються за допомогою телекомунікаційних систем, а також контролю за телефонними переговорами, створення органів цензури, які безпосередньо займаються зазначеними питаннями.

5. Заборона або обмеження виїзду громадян за межі України.

Війна створює безпосередню загрозу для життя та безпеки громадян. Бомбардування, артилерійські обстріли та мінування територій постійно загрожують життю мирного населення. Забезпечення права на життя в таких умовах є надзвичайно складним завданням, що потребує значних зусиль із боку держави та міжнародної спільноти.

Варто приділити значну увагу й механізмам захисту прав громадян.

1. Роль судової системи

Судова система відіграє ключову роль у забезпеченні прав громадян в умовах війни. Судові органи повинні оперативно розглядати справи, пов'язані з порушеннями прав людини, і забезпечувати захист постраждалих осіб. Важливо забезпечити безперебійне функціонування судів на неокупованих територіях.

2. Державні інституції та правозахисні організації

Державні інституції та посадові особи (наприклад, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини) відіграють важливу роль у моніторингу дотримання прав людини та наданні допомоги постраждалим. Співпраця з міжнародними правозахисними організаціями дозволяє залучити додаткові ресурси та підтримку для захисту прав громадян.

3. Гуманітарна допомога

Забезпечення гуманітарної допомоги є важливим аспектом захисту прав громадян. Держава повинна співпрацювати з міжнародними організаціями для забезпечення постраждалих необхідними ресурсами, зокрема продуктами харчування, медичними засобами та житлом.

Варто звернути увагу також і на можливі перспективи покращення ситуації, а саме:

а). Реформування законодавства. Важливим кроком для забезпечення прав громадян є реформування законодавства з урахуванням специфіки воєнного часу. Необхідно розробити чіткі правові механізми для захисту прав осіб, постраждалих від збройного конфлікту, а також забезпечити їхнє ефективне впровадження.

б). Підвищення рівня правової культури. Підвищення рівня правової культури громадян та представників влади є важливим чинником забезпечення прав людини. Освітні програми та інформаційні кампанії сприятимуть підвищенню обізнаності про права людини та механізми їхнього захисту.

Отже, обмеження прав громадян під час дії воєнного стану – це встановлені законодавством межі реалізації прав, що виражені в заборонах, обов'язках та відповідальності, існування яких детерміновано необхідністю захисту суверенітету України, її незалежності й державної цілісності.

Варто зазначити, що під час дії воєнного стану в країні захисти прав людини та громадянина є вкрай ускладненим. Основний закон України та інші нормативно-правові акти закріпили механізм, що допускає обмеження здійснення окремих прав громадян. Необхідно також зазначити, що подібні обмеження, звісно, зобов'язані бути обґрунтованими, тимчасовими, та відповідати демократичним принципам правової держави з метою захисту інтересів суспільства, збереження громадського порядку та безпеки, а також прав і свобод інших громадян.

Список літератури

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.11.2023).

2. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 24.11.2023).

3. Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

4. Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III «Про політичні партії в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

5. Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI «Про громадські об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

6. Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII «Про свободу совісті та релігійні об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

УДК: 342.4

Баулін Ю.В.,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
суддя Конституційного Суду України
2018–2017 рр.
ORCID: 0000-0001-8764-3567

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОНОВЛЕННЯ

1. Конференція призначена особливо важливим питанням, зокрема і конституційним перспективам України, а це означає,

що йдеться про майбутнє нашої країни, її післявоєнну відбудову та подальший розвиток України.

2. Оцінюючи стан нинішньої Конституції України, варто зазначити, що ухвалена в 1996 році, а потім по-різному змінена у 2014, 2016 та 2019 роках чинна Конституція України все ж таки зберігає соціалістичні ознаки та орієнтована не на вільний розвиток людини в усіх сферах її життя, а на оновлене бюрократичне управління. Саме тому підтримую ідею відомого сучасного конституціоналіста Всеволода Речицького в тому, що Основний закон України потребує оновленої філософії. Треба відмовитися від державної опіки та державного патерналізму, які нищать особисту мотивацію та ініціативу індивіда. Державне піклування про людей обертається філософією пільг і субсидій, а це провокує хронічне жебракування населення з державного та місцевих бюджетів (1, с. 65–67).

3. Закріплення в Конституції України незворотності європейського та євроатлантичного курсу, переговори, що розпочалися 25 червня про вступ України до ЄС, – усе це свідчить про те, що ми, українці, поділяємо цінності країн, які заснували Європейський Союз. У статті 2 Договору про Європейський Союз сказано, що «Союз засновано на цінностях додержання людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та додержання прав людини». Отже, оновлена філософія нової Конституції повинна виходити із зазначених цінностей, а Конституція бути їхнім правовим гарантом і насамперед правовим гарантом ринку (свободи, змагальності, конкуренції тощо) в усіх сферах життя людини, а такий ринок впливає і на спектр конституційних прав людини (1, с. 68).

4. Зазвичай кожна людина мріє бути щасливою. Але розуміння свого щастя залежить від багатьох нюансів, які в кожного індивідуума свої. Не держава знає, що значить для

людини бути щасливою, а кожна людина вибирає свій варіант щастя. Для здійснення свого прагнення до щастя людині треба мати свободу від державної опіки. Саме тому свобода в широкому її розумінні, у всіх сферах людського життя як першочергова конституційна цінність повинна бути проголошена та захищена новою Конституцією України. Хочеться сподіватися, що новою Конституцією України буде Конституція ліберально-демократичного зразка, орієнтована на свободу людини в усіх її виявах. Як переконливо доводить В. Речицький, саме свобода людини детермінує обсяг необхідної в суспільстві демократії, а не навпаки: не демократія визначає обсяг свободи індивіда в суспільстві (1, с. 58). Нова Конституція вбачається такою, що підпорядковує державну владу інтересам людини, метою життя якої є прагнення до щастя, і взагалі діяльність держави повинна бути підпорядкована інтересам суспільства.

5. Нарешті, наступне питання перспективного конституційного майбутнього України – це новий порядок розроблення й ухвалення Конституції України. Здається, що давно вже пора відмовитися від лєнінського лозунгу про те, що кожна доряка може управляти державою. Ні, державою можуть управляти лише освічені, патріотичні професіонали, для яких служіння інтересам людини та суспільства є першочерговим завданням. І тому нову Конституцію, можливо, треба ухвалювати не Верховною Радою України, яка прийняла чинну Конституцію, і не всеукраїнським референдумом.

Убачаємо інший порядок розроблення й ухвалення нової Конституції України, який включає в себе, зокрема, такий алгоритм:

- 1) заснування Конституційної асамблеї (або іншого подібного зібрання) в певній кількості осіб;
- 2) вибори представницькими органами місцевого самоврядування, науковою спільнотою, Верховною Радою України, а

також направлення Президентом України до Конституційної асамблеї у визначених пропорціях досвідчених та професійних членів;

3) підготовка Конституційною асамблеєю та пропозиція суспільству для затвердження принципових питань взаємовідносин людини, суспільства та держави, які повинні бути закладені в текст нової Конституції;

4) винесення Верховною Радою України або Президентом України цих питань на затвердження всеукраїнським референдумом;

5) у разі їхнього затвердження розроблення й ухвалення Конституційною асамблеєю нової Конституції України;

6) припинення діяльності Конституційної асамблеї після ухвалення Конституції України.

6. Звичайно, для втілення в життя запропонованого порядку розроблення та ухвалення нової Конституції України повинні бути внесені зміни до чинної Конституції України. Зрозуміло, що можливі й інші варіанти підготовки та ухвалення нової Конституції України (2, ст. 179), але головне – не довіряти цю справу тимчасовим політикам, у яких мінливі як політичні, так і інші інтереси.

Список літератури

1. Речицький В. Парадокс наслідків Макса Вебера в контексті українського конституціоналізму. *Філософія права і загальна теорія права*. 2021. № 2. С. 54–77.

2. Речицький В.В. Модельний проєкт Конституції України. 2023. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2023. 130 с.

УДК 347.78

Ващинець І.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін

Київського університету права НАН України

ORCID: 0000-0002-6983-6151

ПОСИЛЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Відповідно до частини першої статті 4 Цивільного кодексу України Конституція України становить основу цивільного законодавства України. Конституційні норми про права та свободи людини й громадянина є найбільш вагомими в контексті цивільно-правового регулювання, оскільки визначають перелік, зміст і межі особистих немайнових прав, а також гарантують право власності та обмежують втручання в це право.

Важливу роль конституційних прав і свобод для судочинства, зокрема цивільного, визнав Пленум Верховного Суду України в постанові № 9 від 01.11.1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», відзначивши, що конституційні права та свободи людини та громадянина є безпосередньо чинними. На підставі принципу верховенства права та гарантування Конституцією судового захисту конституційних прав і свобод судова діяльність повинна бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань унаслідок забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ.

Вплив конституційних норм на захист цивільних прав та інтересів знаходить свій вияв у правозастосовчій практиці.

Однією зі значних груп правозастосовчих актів у цьому контексті є рішення Конституційного Суду України. Важливим для розвитку цивільного права загалом є рішення від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004, у якому Суд дав тлумачення поняттю охоронюваного законом інтересу. Значний вплив на розгляд спорів, що виникають із кредитних правовідносин, справило рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011, згідно з яким положення Закону України «Про захист прав споживачів» і частини четвертої статті 42 Конституції України поширюються на правовідносини між кредитодавцем та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

Згаданий вплив конституційних норм на охорону цивільних прав та інтересів не є явищем, притаманним виключно праву України. Подібні тенденції спостережено також і в інших правових системах. Вони отримали загальну назву «конституціоналізації» приватного права, під якою загалом розуміють вплив національних конституцій на інститути приватного права, зокрема договірне й деліктне право та право власності. Деякі іноземні автори виділяють етапи такої конституціоналізації: на першому етапі конституційні норми були покликані обмежувати повноваження публічної влади, зокрема й у сфері приватного права, а на другому – забезпечувати дотримання основоположних прав людини. Третій етап, який властивий для сучасності, характерний щораз більшою взаємодією між національними урядами та наднаціональними організаціями, зокрема Світовою організацією торгівлі. Цей етап отримав назву «Конституціоналізм 3.0» [1, с. 50–51].

Одним із наслідків такої конституціоналізації приватного права є забезпечення надання правової охорони суб'єктивним правам інтелектуальної власності через норми конституційного права як правам людини. Це виражається не тіль-

ки внаслідок закріплення відповідних норм у національних конституціях, як, приміром, у статті 54 Конституції України, але й через міжнародно-правові інструменти. Так, принаймні певні аспекти прав інтелектуальної власності охороняються положеннями статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права, статтею 1 Першого Протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 17(2) Хартії Європейського Союзу про фундаментальні права.

Водночас реалізація положень двох останніх міжнародних угод указує на формування тенденції щодо захисту суб'єктивних прав інтелектуальної власності саме як прав майнових, коли особисті немайнові права інтелектуальної власності не отримують достатньої уваги та охорони. Про такий стан свідчить, зокрема, практика Європейського суду з прав людини та Суду справедливості Європейського Союзу. У Поясненнях до Хартії Європейського Союзу про фундаментальні права, які визнані важливим практичним інструментом тлумачення її положень, розробники Хартії вказують, що інтелектуальна власність є одним із аспектів права власності, та наголошують на зростанні ваги саме цього аспекту, зокрема в контексті права на мирне володіння майном, установленого статтею 1 Першого Протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

До цього варто додати також і надання охорони правам інтелектуальної власності положеннями міжнародних інвестиційних договорів. Наприклад, подібні положення містить Угода між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про сприяння здійсненню та взаємний захист інвестицій і Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про заохочення та взаємному захисту інвестицій. Як наслідок, майнові права інтелектуальної власності отримали захист, передбачений Конвенцією про порядок вирішення інвестиційних спорів

між державами та іноземними особами 1965 р. Хоча існують певні нарікання, що міжнародні інвестиційні арбітражні суди та їхні арбітри подекуди демонструють обмежене розуміння правового режиму інтелектуальної власності.

Така тенденція до посилення саме майнових прав інтелектуальної власності чи «пропрієтизації» права інтелектуальної власності, яка відбувається в рамках ширшого процесу конституціоналізації приватного права, викликає занепокоєння з огляду на можливе порушення балансу між особистим немайновим і майновим складниками права інтелектуальної власності. Традиційний дуалізм у цій сфері склався давно та не був поставлений під сумнів, принаймні в національному праві європейських країн. Послаблення особистих майнових прав у системі суб'єктивних прав інтелектуальної власності може негативно позначитися не тільки власне на цих правах, але й не найкраще вплинути на інші права людини, які пов'язані з правами інтелектуальної власності. Передусім це стосується свободи вираження поглядів, яка включає і свободу творчості, та права на повагу до приватного життя. Як відзначають деякі науковці, такий підхід прав інтелектуальної власності, тобто акцент на майновому аспекті, розриває тісний зв'язок із відповідними правами людини [3, с. 28].

Підсумовуючи, можна констатувати підвищення рівня охорони майнових прав інтелектуальної власності, зокрема на міжнародному рівні, як наслідок процесу конституціоналізації приватного права. Водночас така тенденція не повинна порушувати наявний баланс системи суб'єктивних прав інтелектуальної власності та призводити до зменшення рівня охорони особистих немайнових прав чи до звуження змісту прав людини.

Список літератури

1. Mylly, Tuomas. The New Constitutional Architecture of Intellectual Property. In Griffiths, Jonathan and Mylly,

Tuomas (Ed.). Global Intellectual Property Protection and New Constitutionalism. Oxford: Oxford University Press, 2021. 400 p.

2. Explanations relating to the Charter of Fundamental Rights, 2007/C 303/02. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32007X1214%2801%29#ntr1-C_2007303EN.01001701-E0001 (дата звернення 26.06.2024).

3. Strowel, Alain. Copyright strengthened by the Court of Justice interpretation of Article 17(2) of the EU Charter of Fundamental Rights. In Oreste Pollicino, Oreste, Riccio, Giovanni Maria, Bassini Marco. Copyright and Fundamental Rights in the Digital Age. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020. 288 p.

УДК:342.7

Вишневський В.О.,

аспірант Київського університету права НАН України,

ORCID: 0009-0004-2429-571X

Науковий керівник Ващинець І.І.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного

права та галузевих правових дисциплін

Київського університету права НАН України,

ORCID: 0009-0004-2429-571X

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ОБРОБКИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Обробка персональних даних стала невід'ємною частиною сучасного суспільства, впливаючи на всі його сфери – від господарської діяльності до державного управління. Вико-

ристання технологій для збору, зберігання та обробки даних відкриває значні можливості для інноваційного розвитку. Проте цей процес супроводжується й викликами, пов'язаними із загрозою порушення конституційних прав людини, зокрема її права на приватність.

Право на приватність є однією з фундаментальних свобод, гарантованих Конституцією України. Статті 31 та 32 Конституції України закріплюють права громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також захист від втручання в особисте та сімейне життя [1]. Це створює правову основу для захисту персональних даних, що є невід'ємною частиною права на приватність.

Конституційний Суд України в рішенні від 20 січня 2012 р. у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України, визначив, що інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї [2]. Будь-які дії з такою інформацією про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя.

Основним законодавчим актом, що регулює захист права на приватність у контексті захисту персональних даних, є Закон України «Про захист персональних даних» [3]. Цей Закон визначає персональні дані як відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Закон було розроблено на основі положень Конвенції Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» від 28 січня 1981 року № 108 [4].

Варто зазначити, що в Європейському Союзі з моменту ухвалення зазначеної Конвенції робота над урегулюванням сфери захисту персональних даних не припинялася. Комітет міністрів Ради Європи активно працював над роз'ясненням порядку застосування її положень у сферах, де існує найбільший ризик порушення прав людини під час обробки персональних даних. Із цією метою Комітет міністрів Ради Європи ухвалив низку рекомендацій щодо обробки персональних даних. Згодом, у 2011 році, з огляду на нові виклики, пов'язані зі швидким розвитком технологій, Комітет міністрів Ради Європи ухвалив рішення про початок роботи над оновленням Конвенції № 108. Спочатку ця робота була доручена консультативному комітету за Конвенцією № 108, а згодом – спеціально створеному Міжурядовому комітету САНДАТА (англ. *ad hoc Committee on Data Protection*), який розпочав свою діяльність у 2013 році. Робота Комітету завершилася у 2016 році, і її результати були передані на розгляд Комітету міністрів Ради Європи. 18 травня 2018 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив додатковий протокол до Конвенції № 108, який був відкритий для підписання сторонами 10 жовтня 2018 року, надалі цей документ отримав назву Конвенція № 108 [5].

Проте дискусії щодо необхідності спільного загальноєвропейського регулювання обробки та захисту персональних даних продовжилися. Документом, який установив таке регулювання, став Загальний регламент про захист персональних даних (*General Data Protection Regulation, GDPR*, далі – Регламент) [6]. Європейська комісія опублікувала його проєкт для обговорення в січні 2012 року, ухвалення на рівні ЄС відбулося 14 квітня 2016 року, а набрання чинності – 25 травня 2018 року. Регламент по суті уніфікував і систематизував законодавство щодо захисту персональних даних у ЄС. Головні новели цього правового акту визначали правила гри для всіх учасників процесу захисту та обробки персональних даних: як суб'єктів,

так і володільців, розпорядників та контрольних органів у цій сфері. Тому ЄС сьогодні є одним із лідерів у цій сфері, маючи один із найбільш досконалих правових механізмів охорони персональних даних.

Варто зазначити, що чинний Закон «Про захист персональних даних» не відповідає сучасним реаліям, а процес гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу вимагає вдосконалення захисту персональних даних до аналогічного рівня захисту в ЄС. Проте, незважаючи на спроби уніфікації, відповідні законодавчі ініціативи на момент написання тез не були прийняті. Наприклад, проєкт Закону «Про захист персональних даних» № 5628 від 07.06.2021 був відхилений Верховною Радою [7], а законопроект № 8153 від 25.10.2022 після надходження до Верховної Ради залишається без руху [8].

Отож унаслідок наявності деяких застарілих положень українського законодавства існує низка викликів, які стоять перед вітчизняною правовою системою в контексті захисту персональних даних.

Зокрема, загальновідомими стали такі проблеми, як недостатня ефективність правозастосування, відсутність чітких механізмів контролю за дотриманням законодавства та неможливість анонімізації чутливої інформації, яка зберігається в державних базах даних навіть після смерті суб'єкта даних. Крім того, суб'єкти даних часто позбавлені можливості відмовитися від збору та обробки їхніх персональних даних через законні підстави такого збору. Важливим аспектом є також безпека зберігання даних державними органами. Хоча й держава повинна забезпечувати належний рівень захисту інформації для підтримки довіри громадян, проте часті випадки зловживання інформацією державними службовцями, отримання доступу третіх осіб до цих даних та їхнє незаконне використання викликає втрату довіри громадян.

Для порівняння: у законодавстві ЄС, а саме в Регламенті, визначення та регулювання критеріїв обробки персональних даних описані більш докладно та точніше, ніж в українському законодавстві, у цьому самому регламенті врахований практичний складник та передбачені винятки щодо вирішення спорів, де є конфронтація права на приватність і свободу вираження.

Отже, європейський досвід свідчить, що для забезпечення належного правового захисту права на приватність у контексті компіляцій даних із персональними даними, необхідне постійне оновлення законодавчої бази з урахуванням появи нових обставин і технологій.

Хоча українське законодавство й забезпечує конституційні гарантії права на приватність, зокрема в контексті компіляцій даних із персональними даними, існує потреба в удосконаленні та гармонізації законодавства з європейськими стандартами для забезпечення належного рівня захисту персональних даних.

Одним із можливих кроків є імплементація Загального регламенту захисту даних (GDPR) ЄС в українське законодавство. Регламент установлює високі стандарти захисту персональних даних і надає суб'єктам даних більше прав і контролю над їхньою інформацією. Упровадження подібних норм в Україні може суттєво підвищити рівень захисту персональних даних і сприяти гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Також важливо забезпечити ефективний механізм контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних. Це може включати створення незалежного органу, відповідального за моніторинг і нагляд за виконанням законодавства в цій сфері. Крім того, необхідно підвищити обізнаність громадян щодо їхніх прав на захист персональних даних, забезпечити доступ до інформації та консультацій з питань захисту приватності.

Тому вважаємо, що з огляду на те, що українське законодавство про захист персональних даних недостатньо відповідає сучасним викликам, існує нагальна потреба в його вдосконаленні. Таке вдосконалення позитивно вплинуло б на забезпечення належного захисту конституційного права на приватність, що мало би вплив на ефективність судових органів, забезпечило б набагато вищий рівень у сфері створення та обробки баз персональних даних, сформувало би сприятливе середовище для розвитку бізнесу та інновацій.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. № 2-пп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>.

3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

4. Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 року № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text

5. Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (CETS No. 223). 10.10.2018. URL: <https://rm.coe.int/16808ac918>

6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the

free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

7. Про захист персональних даних: Проект Закону: №5628 від 07.06.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72160.

8. Про захист персональних даних: Проект Закону № 8153 від 25.10.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40707>.

УДК 340.12

Гаджоса Д.Р.,
викладач кафедри загальнотеоретичних
правових і соціально-гуманітарних дисциплін
Київського університету права НАН України
ORCID: 0009-0001-3565-734X

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПІДҐРУНТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: РЕТРОСПЕКТИВА Й АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ

Незалежність – досить місткий термін, що може включати як ширші, первинні, філософські дефініції так і похідні, вужчі та більш сучасні нам трактування. У поточному філософсько-політичному розумінні цього слова – це відносно новий термін, який допоки набув більш-менш окреслених сучасних ознак, був історично взаємопов'язаним та часто взаємозамінним¹ із поняттями «свобода», «окремість», «самостійність» і «суверенність» / «суверенітет».

¹ Особливо це видно з давньоримського вжитку поняття «libertas» (libertās, libertātis, f), яке одночасно могло позначати досить широкий спектр значень: особисту свободу громадянина; політичну свободу; свободу слова та думки; свободу загалом і незалежність [5].

Аби глибше зрозуміти історію релігійно-філософських тлумачень державності, необхідно пройти стежею історії філософії. Насамперед варто звернутися до семантики та етимології цієї термінології, адже самі слова часто можуть бути вказівками меж і змісту значень.

І. Семантично-етимологічний аналіз понять.

Незалежність. В українській мові, як і в інших слов'янських мовах, термін утворюється додаванням префікса «не-» до кореня слова². Таку саму тенденцію можемо спостерігати й у романських мовах та решті мов індоєвропейської сім'ї³.

Суверенітет. Найбільш історично взаємопов'язаним із поняттям незалежності є суверенітет. Походження слова не до кінця зрозуміле. Очевидним є те, що воно має виражене романське, найімовірніше, посполите середньолатинське походження. Але чітку, послідовну етимологію з'ясувати не вдається. Є тенденції вважати його похідним від латинського іменника *superānus*⁴, що означає «вождь», «правитель», зрештою – «суверен». Взаємозв'язок понять «суверен» і «суверенітет» очевидний та наявний як у романських, так і в інших, запозичених мовах⁵.

Хоча історично поняття суверенітету та поняття незалеж-

² Слов'янська мовна сім'я: *niezawisłość, niepodległość, samoistość, wolność* (польська); *neovisnost* (хорватська); *nezávislost, samostatnost, svrchovanost* (чеська).

³ Германські мови: *uafhængighed* (данська), *onafhankelijkheid* (нідерландська), *Unabhängigkeit* (німецька), *uavhengighet* (норвезька), *självständighet* (шведська).

Романські мови: *independencia* (іспанська), *indipendenza* (італійська), *independência* (португальська), *independență* (румунська), *indépendance* (французька).

⁴ Генеза сягає латинського прислівника *super* – «над», «бути над чимось» [5].

⁵ *Sovereign – sovereignty* (англійська), *soberano – soberanía* (іспанська), *sovranò – sovranità* (італійська), *Souverän – Souveränität* (німецька), *soberano – soberania* (португальська), *souverain – souveraineté* (французька).

ності часто могли використовуватися взаємозамінно, особливо допоки тривав процес еволюції їхніх значень, зараз вони сприймаються як різні, хоча і взаємопов'язані. Суверенітет означає право на самоуправління в межах своєї території: повноту влади держави на цих теренах; її фактичну та юридичну незалежність від інших держав у внутрішній і зовнішній політиці.

Еволюція визначення поняття суверенітету до його більш-менш сучасного нам значення тривала протягом багатьох століть. Його остаточне сучасно-вихідне визначення можна прив'язати до підсумків політично-релігійних протистоянь XVII століття⁶.

II. Філософсько-історичний підхід.

Філософські парадигми можна умовно розділити на три підходи: 1) класичний, 2) посткласичний та 3) сучасний. Класичний охоплюватиме як античні, дохристиянські погляди, так і середньовічні, християнські теологічні опінії. Посткласичний підхід буде більшою мірою опиратися на міркування періоду Пізнього Середньовіччя – Відродження. Сучасний підхід намагається або синтезувати в собі попередні погляди або згенерувати абсолютно нові парадигми.

1) Класика. Релігійні та богословські підстави незалежності ґрунтуються на ідеї, що політичний суверенітет і державне правління (особливо монархія) є боговстановленими та морально необхідними. Звичайно, ці підстави різняться в різних релігійних традиціях, але вони часто мають спільні риси теоретичного характеру, як-от: моральний обов'язок чинити опір несправедливості та неправедності. Західна політична та правова система з-поміж різноманітних духовних систем найбільше зазнала впливу античних, а також юдеохристиянських поглядів. Для нас аналіз таких теологічних поглядів пропонує глибше розуміння історії розвитку понять суверенітету та незалежності.

⁶ Так званий «Вестфальський суверенітет».

Наприклад, Августин у своєму творі «Град Божий⁷» розмірковує про божественний порядок у світі та про дихотомію двох різних міст-систем: «Міста Божого» (*civitas Dei*) та «Міста земного» (*civitas terrena*), де перше для нього є втіленням небесного й вічного, а друге – мирського, мінливого.

Погляди Августина передбачають, що прагнення до незалежності можна сприймати двояко: або як частину божественного провидіння, де людські дії узгоджуються з ширшим божественним планом і де вони не лише можуть, але й мають бути виявом людської свободи та моральної відповідальності один перед одним та перед Творцем або як втілення марносластва та гонитви за владою.

У середньовічній релігійній філософії ми можемо також знайти притаманні їй поняття «повернення» та «наслідування». Найвиразніше це можна простежити в поглядах Орігена, який вважав, що все буття неодмінно має повернутися до свого початкового, первозданного, чистого стану.

Філософії цього періоду був властивий синтез античних ідеалістичних поглядів неоплатонівського характеру з ранніми, християнськими. Прикладом такого поєднання можуть слугувати уявлення Ареопажита про розгортання дійсності як божественної ієрархії, подібно до поняття еманачії в неоплатонізмі.

Концептуальним та ідеологічним підґрунтям сприйняття незалежності держави в цей період була саме теїстична, теоцентрична філософія, яка хоч і вважала людину вінцем творіння, але ставила на перше місце не людину.

Загалом ці релігійно-центричні погляди істотно вплинули на засади політичного управління та підвалини правових систем країн Заходу. Чималий вплив здійснила й ідеалістична етика, яка остаточно закріпила поняття справедливості,

⁷ «De Civitate Dei contra paganos» – дослівно: «Про місто Боже проти язичників» (426 р. н.е.).

прав людини та ролі держави в захисті цих прав.

2) Посткласика. Період Відродження, особливо представлений рухом Просвітництва, породив чимало ключових поглядів, які є вкрай важливими для філософського аналізу. Адже їхня деконструкція дозволяє побачити слабкі та сильні сторони концепцій попередніх періодів, зокрема початок кризи класицизму та класичних філософсько-теологічних позицій загалом.

У цей період ми бачимо народження так званої «теорії суспільного договору», що була сформулювала Жаном-Жаком Руссо, як результат наслідування насамперед ідей Томаса Гоббса, але також і Джона Лока та Гуго Гроція. Згідно з Руссо, незалежні політичні спільноти формуються внаслідок суспільного договору, де індивіди колективно погоджуються сформувати уряд, який відображатиме їхню загальну волю, водночас підпорядковуючи самих себе в обмін на забезпечення їхніх прав. Підґрунтям незалежності тут уже є сама людина та її права. Відбувається зсув із теоцентричної до антропоцентричної філософії.

3) Для сучасного періоду характерне переосмислення попередніх. Поняття незалежності розглядається одночасно з погляду багатьох дисциплін. Так, еволюція національного, культурного самоусвідомлення, що може бути одним із підґрунть для незалежності, може корелювати із розвитком писемності та особливо друкарства. Найбільш явно це можна було помітити з початком процесу Реформації⁸. Тому незалежність – це комплексне поняття, а також амбівалентне явище, адже воно, постулюючи свободу від чогось, водночас може підкреслювати залежність.

Абсолютної незалежності⁹ не існує. Адже все, що ми спостерігаємо в бутті, є взаємопов'язаним і розгортається як певна ієрархія взаємозалежностей.

⁸ Anderson, 1983, pp. 39-44.

⁹ Звісно, якщо ми не говоримо про абстрактну філософську чи релігійну категорію. Адже релігія, особливо в її монотеїстичних формах, схильна ототожнювати абсолют з поняттям Творця.

Список літератури

1. Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
2. Berman, H.J. (1959). The Influence of Christianity Upon the Development of Law. *Oklahoma Law Review*, vol.12:86, pp. 86–101.
3. Coleman, J., & Shapiro, S. (2004). *The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law*. Oxford University Press.
4. Held, D. (1995). *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
5. Logeion dictionary. University of Chicago. URL: <https://logeion.uchicago.edu/>

УДК 321.01:351+342.3

Глущенко О.О.,

аспірант Київського університету права

НАН України

ORCID: 0000-0001-9499-8462

Науковий керівник: **Матвєєв С.В.,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київського університету права НАН України,

професор кафедри загальнотеоретичних

правових і соціально-гуманітарних дисциплін

ORCID: 0000-0002-0037-004X

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану дуже важливо зберігати точку рівноваги, щоб акумулювати всі необхідні ресурси, але й не

вичерпати економіку, зберегти конституційні гарантії прав громадян. Саме від правильної реалізації економічної функції залежить сталий розвиток суспільства та країни загалом, і поготів в умовах воєнного стану, коли кожне рішення влади впливає на збереження країни. Це потребує розуміння й аналізу впливу ключових проблемних аспектів на державну політику в економічній сфері. Від цього залежить розуміння основних задач і напрямків її реалізації.

Проблематика впливу негативних факторів на економічну функцію держави перебувала в колі наукових зацікавлень багатьох учених, зокрема Т. Калінеску, В. Карпової, В. Зимовця, С. Масліченко, В. Мельника, Є. Волкова, В. Вишневського та інш., але немає єдиної думки щодо низки фундаментальних засад, а також урахування сучасних викликів.

Окрім зовнішнього ворога, в Україні є дуже небезпечний ворог внутрішній. Саме **тіньовий сектор** є тим кліщем, який краде життєво важливі фінансові ресурси країни. Це спричиняє брак ресурсів на оборонну функцію, на соціальні потреби, на підтримку економіки загалом. Однак необхідно розуміти, що тіньова економіка завжди існує паралельно з основною економікою, можливо, інколи переплітаючись з нею. Її не можливо повністю позбутися, побачити, але можна зменшити й контролювати, якщо визначити детермінанти цього явища та мінімізувати їх [1].

Тіньова економіка не зменшилася і за час воєнного стану. Вона складала за різними оцінками від 20 до 30% ВВП і залишилася на цьому рівні. Як зазначають експерти, саме через війну і зменшення контролю суттєво зросла частка підпільної горілки, сигарет, палива. Згідно з підрахунками «Економічної експертної платформи», у перші три квартали 2023 року в тіні, тобто без сплати податків та акцизів, продавалося від 6 до 12% автомобільного пального (середній квартальний показник – 10%), від 13 до 23% – тютюнових виробів (у середньому – 18%) та від

30 до 47% спиртних напоїв (у середньому – 38%) [2].

63% респондентів, опитаних на замовлення АТ «НСТУ» для програми «Новий відлік», вважають, що в Україні за час повномасштабного вторгнення РФ зріс рівень корупції. 24% вважають, що він не змінився, 5% – що зменшився, а 9% респондентів не змогли дати оцінку [3].

Воєнний стан. Збройна агресія Росії проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, спричинила людські жертви та соціальні втрати. Війна призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності й обсягів накопичених активів. У 2022 році національна економіка втратила 29,2% реального ВВП, а 13,5 млн осіб змушені були покинути свої домівки. Більше 7 млн осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення. Суттєвих утрат від війни зазнала українська промисловість. За 2022 рік промислове виробництво України впало на 38%, а сума збитків у промисловості й торгівлі оцінена фахівцями Світового банку в 10,9 млрд доларів [4].

У проєкті бюджету на 2024 рік закладені доходи в розмірі 1,7 трлн грн, що на чверть більше, ніж у кошторисі на 2023 рік. Таке зростання можна пояснити спрямуванням військового ПДФО з місцевих бюджетів до державного бюджету, а також оптимістичним макроекономічним прогнозом, наприклад, щодо номінального ВВП – 7,8 трлн грн. У Міністерстві фінансів порахували, що Державна податкова служба (ДПС) зможе зібрати 940,2 млрд грн, а Державна митна служба – 597,6 млрд грн. Це притому, що структура податкових надходжень буде майже такою, як у 2023 році. Ключовими (понад 54%) стануть непрямі податки: 43,1% – ПДВ, 11,2% – акциз. Серед прямих податків найбільший внесок зробить ПДФО, який разом із військовим збором забезпечить 17,9% надходжень. Ще 9,9% – по-

даток на прибуток підприємств. Серед зборів найбільше зростання у 2024 році закладене від ПДФО – на 73,6% до 313,1 млрд грн. Основним драйвером стануть 135,4 млрд грн «військового ПДФО». Крім цього, у 2024 році вдвічі зросте розмір мінімальної зарплати й очікується збільшення середньої зарплати до 21,9 тис грн.

Великі сподівання щодо податку на прибуток підприємств: доходи від його адміністрування мають дати додаткові 57%, попри очікуване зростання ділової активності та скасування 2-відсоткового єдиного податку. На третьому місці за темпами зростання буде акциз – на 35,3% до 195,3 млрд грн (завдяки підвищенню ставок акцизу на тютюнові вироби, відновлення довоєнного оподаткування пального та його ймовірне подорожчання). На четвертому місці – ПДВ – на 21% до 753,3 млрд грн (інфляційні очікування, зростання обсягів імпорту та споживчих витрат, девальвація гривні).

Як бачимо, враховуючи впливи тіньового сектора, воєнного стану та інших чинників, легальний бізнес перебуває в дуже складних умовах. І найгірше, що тіньовий сектор має конкурентні переваги в ціні продукції та собівартості. Це дуже негативно впливає на дохід легальних суб'єктів господарської діяльності та призводить до меншої сплати ними податків до бюджету. Отож не можна, щоб податкова політика держави була націлена лише на підвищення податків і збільшення контрольно-перевірчих заходів, тому що важливо не лише одноразово наповнити бюджет, а й зберегти економічний потенціал країни. Для цього важливо підвищувати рівень податкової культури та податкового іміджу, підтримувати легальний бізнес у податковій конкуренції та дотримуватися рівноваги інтересів держави та платників податків. «Тінізація» економіки України призводить до зменшення рівня податкової культури держави та ослаблення позицій власних підприємств у податковій конкуренції, загрожує їхній економічній безпеці.

Список літератури

1. Янишин Я.С., Дудяк Р.П., Вовк О.-В.М. Тіньова економіка в Україні та її детермінанти. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького*. Серія «Економічні науки». 2023. Т. 25. № 101. URL: https://www.researchgate.net/publication/375589263_Shadow_economy_in_Ukraine_and_its_determinants.
2. Докори за корупцію: чому саме зараз? URL: <https://glavcom.ua/publications/dokori-za-koruptsiyu-chomu-same-zaraz-965763.html>.
3. 63% вважають, що під час повномасштабної війни в Україні зріс рівень корупції – опитування для «Нового відліку». URL: <https://suspilne.media/725442-63-vvazaut-so-pid-cas-povnomasstabnoi-vijni-v-ukraini-zris-riven-korupcii-opituvanna-dla-novogo-vidliku/>.
4. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.htm.

УДК 321.01:351+342.3

Глушенко О.О.,

аспірант Київського університету права НАН України

ORCID: 0000-0001-9499-8462

Науковий керівник: **Матвєєв С.В.,**

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри загальнотеоретичних правових

і соціально-гуманітарних дисциплін

Київського університету права НАН України

ORCID: 0000-0002-0037-004X

ПРИНЦИПИ МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Головні завдання та цілі держави на певній стадії її ро-

звітку зумовлені економічними, політичними, соціальними й іншими умовами її існування. Саме тому основні напрями її діяльності, тобто функції, мають об'єктивний характер, спричинений потребами життя суспільства, тож у період воєнного стану відбувається зміна реалізації функцій держави. Ідеться про необхідність моделі трансформації функцій держави й розуміння її принципів та особливостей під час воєнного стану.

Проблематику теорії функцій держави досліджувало багато вчених, серед яких С.В. Бабаєв, О.В. Бермічева, М.О. Дзевелюк, В.С. Кудря, Л.А. Морозова, С.М. Мельничук та ін. Однак важливе значення має розуміння принципів, згідно з якими має бути створена й реалізована модель трансформації функцій сучасної держави в умовах воєнного стану.

Для дослідження вказаних принципів спочатку необхідно розкрити зміст самого поняття «принцип». Термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*» – початок, постулат, походження, першопричина, основа [1]. *Principium* у перекладі англійською мовою – це «*fundamental assumption*» [2], що означає «фундаментальне допущення». А.В. Шегда зазначає, що в теорії та на практиці принципи виконують синтезуючу функцію, та наводить висловлювання Г. Гегеля з цього приводу, який сказав, що «потреба знайти те, з чого слід починати, виглядає незначною порівняно з потребою знайти принцип, оскільки, як здається, лише це цікаво, лише в принципі полягає сама сутність» [3]. Принципи є певним «коридором», межі якого держава не має перетинати, бо це призведе до зсуву «фундаменту», на якому збудовано будь-яку модель, політику або стратегію. Якщо ж країна буде рухатися в рамках установлених меж, вона досягне зазначених цілей.

Визначення поняття «принцип» подаємо в табл. 1.

Таблиця 1

Тлумачення терміна «принцип»

№	Джерело	Визначення поняття
1	Енциклопедія «Вікіпедія» [2]	- те, чим об'єднується в думці та в дійсності, відома сукупність фактів (з точки зору теоретичної філософії); - це норма, правила поведінки (з точки зору практичної філософії).
2	Великий тлумачний словник сучасної української мови [4]	- основне, вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; - основний закон якої-небудь точної науки; - особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; - правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства та ін.
3	Візуальний словник [1]	- переконання, погляд на речі; - внутрішнє переконання людини, яке визначає його відношення до дійсності, норми поведінки та діяльності; - основа пристрою або дія якого-небудь приладу, машини та ін.; - основа деякої сукупності фактів чи знань, вихідний пункт пояснення або керівництва до дій.
4	А.В. Шегда [3]	- це ті обов'язкові правила поведінки, якими зобов'язані керуватися і яких мають дотримуватися всі учасники процесу в будь-якій сфері діяльності.

Ураховуючи наведені дефініції, принцип розуміємо як основне, вихідне положення, фундаментального характеру, що формується на основі усталених переконань, особливо-го погляду, уявлення стосовно чого-небудь та направлених на побудову правил, установлення певних обмежень, норм, у рамках яких існує певна наука, модель, система, теорія, політика, стратегія тощо. Відповідно до цього принципи моделі трансформації функцій сучасної держави в умовах воєнного стану – це основні вихідні положення, правила, норми, переконання та погляди, згідно з якими має бути розроблена та реалізована вказана модель для забезпечення захисту національної безпеки від наявних загроз до, під час та після воєнного стану.

Отже, ураховуючи результати наших досліджень, можемо сформулювати основні засади, які мають бути закладені в модель трансформації функцій сучасної держави під час воєнного стану (табл. 2). Ігнорування принципів може привести до невдач в управлінській діяльності під час реалізації моделі.

Таблиця 2

Принципи моделі трансформації функцій держави в умовах воєнного стану

№	Принцип	Характеристика
1	Стабільності	Незмінність основних принципів, правил, процедур щодо прийняття рішень при моделі трансформації функцій держави під час воєнного стану.
2	Гнучкості	Модель трансформації функцій сучасної держави має вміти швидко проходити адаптацію до змін безпекового середовища.

3	Мети	Модель трансформації функцій має бути спрямована на досягнення цілей, визначених під час її розроблення та впровадження.
4	Достатності	Під час реалізації моделі трансформації має бути застосована така кількість прийомів, інструментів та методів, яка було б достатньою для досягнення поставлених цілей.
5	Системності	Модель трансформації функцій держави не можна розглядати окремо від інших інших стратегій, політик у різних сферах державного управління. Навпаки, модель має враховувати їх і мати з ними нерозривний зв'язок.
6	Раціональності	Економічний ефект від заходів, які є реалізаціями моделі трансформації функцій держави, повинен перевищувати можливі витрати від їхнього впровадження з урахуванням ризиків.
7	Науковості	Модель має спиратися на наукові методи та найкращі практики.
8	Верховенства закону	Модель трансформації функцій має бути законодавчо закріплена та враховувати всі законні норми.
10	Рівноваги	У моделі мають бути закладені основи для досягнення рівноваги між державою та суб'єктами господарювання під час проведення податкової політики в період воєнного стану.
11	Ефективності	Модель має бути ефективною. Держава має визначати ефективність моделі трансформації та шляхи її покращення.

12	Участі	Під час розроблення та реалізації моделі трансформації функцій мають бути задіяні всі державні відомства, які відіграють важливу роль.
13	Суттєвості	Для аналізу чинників та загроз потрібно використовувати достовірну інформацію, важливу для прийняття рішень.
14	Безперервності	Моніторинг чинників та загроз потрібно проводити постійно протягом усіх етапів моделі трансформації.
15	Точності	Прийняті під час реалізації моделі плани мають бути точними, конкретизованими та деталізованими тою мірою, як дозволяють діяти зовнішні та внутрішні чинники (умови).
16	Перспективи	Рішення щодо покращення функцій держави під час воєнного стану мають бути націлені на довгострокову перспективу.
17	Об'єктивності контролю	Об'єктивність контролю моделі внаслідок вивчення фактів і документів, заслуховування пояснень, проведення необхідних підрахунків, аналізів, вимірів, зіставлень, виявлення причин порушень, недоліків чи помилок.

Як бачимо, у складі принципів моделі трансформації функцій сучасної держави під час воєнного стану мають бути принципи загального характеру: системності, науково-аналітичного передбачення, урахування й узгодження внутрішніх і зовнішніх чинників, відповідності стратегії та тактики, пріоритетності людського чинника, відповідності наявним ресурсам. Також мають бути враховані принципи, які можна віднести

до правових та економічних. Найбільшою, однак, є група загальних принципів, яка містить принципи інструментальної інваріантності, гнучкості, цілеспрямованості, достатності, системності, науковості, суттєвості, альтернативності, точності, перспективності. Групу правових принципів складають принципи узгодженості та верховенства закону, а групу економічних – принцип раціональності й рівноваги.

Модель трансформації функцій держави має бути інтегрована в законодавчу базу воєнного стану. Особливістю та складністю моделі є те, що вона реалізується не в мирний час, а воєнний, що зумовлює низку кардинальних відмінностей та вимог, серед яких – постійна нестабільність, оскільки ситуація може непередбачено змінюватися щодня. Тому модель трансформації функцій держави має бути гнучкою та вміти адаптуватися під сучасні реалії та зміну обстановки. Другим моментом є обмеження ресурсів та часу, оскільки витрати держави на оборону та підтримання життєздатності країни постійно зростають і перевищують можливі надходження до бюджету. У цей час потрібні добрі кризові менеджери в державних органах, також немає розуміння точної тривалості часу, протягом якого потрібно протриматися, а отже, складно щось прогнозувати і розтягувати наявні ресурси. Зростає потреба у професіоналах і фахівцях, готових у таких важких умовах упроваджувати нові рішення, шляхи вдосконалення та застосування найкращих міжнародних практик.

Список літератури

1. Абрамов В. Візуальний словничок. URL: / <http://search.vslotvar.org.ua>.
2. Принцип. Вікіпедія. URL: / <http://en.wiktionary.org/wiki/принцип>.
3. Шегда А.В. Основи менеджменту: навчальний посібник. К: Знання, 1998. 512с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови.
URL: <http://www.slovnky.net>.

УДК 343.211

Гриньків О.О.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права НАН України
ORCID: 0000 0003 1002 7955

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В РОЗРІЗІ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ

Щоденно ми натрапляємо (чуємо, читаємо, бачимо) на різні правопорушення. Як не прикро, але деякі з них мають кримінальний характер. Очевидно, що їхні наслідки є негативними для всіх нас. За інформацією Національної поліції України, рівень злочинності за останні два роки не зріс, але кримінальна протиправність отримала «свій характер». Зокрема, зросла кількість тяжких і особливо тяжких злочинів [1].

Підкреслимо, що в Україні людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями. Таке положення має юридичне закріплення в статті 3 Конституції України [2]. Однак поряд із законодавчим закріпленням захисту прав людини подекуди існують певні обмеження.

Відповідно до ст. 64 Конституції України права та свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним законом. Зокрема, Конституцією України передбачені такі обмеження прав і свобод людини та громадянина: в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання

заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя, в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення або захисту прав і свобод інших людей [2]. Водночас конкретні права та свободи громадян мають конкретні підстави їхнього обмеження.

У 2012 році у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) запроваджено інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), який є інструментом здобуття інформації про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, якщо такі відомості неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246 КПК України) [3].

Чимало наукових досліджень присвячено НС(Р)Д, зокрема, над цією тематикою працювали: В.Д. Берназ, О.А. Білічак, В.М. Галунько, В.В. Гевко, І.В. Гловюк, М.Л. Грібов, С.О. Гриненко, А.Л. Даль, В.В. Дзюбинський, О.М. Дроздов, В.А. Колесник, О.В. Капліна, А.А. Коваль, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, А.М. Притула, В.В. Рогальська, Д.Б. Сергєєва, В.М. Стратонов, О.Ю. Татаров, В.В. Тіщенко, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, С.І. Халимон, В.В. Шендрик, В.Ю. Шепітько, Р.М. Шехавцов, М.Є. Шумило, О.О. Юхно та ін.

Проте внаслідок неоднозначності тлумачення окремих норм НС(Р)Д обмеження прав людини під час їхнього проведення вимагають більш глибокого осмислення прогалин, неточностей у правовому регулюванні та подальшого опрацювання пропозицій для їхнього усунення.

КПК України розглядає НС(Р)Д як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню (ч. 1 ст. 246 КПК України) [3]. Окремим документом, який регламентує порядок проведення

НС(Р)Д, є Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їхніх результатів у кримінальному провадженні [4].

Отож закріплений у 2012 року в КПК інститут НС(Р)Д вивів негласні засоби отримання інформації на новий законодавчий рівень, водночас викликавши з цього приводу чимало дискусій серед науковців та практиків [5, с. 10]. Насамперед, чи є такі методи конституційними? Безумовно, оскільки конституційність – це відповідність актів і дій органів державної влади Конституції – Основному закону. Дії з боку держави, передбачені главою 21 КПК України, є лише певними обмеженнями конституційних прав, які переслідують мету НС(Р)Д. Водночас фахівці констатують, що обмеження конституційних прав і свобод громадян під час проведення НС(Р)Д вимагає дотримання особливого режиму: наявність підстав проведення НС(Р)Д, які передбачені законодавством; дотримання умов, процедури проведення НС(Р)Д, передбачених законом; наявність механізму судового контролю, прокурорського нагляду, відомчого контролю за забезпеченням конституційних прав і свобод громадян, а також законністю та обґрунтованістю проведення НС(Р)Д [6, с. 43].

Зазначимо, що механізм і порядок обмеження прав виходить із положень Загальної декларації прав людини та конкретизується практикою Європейського суду з прав людини. Такий механізм називають «трикутником правомірності обмеження прав людини», який складається з трьох обов'язкових компонентів:

1) законність обмеження, тобто наявність у національному законодавстві держави підстави такого обмеження права;

2) правомірна мета – захист, забезпечення й реалізація прав та інтересів інших осіб, суспільства, національної безпеки й інші цілі, що в основному також передбачені законодавством;

3) необхідність у демократичному суспільстві, тобто неможливість розв'язати ситуацію по-іншому без таких обме-

жень, а також досягнення пропорційності за обмеження права однієї особи та захисту прав інших осіб [7, с. 44].

Науковці стверджують, що в умовах євроінтеграційних процесів та утвердження верховенства права в державі, НС(Р)Д є незамінним інструментом підвищення рівня правопорядку та боротьби зі злочинністю.

Водночас дослідники акцентують, що під час проведення НС(Р)Д виникають деякі проблеми. Зокрема, за результатами аналізу, простежено факти порушення прав людини у 80 % випадків, серед яких виокремлюють:

- порушення права на захист особи, відносно якої проводилися НС(Р)Д;
- помилки під час складання протоколів про проведення НС(Р)Д;
- неповідомлення осіб, щодо яких проводилися НС(Р)Д;
- відсутність у матеріалах кримінального провадження ухвал слідчого судді про надання дозволу на проведення НС(Р)Д;
- продовження втручання у приватне життя особи після досягнення мети НС(Р)Д, коли строк дії ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НС(Р)Д ще триває;
- проведення НС(Р)Д неуповноваженою особою (відсутність у матеріалах кримінального провадження доручення слідчого оперативному підрозділу на проведення НС(Р)Д, у випадку, коли вони проводяться саме співробітниками оперативних підрозділів);
- провокацію слідчим (прокурором) вчинення злочину внаслідок використання недозволених прийомів;
- проведення НС(Р)Д співробітниками правоохоронних органів без відповідних підстав;
- фальсифікацію проведення НС(Р)Д та/або формальний підхід до описування ходу їхнього проведення тощо [8, с. 180 – 200].

Безперечно, що докази, які отримані внаслідок проведення НС(Р)Д з істотним порушенням прав і свобод людини, не

можуть бути використані під час прийняття процесуальних рішень, тим більше під час ухвалення судових рішень.

Як уже було зазначено, серед усіх цінностей людина та її права займають панівне місце та мають юридичне закріплення в Основному законі держави. Існують також методи для здобуття інформації, яка може мати значення для розкриття кримінального правопорушення та притягнення винних до відповідальності за вчинене, які, на перший погляд, є не зовсім правильними та порушують права людини. Підкреслимо, що НС(Р)Д є цілком законним методом розслідування кримінальних правопорушень, лише дещо «прихованим» на певний час. Порушення, що виникають під час їхнього проведення, є неприпустимими, позаяк порушують конституційні права людини. Оскільки ми прагнемо жити у правовій державі, то обмеження прав у жодному разі не може викликати їхніх порушень. Задля цього науковцям, правозахисникам, юристам варто досліджувати, виявляти факти порушень прав людини, вносити пропозиції щодо їхнього усунення та неприпустимості в майбутньому, а законодавцю – своєчасно опрацьовувати недоліки, вживати заходів щодо вдосконалення формулювань норм кримінально-процесуального закону, приведення відомчих Інструкцій (методичних рекомендацій) щодо організації та проведення НС(Р)Д відповідно до положень кримінального процесуального законодавства.

Крім цього, ми дотримуємось думки, що не лише законодавчим закріпленням варто зміцнювати правову державу, але й суспільною свідомістю [9, с. 12]. Зокрема, необхідно постійно підвищувати рівень правосвідомості та правової культури посадових осіб правоохоронних органів, акцентуючи на неприпустимості порушень прав людини, зокрема й під час проведення НС(Р)Д.

Зрозуміло, що проблемою залишаються процедурні механізми захисту конституційних прав людини під час прове-

дення НС(Р)Д, які потрібно опрацьовувати, удосконалювати, використовуючи, зокрема, досвід інших країн.

Список літератури

1. В Україні рівень злочинності не виріс, але з'явилися цікаві нюанси. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-riven-zlochinnosti-viris-ale-z-yavilisya-1705908276.html> (дата звернення: 12.06.2024)

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.06.2024)

4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затверджена Наказом Генеральної Прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 12.06.2024)

5. Багрій М.В., Луцик В.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.

6. Гольдберг Н.О., Бортник С.М., Стащак М.В., Тагієв С.Р., Шендрик В.В. Теорія і практика забезпечення конституційних прав і свобод громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: монографія / за заг. наук. ред. С.Р. Тагієва та В.В. Шендрика. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. 336 с.

7. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М. Обмеження

прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf (дата звернення: 14.06.2024)

8. Коваль А.А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с.

9. Гриньків О.О. Балагутрак М.Б. Законність і мораль – запорука стабільності держави. Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 квітня 2014). Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». С. 11 – 13.

УДК 343.9

Делечук А.В.,

аспірант Київського університету права

НАН України

ORCID: 0009-0003-8212-1569

Науковий керівник: **Дроздович Н.Л.**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Київського університету права

НАН України

ORCID: 0000 0002 0519 6909

ЧИМ НЕБЕЗПЕЧНА МИТНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЯК ЇЇ ВИВЧАТИ

Митні злочини визнані світовим суспільством як ті, що «становлять загрозу економічним, соціальним та фіскальним інтересам держав та законним інтересам торгівлі» [1]. Ризики обумовлені тим, що порушення митних правил є невід’ємною частиною економічної злочинності, яка тісно пов’язана з функціонуванням «тіньової» економіки, розкраданнями, відхилен-

нями від сплати митних платежів і податків, посадовими злочинами, корупцією [2, с. 113].

Дослідники-науковці одностайні в тому, що злочинність у митній сфері – це переважно корупційна злочинність, оскільки її зміст полягає у протиправній митній діяльності уповноважених органів держави та їхніх посадових осіб в особистих і корпоративних корисливих цілях [2, с. 114; 3, с. 232].

Наведені аргументи свідчать про актуальність і незгасний інтерес науки та практики до вивчення цього явища з метою зменшення його негативних виявів і пошуку ефективних шляхів протидії, оскільки його потужні наслідки становлять згубний вплив на суспільні та державні відносини та порядок сьогодення.

Зокрема, у своїх дослідженнях Н. Рогатинська, О.Ю. Бусол, Д.О. Олійник узагальнили, що в митних органах корупція набула значного поширення під час переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. До переважної більшості контрабандних схем причетні службові особи – працівники митниці, які здійснюють контрольні функції у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Вони відіграють головну роль у створенні протиправних механізмів переміщення товарів на всіх ділянках державного кордону. Унаслідок корупційних зв'язків між посадовцями та організованими злочинними угрупованнями відбувається зростання обсягів товарів, які переміщуються контрабандним шляхом через кордон України із порушенням законодавства. Опитування експертів і вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчили, що через вчинення корупційних злочинів здебільшого приховуються такі порушення митних правил, як приховування товарів від митного контролю різними засобами та способами; недекларування або недостовірне декларування товарів; порушення вимог митних режимів; неправомірне застосування пільг; порушення поряд-

ку проходження митного контролю в зонах (коридорах) спрощеного митного контролю; недотримання заборон і обмежень на переміщення товарів та ін. [2, с. 114; 3, с. 232; 4, с. 37–38].

Водночас масово приховуються зловживання громадян митними пільгами. Для приховування порушень митних правил посадові особи митних органів грубо порушують посадові обов'язки та зловживають службовим становищем. У відносинах з особами, які переміщують товари і ТЗ через митний кордон України, це виявляється у відсутності обов'язкового митного огляду товарів і ТЗ; наданні консультацій щодо недостовірного декларування товарів; невиявлення або неоформлення в установленому порядку очевидних порушень митного законодавства; прийняття до митного оформлення підроблених документів; невнесення до статистичного обліку виявлених митних правопорушень тощо [4, с. 37–38].

Отже, можна стверджувати, що фактично корупція та її злочинні вияви в митній сфері є засобом прикриття іншої злочинної діяльності, пов'язаної з переміщенням через митний кордон товарів, предметів і транспортних засобів.

Серед причин корупції в митній службі можна виокремити занадто велику кількість формальних процедур та документів під час здійснення імпортно-експортних операцій, а також непомірні розміри митних зборів та платежів. Констатовано, що відсутність належної правової регламентації протидії корупційним діям у митних органах і призводить до таких зловживань [3, с. 233].

Окрім того, В.С. Ковальський, Г.С. Семаков, О.М. Костенко вважають, що основним економічним джерелом корупції є несправедливий розподіл національних багатств, додаючи, що для транзитних країн, які перебувають на етапі трансформації (переходу) від одного типу політичної системи до системи відкритої демократії та ринкової економіки, явище корупції є найбільш характерним. Адже для цього періоду характерна

дестабілізація багатьох елементів державного механізму регулювання та правової охорони соціальних відносин, зведення деяких державних інститутів до стагнації, виникнення в суспільстві періодичних криз і конфліктів [5, с. 208].

Зважаючи на це, О.М. Костенко стверджує, що злочинність в Україні є злочинністю кризового типу, тому протидія їй має бути модернізованою так, аби корелювати з кризовим типом сьогодношньої злочинності в Україні. Учений наполягає, що у світі є великий досвід протидії корупційним злочинам, проте він не придатний для України без його наукової інтерпретації та адаптації за допомогою кримінологічної науки до українського суспільства. Тому сьогодні спроби «імпортувати» навіть найпередовіший досвід в Україні виявляються, як правило, невдалими, оскільки поігноровано кримінологічну науку. Академік пропонує застосовувати для вивчення та формування політики протидії митній злочинності такий інструмент, як метод «аналітичного скринінгу» злочинності, зокрема корупційної злочинності, яка є різновидом службової злочинності. Цей метод полягає в тому, щоб за допомогою аналізу соціальних (політичних, економічних, правових, моральних) явищ, що трапляються в суспільному житті, ідентифікувати злочинність, тобто виявляти ознаки враженості нею тих чи тих сфер суспільного життя. На підставі ідентифікації методом «аналітичного скринінгу» виявів злочинності у сфері економічній, політичній, медичній, освітній, будівництва, зовнішньоекономічній, податкового адміністрування, місцевого самоврядування, правоохоронної діяльності тощо можна буде забезпечити активну форму вже кримінального-процесуального реагування на злочинні вияви. Отже, аналітичний скринінг дає змогу забезпечити впровадження «активної юстиції», що є простором для соціальних технологій у протидії злочинності, яку О.М. Костенко вважає найбільш ефективним з точки зору натуралістичної кримінології [6, с. 9–10].

Науковці Інституту держави і держави ім. В.М. Корецького (зокрема Л.Г. Козлюк) вважають, що в останньому десятилітті в кримінології актуальним залишається проблема віднайдення ефективних наукових підходів, які б дали змогу по-новому розв'язати складні кримінологічні проблеми, до яких належить особистість злочинця та протидія злочинності [7].

Отож доходимо висновків, що небезпечність і загрози митної злочинності полягають у тому, що вони вчиняються службовою особою, а отже, злочинцем-інтелектуалом, оскільки спеціальний статус апіорі свідчить про рівень освіти, зокрема юридичних знань і знання законодавства, досвід роботи. Окрім того, митна злочинність – це різновид корупційної злочинності, деструктивні впливи якої очевидні та згубні в широких масштабах. Загрози корупційної митної злочинності вражають з огляду на відсутність національних кримінологічних розроблень і ґрунтовних досліджень. Сучасні методи вивчення та протидії цим явищам не мають системного характеру, тоді як, на наше переконання, кримінологічні дослідження потрібно проводити на основі полісистемного підходу та системно-структурного методу пізнання.

Список літератури

1. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припинення порушень митного законодавства від 09.06.1977. Верховна Рада України. URL: http://zakon2rada.gov.ua/laws/show/995_926.
2. Рогатинська Н. Загальна характеристика злочинності у митній сфері. Актуальні проблеми правознавства. 1(29) / 2022. С. 113–118.
3. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 564 с.
4. Олійник Д.О. Запобігання корупційним злочинам, що вчиняються при здійсненні митних процедур: монографія /

Д.О. Олійник [наук. ред. Б.М. Головкін]. Харків: Право, 2018. 200 с.

5. Кримінологія: підручник / В.С. Ковальський, Г.С. Семаков, О.М. Костенко. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 344 с.

6. Протидія злочинам у сфері службової діяльності (кримінологічні, кримінально-правові і кримінально-процесуальні проблеми) [Текст] / О.М. Костенко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Наукова думка, 2014. 318 с.

7. Козлюк Л.Г. Особистість злочинця—центральна проблема сучасної кримінології (деякі аспекти в контексті протидії злочинності). Правова держава. 2021. Вип. 32. С. 411–416.

УДК 347.254.

Заїка Ю.О.,

доктор юридичних наук,
професор кафедри міжнародного права і
галузевих правових дисциплін
Київського університету права НАН України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1946-3171>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СОЦІАЛЬНЕ ЖИТЛО ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Право на житло входить до складу конституційно-правового статусу громадянина України як одне із найважливіших соціально-економічних прав. Здійснення громадянами України конституційного права на житло в умовах воєнного стану та загального занепаду економіки можливе лише еволюційним шляхом з урахуванням реальних можливостей держави забезпечити їх доступним і якісним житлом. З урахуванням гострого дефіциту житла у зв'язку із руйнуванням житлового фонду

та процесами масової внутрішньої та зовнішньої міграції, житлова політика має бути побудована з урахуванням сьогодишнього абсолютного дефіциту житла на засадах послідовності, обґрунтованості та прозорості.

Метою сучасної державної житлової політики забезпечення житлом має стати встановлення належних умов відновлення житлового фонду, формування компенсації, позови щодо реституції і компенсації [1, с. 268– 269].

Існуючими державними соціальними програмами забезпечення житлом на умовах державно-приватного партнерства, зокрема, протягом останніх років було прийнято низку нормативних актів, які стосуються умов забезпечення житлом окремих категорій громадян (внутрішньо переміщених осіб (біженців); осіб, житло яких зруйновано внаслідок збройної агресії; молоді; кадрових військових; медиків; вчителів; науковців; осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та інших). На жаль, не всі українські сім'ї зможуть скористатися у зв'язку з обмеженістю своєї фінансової спроможності в умовах воєнного періоду та недостатнім обсягом фінансування державних програм забезпечення доступним житлом.

Потреба забезпеченням житлом соціально незахищених осіб, а також інших категорій громадян відповідно до задекларованих Державних програм забезпечення житлом зумовлює необхідність перегляду мінімальних стандартів забезпечення житлом з метою задоволення житлових потреб найширшого кола громадян [2, с. 26].

Правові, організаційні та соціальні засади державної політики щодо забезпечення конституційного права соціально незахищених верств населення України на отримання житла визначає Закон України «Про житловий фонд соціального призначення». Конституційне поняття «соціально незахищена особа» поширюється на громадян, середньомісячний сукуп-

ний дохід яких за попередній рік у розрахунку на одну особу в сумі менший від: а) прожиткового мінімуму, встановленого законодавством; б) величини опосередкованої вартості наймання (оренди) житла в цьому населеному пункті. Проте ці критерії морально застарілі та не відповідають реаліям, які існують у суспільстві. Складники для обрахування прожиткового мінімуму – харчові та нехарчові товари, послуги для задоволення соціальних і культурних потреб – підлягають перегляду, оскільки вже не відповідають сучасним потребам громадян, що є вже життєво необхідними, а саме: необхідність у комп'ютері, мобільному телефоні, оплаті послуг мобільного зв'язку, Інтернету тощо.

Невиправдано штучне заниження мінімального прожиткового рівня фактично позбавляє соціально незахищених громадян можливості претендувати на отримання соціального житла.

За чинним на сьогодні положенням плата за наймання (оренду) житла визначається відповідним органом місцевого самоврядування на підставі даних організацій, що надають послуги зі здавання житлових приміщень у найм (оренду), або на підставі оголошень у місцевих засобах масової інформації чи на підставі даних опитування населення. Такі критерії визначення вартості оренди житла, зокрема «на підставі оголошення у засобах масової інформації та опитування населення» не можна вважати об'єктивними чинниками.

Першим етапом здійснення соціологічної моделі розвитку житлової політики має стати забезпечення елементарним житлом усіх, у кого воно відсутнє взагалі або хто втратив його у зв'язку з воєнними діями [3, с. 143]. У житловому фонді країни як самостійний сегмент має з'явитися житло економічного класу, малогабаритні квартири, які водночас мають відповідати встановленим санітарно-технічним нормам забудови, мінімальним вимогам комфортності, для чого необхідно обрати належне місце в архітектурно-містобудівній системі забудови,

а оплата житлово-комунальних послуг була б доступна незабезпеченим верстам населення.

В умовах воєнного стану, воєнних дій під час забезпечення житлом громадян пріоритетними залишаються безпечні умови проживання, віддаленість від лінії зіткнення з ворогом, наявність бомбосховища чи місць укриття, близькість до транспортних шляхів, забезпеченість і стабільність водо-, тепло- і електропостачання та зв'язку [4, с. 99].

У Конституції України держава «не гарантує право на житло», а проголошує «право на житло», надаючи допомогу та сприяючи набуттю житла. Платоспроможні громадяни реалізують своє право на житло приватноправовими способами: унаслідок купівлі житла, його будівництва, довгострокової оренди. Безоплатно житло надається тільки громадянам, які потребують соціального захисту.

Об'єктивним чинником, який необхідно брати до уваги під час вирішення питання щодо надання громадянину статусу «соціально незахищеної особи», має бути спроможність особи купити (побудувати) чи орендувати житло в межах соціальної норми з урахуванням реального прожиткового рівня, системи доступного кредитування та іпотечного будівництва та строку виплат, з урахуванням затверджених стандартів соціального житла.

Список літератури

1. Галянтич М.К. Правове регулювання відносин, що виникають у зв'язку з правом особи на вибір місця проживання, правом на свободу пересування, правом на вибір роду занять та правом на недоторканність житла. Механізм цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин в умовах євроінтеграції: монографія / За ред. М.К. Галянтича, Ю.О. Заїки. Київ: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 262–292.

2. Заїка Ю.О. Концептуальні підходи до розробки загаль-

нодержавної програми розвитку соціального житла. *Приватне право і підприємництво*. 2024. Вип. 24. С. 22–28.

3. Заїка Ю.О., Скрипник В.Л. Право на житло і пряма дія норм Конституції. *Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку: монографія* / за заг. ред. В.Л. Скрипника; МОН України, Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. Харків: Право, 2023. С. 128–143.

4. Zaika Yu. O. Exercise of civil rights by citizens of Ukraine in the conditions of armed conflict Problems of implementing legal norms under modern challenges: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 88–106.

УДК 343.13:342.31

Канфуї І.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права НАН України
ORCID: 0009-0003-2083-9647

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Незалежність України є dokonаним історичним та юридичним фактом протягом 32 років. За цей період у державі відбулися безпрецедентні зміни.

Для сприйняття факту проголошення незалежності як мотиваційного фактора реформування держави, зокрема в галузі законодавства, необхідно взяти до уваги наявність 2 груп суспільних змін, викликаних утворенням нової держави в центрі Європи.

До 1-ї групи потрібно віднести обставини внутрішнього порядку, а саме: створення власних інститутів влади та самоуправління, вибудовування нових суспільних правовідносин, зміна типу та структури економіки тощо. Усе зазначене викликало необхідність нового правового регулювання питань, пов'язаних з боротьбою зі злочинністю.

До 2-ї групи доцільно включити обставини зовнішнього порядку: розпад Радянського Союзу – як фактично, так і юридично; зникнення Варшавського договору як військово-політичного блоку; виникнення нових можливих векторів міжнародних відносин; зміна пріоритетів у зовнішній політиці тощо.

Проголошення незалежності України стало надзвичайно потужним фактором, який вплинув на стан правового регулювання життя суспільства в усіх його галузях.

Якщо напрацювання та прийняття першого Кримінального кодексу незалежної України відбулося достатньо швидко (його було прийнято Верховною Радою України 5 квітня 2001 року) [1] з урахуванням усіх тих бурхливих подій, які супроводжували створення нової незалежної держави, то аналогічної реформації кримінального процесуального законодавства чекати довелося ще 11 довгих років.

У чому ж криється причина такого тривалого процесу реформування кримінального процесуального законодавства?

Абсолютно новий статус нашої держави априорі передбачав створення нових механізмів реагування на злочинні вияви, які теж витримали суттєву трансформацію з відомих причин.

За таких умов абсолютно логічним видається необхідність першочергового визначення переліку злочинних посягань, на які зобов'язана реагувати держава, а вже потім – напрацювання форм впливу на них.

Таким чином, вимагати від законодавця спочатку визначитися з процесом, а потім – з матеріальним правом було би вкрай нерозумним.

Як відомо, процес – це форма існування закону, визначна суспільна значимість якого в боротьбі зі злочинністю, якщо йдеться про кримінальний процес, не може бути перебільшеною.

Протягом перших 20 років існування незалежної України механізми боротьби зі злочинністю було регламентовано переважно положеннями Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України, прийнятого 28.12.1960 року [2], що не відповідало вимогам часу, оскільки в основі цього кодексу лежали положення Основ кримінального судочинства Радянського Союзу та союзних республік, прийняті ще у грудні 1958 року Верховною Радою СРСР [3]. Без сумніву, ця обставина викликала крайню необхідність внесення відповідних змін до КПК 1960 року, як Верховною Радою України, так і Конституційним судом. Така якість головного кримінально-процесуального закону держави була вкрай неприпустимою, що і стало спонукальною причиною до появи нового КПК.

На визначення форми та змісту КПК України принциповий вплив здійснила визначена державою під час реформування європейсько-атлантична спрямованість подальшого розвитку країни, сприйняття європейських цінностей, намагання впровадити їх у життя народу тощо. Такі кроки та рішення були б неможливими в умовах відсутності незалежності України. Це послугувало безпосередньою мотивацією для вибору змагального типу кримінального процесу, який є чинним у ряді країн Європи, наприклад, у Німеччині, Італії, Молдові,

Таким чином, необхідність найшвидшого впорядкування кримінально-процесуальних відносин на межі 10-х років цього століття стала вкрай нагальною. Результатом реалізації цієї нагальності стало прийняття Верховною Радою України Законом від 13 квітня 2012 року № 4651-VI нового Кримінального процесуального кодексу України [4].

У цьому кодифікованому законі знайшло своє відображення багато норм, які наблизили наш процес до європейських

стандартів. Це насамперед норми, що регламентують міжнародну співпрацю під час кримінального провадження, внесені в подальшому до Кодексу розділи, що регламентують особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, а також особливості відносин із Міжнародним кримінальним судом. Суттєвим прогресом можна вважати подальший розвиток змагальності на стадії судового розгляду.

Член робочої групи по напрацюванню КПК 2012 року М.А. Погорецький стверджував, що «у ньому [Кодексі] закладена змагальна модель кримінального процесу й передбачені забезпечувальні механізми» [5].

Водночас у цьому самому інтерв'ю він відзначив, що «кодекс недосконалий, навіть попри те, що за 5 років до нього внесено понад 570 змін і доповнень». Варто зауважити, що навіть через 11 років використання цей документ не став досконалішим.

На нашу думку, причиною такого стану речей стало кілька обставин, безпосередньо пов'язаних із проголошенням незалежності нашої держави.

По-перше, автори КПК 2012 року, ілюструючи новим КПК європейську спрямованість подальшого розвитку країни, яка є результатом отриманої нами незалежності, захопилися технічним копіюванням норм чужого національного законодавства. Не було враховано, що та чи та форма застосування закону в кожній окремій державі за своєю суттю є *національною*, тобто базується на *власних національних традиціях*, є результатом *власного розвитку*. І лише в частині правовідносин, які належать до зовнішнього сектора або стосуються основоположних прав і свобод громадян, вони є певною мірою універсальними. Отож вбачаємо доцільним у законотворчій діяльності під час застосування напрацювань інших держав все ж таки спиратися на власну правову та суспільну традицію.

По-друге, на нашу думку, у випадку обрання того чи того типу процесу, законодавцю необхідно бути послідовним та не

намагатися впровадити реформи частково, потихеньку просуваючись до мети. Не можна стверджувати про запровадження змагального типу кримінального процесу, на практиці розвивати його положення на стадії судового розгляду і водночас на стадії досудового розслідування залишати суттєві елементи процесу змішаного типу. Як результат, на сьогодні в Україні ми маємо класичний випадок змішаного типу кримінального процесу.

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що отримання Україною незалежності стало надзвичайно потужним мотиваційним фактором розвитку та реформування як держави загалом, так і окремих сфер її діяльності, зокрема й правоохоронної. Проте наразі ми не маємо достатніх підстав стверджувати, що максимально використали його для блага народу та держави.

Отже, головним завданням як правознавців-науковців, так і юристів-практиків є усунення наявних недоліків та прорухунків і вжиття заходів, для того щоб не втратити остаточно цей унікальний для перетворення України у вільну, сильну та незалежну державу шанс.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.08.2023);
2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 # 1000-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 23.08.2023);
3. Основи кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік від 25.12.1958 року. URL: <https://leksika.com.ua/13671113/ure/> (дата звернення: 23.08.2023);
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.08.2023);

5. Воліна Т. Завідувач кафедри правосуддя КНУ Микола Погорецький: «Без покращення процедури розшуку реформування досудового розслідування не піде на користь». Закон і бізнес. 09.01 – 19.01.2018. URL: <file:///C:/Users/Acer/Desktop/інтерв'ю.ПОГОРЕЦЬКИЙ..htm> (дата звернення: 12.04.2023);

УДК: 342

Ковальчук Ю.І.,

кандидат юридичних наук,

доцент Київського університету права НАН України

ORCID: 0000-0003-4271-0572

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України повністю змінило життя кожного українця. Зазвичай в умовах військових конфліктів свідомість громадян перебуває в ослабленому стані, тому що підсвідоме реагування на різкі зміни зумовлює поглинання всього негативу від перетворень, які відбуваються в державі, що зумовлює ймовірність випадків правового нігілізму в суспільстві. Також разом із загальними змінами світосприйняття у свідомості починає трансформуватися сприйняття всього державного апарату; загалом можна сказати, що громадяни починають сприймати по-іншому всі державні інститути та загалом правову систему. Варто зазначити, що будь-які військові дії – це створення серйозного навантаження на правову систему, а також на морально-етичні та громадські цінності.

В умовах правового режиму воєнного стану питання правосвідомості громадян набуває особливого значення. Недоліки в правосудді, неправильні рішення законодавчої влади, неви-

конання своїх обов'язків виконавчою гілкою влади, звуження та порушення основоположних прав людини та громадянина – усе це спотворює правосвідомість громадян в умовах воєнного стану. Насамперед варто зазначити, що правосвідомість – це форма суспільної свідомості, що характеризує ставлення громадянина, суспільної групи та суспільства загалом до чинного (або ідеального) права та системи правового регулювання в державі [5, с. 59].

Правова свідомість є не тільки механізмом впливу на людину та суспільство, а й станом позитивної взаємодії останніх. Тому з'ясування проблем її формування чи виявлення причин деформації правосвідомості становить одне із пріоритетних питань на стадії трансформації нашої держави [1, с. 20].

За загальноприйнятим правилом, формування правосвідомості в громадян відбувається за допомогою правового впливу держави на свідомість кожного окремо взятого індивіда. Правовий вплив має такі форми: інформаційна дія права, орієнтаційний вплив права та його спеціально-юридичний вплив. Інформаційна дія права полягає в доведенні інформації до особи про дозволені й заборонені моделі поведінки та конкретні заходи інформаційно-психологічного впливу, які містяться в нормах права (пільги, заохочення).

Орієнтаційний вплив права полягає в тому, що в ньому закріплені найважливіші, основні суспільні цінності, які підлягають дотриманню.

Мета орієнтаційного впливу – закріпити та захистити цінності в праві, що неоднозначно впливають на правосвідомість. Спеціально-юридичний вплив права полягає в закріпленні основних прав і свобод особи в нормативно-правових актах [2, с. 25].

Аналізуючи стан правосвідомості в Україні, необхідно відзначити, що в останні десятиліття зміни у правосвідомості були спричинені більш сильними, негативними чинниками,

ніж теоретично визначені, а саме: політичною, соціальною, економічною та культурною нестабільністю в державі; військовими діями на території України; реформаторськими та революційними змінами; переваженням імперативних принципів законності над принципом справедливості, гуманності та чесності, що недопустимо в правовій державі; неефективною освітньою політикою в державі, неякісним освітнім процесом. Хоча разом із негативними чинниками формування правосвідомості були й позитивні, зокрема процес євроінтеграції; розвиток інформаційного суспільства [3, с. 261].

Отож випливає логічний підсумок, що правосвідомість українців постійно перебуває під великим навантаженням, постійно наявний змінний процес, будь-які перетворення державного масштабу відображаються в сприйманні суспільством наявної правової системи. В умовах сьогодення російсько-українська війна відіграла основну роль у переосмисленні права, оскільки сучасні обставини дали розуміння, що система права має великі прогалини та потребує оновлення, переосмислення захисту прав і свобод громадян; потрібні швидкі зміни в аспекті так званого «націоналізму»: власної ідеї, ідентичності, важливості єдиної мови та національної культури.

Можна стверджувати, що сьогодні кожний українець розуміє важливість активного реформування правової системи України. У правосвідомості сучасних громадян явно закарбовано, що зміни в державній системі правового регулювання сприятимуть якісному вдосконаленню правових механізмів, зміни також допоможуть нашій державі дотримуватися євроінтеграційного курсу, відповідності загальноновизнаним міжнародним нормам і принципам [4, с. 102].

Підбиваючи підсумки, варто зауважити, що одним із основних завдань нашої держави на сучасному етапі є підготовка нового, розвинутого суспільства, яке буде усвідомлювати,

що основною цінністю для країни є принцип верховенства права, а основним законом діяльності державних органів влади є захист прав і свобод людини та громадянина. Щодо нинішніх державних інститутів, то потрібно провести ретельну перевірку компетенції їхніх працівників задля прийняття професійно-правильних і потрібних державних рішень. Як уже було сказано, якщо суспільство бачитиме правильну та прогресивну роботу правової системи, то його правосвідомість буде мати високий рівень довіри до чинної влади.

Отже, у сучасних умовах воєнного стану для правосвідомості громадян виникають серйозні виклики, оскільки цей військовий конфлікт призвів до порушень та обмежень загальнолюдських прав, свобод та загальновстановлених суспільних цінностей. Загальна ситуація в країні призводить до очікувань суспільством позитивних дій від держави, але натомість вони бачать лише корупцію, нівелювання законів та порушення приписів Конституції людьми, які складали присягу на захист та вірність українському народові. Усі ці негативні явища у важкий для нашої країни час скривлюють правосвідомість українського народу, створюючи невинні наслідки щодо сприйняття правової системи громадянами України.

Список літератури

1. Бахновська І.П., Лалуєва А.О. Правосвідомість юриста: шляхи формування. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2020. С. 20–24.
2. Забзалюк Д. Право та правова свідомість: взаємодія, взаємозалежність та взаємовплив. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. № 1. Т. 7. С. 23–28.
3. Кравчук С.Й. Механізми підвищення правосвідомості в українському суспільстві в період воєнної агресії рф. *Акту-*

альні проблеми приватного та публічного права: матеріали V міжнародної наук.-практ. конф. присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І., м. Харків, 31 березня 2023 р. Харків, 2023. С. 261–265.

4. Марченко Д.В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів*: матер. круглого столу НУ «ОЮА», м. Одеса, 10 лютого 2023 р. Одеса, 2023. С. 100–106.

5. Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність. Київ: Атіка, 2008. С. 55–65.

УДК 338.2

Ковальчук А.Ю.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та інших галузевих правових дисциплін, Київського університету права НАН України
ORCID: 0000-0003-4807-2436

Ковальчук М.С.,

аспірант Міжнародної академії управління персоналом
ORCID: 0009-0005-7761-7775

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Дедалі швидше відбувається процес цифровізації сучасної економіки України, який пов'язаний з використанням технологій, інформаційних систем для перетворення традиційних галузей і сфер економіки з метою їхньої більшої мобільності й інтегративності, автоматизованості,

ефективності та гнучкості. Головною мотивацією в цьому процесі є здатність цифрових технологій стрімко збільшувати продуктивність та ефективність економіки й бізнесу [1]. Водночас такі масштабні перетворення завжди супроводжує проблема забезпечення законних економічних процесів. Саме в такому аспекті вбачається необхідність переосмислення співрозмірності обраних заходів захисту економічних процесів і можливості економічної вигоди та зростання добробуту громадян, адже засоби забезпечення не мають перешкоджати економіку й узурпувати її, а лише створити умови для її забезпечення. Особливість забезпечення процесу цифровізації сучасної економіки в сучасному розумінні включає в себе необхідність використовувати можливості для подальшого розвитку, оскільки не використана можливість також є загрозою та можливою втратою фінансової вигоди.

Зміна економічних концепцій держави та світу загалом потребує значних трансформацій у теоретико-понятійному апараті економічної безпеки, що розширює інтереси економічних суб'єктів і створює необхідність по-новому розглядати наявні моделі забезпечення. Не вирішено питання перебудови парадигми економічної безпеки в умовах цифровізації. Крім того, система правової визначеності та правового захисту є більш інертною і, подекуди не встигаючи за економічними змінами, приймаються норми без урахування безпекового аспекту. Для забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації потрібно комплексне бачення самої системи з урахуванням зовнішніх і внутрішніх загроз, які мають динамічні властивості, що постійно змінюються.

Учені запропонували багато моделей забезпечення економічної безпеки. Більшість науковців доходять висновку, що кожна із концепцій безпекорозуміння заслуговує на визнання та має свої підстави, тому вони існують одночасно

та виражають її реальні сторони, служать її забезпеченню. Кожна з концепцій – це необхідна протизага іншим, яка не дає впасти в крайнощі, вийти за правові межі до беззаконня та свавілля. Користь і соціальне значення кожної з концепцій у тому, щоби через критику вразливих сторін інших бачити негативні властивості та небезпечні тенденції розуміння безпеки [2, с. 273–276; 3]. Варто цілком погодитися з О. Власюком, який за основу дослідження системи економічної безпеки, для якої характерна ієрархічна поліструктура, компоненти якої (зовнішні та внутрішні) поєднані системою взаємозв'язків і розвиваються на горизонтальному та вертикальному рівнях, обирає комплексний, системний підхід [4, с. 13–15].

Найбільш повним та оптимальним є підхід до розуміння стану безпеки, що складається у створенні цілісної, інтегративної концепції безпеки, яка відображає реалії сучасної соціокультурної цивілізаційної ситуації та об'єднує ідеї основних напрямків та підходів до розуміння стану безпеки. Тому вкрай важливі наукові розвідки комплексного характеру, які розглядають систему безпеки, залучаючи методологію з різних галузей науки, не ігноруючи історичний, технічний та інформаційний аспекти.

Ми підтримуємо О. Геселева, який зазначає, що сучасний розвиток побудови загальнодержавного механізму безпеки відбувається не сам по собі, а в конкретно-історичному контексті, який багато представників гуманітарних наук називають «постмодерним» [3]. Останній обумовлює можливість рівноправного існування різних підходів до безпеки, а відтак умовність та обмеженість будь-якого єдиного, монопольного її визначення.

Висновки. Отже, побудова системи забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації має враховувати якомога більше різноманітних підходів, ураховуючи істо-

ричний, технічний та інформаційний аспект. Комплексний, інтегрований підхід у визначенні системи забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації вкрай необхідний нині.

Список літератури

1. Індекс цифрової трансформації регіонів України. Підсумки 2023 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/reports/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-2023.pdf>
2. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. 336 с.
3. Геселев О.В. Інтегративне праворозуміння як складова сучасної постмодерної правової культури: сучасність та актуальне значення. URL: <http://www.apdp.in.ua/v45/19.pdf>
4. Власюк О.С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2011. 474 с.
5. Ковальчук А.Ю. Система сучасних принципів механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». № 1. 2017. С. 62–68.

УДК 346.7

Кулик О.І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права НАН України,
докторант Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»
ORCID: 0000-0003-1195-9869

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ УРЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН НА РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Ринок віртуальних активів продовжує зростання як в Україні, так і в усьому світі. Фахівці з економічної теорії вважають, що після того, як Україна визнає віртуальні активи реальним засобом обігу й платежу та легалізує виконання ними інших функцій грошей, такі активи можуть бути використані для відбудови та розвитку країни [1], що видається надзвичайно актуальним для подальшого відновлення економіки України з огляду на збройну агресію РФ, яка триває. Щоправда, профільне законодавство з урегулювання ринку віртуальних активів досі не сформовано, що дає підстави для аналізу норм Основного закону України на предмет закріплення в них вихідних положень для врегулювання відносин на ринку віртуальних активів.

17 лютого 2022 року прийнято Закон України «Про віртуальні активи», проте він до цього часу не набрав чинності, оскільки це пов'язано з прийняттям закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, який досі не прийнято. С.О. Грицай звернув увагу, що за період

з моменту ухвалення Парламентом України Закону України «Про віртуальні активи» та до початку 2023 року, відбулися значні події, які суттєво вплинули на задуми Парламенту України щодо запуску з 01 жовтня 2022 року обов'язкових змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування операцій з віртуальними активами) та одночасного введення в дію Закону України «Про віртуальні активи» [2, с. 77].

Деякі аспекти врегулювання відносин на ринку віртуальних активів висвітлені в працях С.О. Грицяя [2], Т.С. Гудіми, Б.В. Дерев'янка, А.А. Кудя, А.С. Овчаренко, В.А. Устименка та інших учених-правників. Водночас залишаються не вирішені питання, зокрема, це стосується конституційних основ з урегулювання відносин ринку віртуальних активів.

Усе це свідчить про актуальність порушеного питання та доцільність його опрацювання.

Важливою конституційною основою правопорядку у сфері господарювання є економічна багатоманітність (ст. 15 Конституції України), що вказує на можливість рівноправного існування різних форм власності й господарювання, їхню однакову підтримку з боку держави. Право кожного займатися підприємницькою діяльністю, що не заборонено законом, закріплене в ст. 42 Конституції України. Тобто учасниками правовідносин можуть здійснюватися різні види господарської діяльності, і така діяльність, очевидно, може бути здійснена й на ринку віртуальних активів.

О.В. Бондаренко зазначив, що на конституційному рівні державою гарантовано забезпечення захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання. Закріплено також положення про рівність усіх суб'єктів права власності перед законом. Положеннями Конституції України визначено і перелік питань, які регулюються винятково законами України, зокрема правовий режим власності; правові засади та гарантії підприємництва; система оподаткування, податки та збори;

засади створення та функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їхні види й типи [3, с. 59–60]. О. Починок вважає, що правові відносини, пов'язані з оборотом віртуальних активів, урегульовані, зокрема, Конституцією України [4, с. 226].

Це дозволяє стверджувати, що в Конституції України закладено вихідні положення регулювання ринку віртуальних активів, зокрема можливість здійснювати відповідну підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, можливість законного володіння віртуальними активами тощо. Варто також відзначити, що такі норми стосуються регламентації відносин, пов'язаних з оборотом віртуальних активів лише опосередковано.

Як зазначає Ю.М. Бисага, за будь-якої ринкової моделі виникає питання щодо ролі держави в економіці, необхідності її впливу на господарську діяльність суб'єктів господарювання, підставах і межах допустимого державного втручання в неї. У зв'язку з цим на рівні закону закріплюються відповідні механізми взаємодії органів державної влади в сфері законодавчого регулювання сфери господарювання, а також щодо здійснення відповідними органами контрольних функцій. Учений додає, що у правовому регулюванні у сфері господарювання не повинно бути крайнощів, тобто, з одного боку, усунення держави від впливу на формування та здійснення економічних відносин, а з іншого – невинновданого втручання органів державної влади в такі відносини [5, с. 35]. Тому під час формування профільного законодавства на ринку віртуальних активів варто дотримуватися зваженого підходу та врегулювати суспільні відносини, що складаються у зв'язку з оборотом віртуальних активів відповідно до гарантій, закладених Конституцією України, та з урахуванням конституцій-

них основ правопорядку в сфері господарювання.

Отже, можна дійти висновку, що в Конституції України закладено вихідні положення врегулювання відносин на ринку віртуальних активів. Окремі норми Основного закону України опосередковано стосуються регламентації цих відносин та є підґрунтям для врегулювання ринку віртуальних активів.

Водночас профільне законодавство на ринку віртуальних активів має відповідати гарантіям, закладеним Конституцією України, та враховувати конституційні основи правопорядку в сфері господарювання.

Список літератури

1. Ерастов В.І., Гудзь Г.О. Ринок криптоактивів в Україні: тенденції сучасності. *Економіка та суспільство*. Вип. 50. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-1>.

2. Грицай С. Зміна профільного закону про віртуальні активи: імплементація Європейського регламенту МіСА. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. № 1(66). 2023. С. 72–82. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17420>

3. Бондаренко О.В. Адміністративно-правове регулювання обігу віртуальних активів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2023. 178 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/05_2023/Bondarenko-1.pdf.

4. Починок О. Структура правових відносин, пов'язаних з обігом віртуальних активів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». № 4 (40). 2023. С. 219–231. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.40.219>.

5. Бисага Ю.М. Конституційні основи правопорядку в сфері господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 3. 2004. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56902/1/Конституційні%20основи....pdf>.

УДК 347.78

Кушнір З.І.,

аспірант Київського університету

права НАН України

ORCID: 0009 0005 7000 9435

Науковий керівник: **Бошицький Ю.Л.,**

кандидат юридичних наук,

ректор Київського університету права НАН України,

професор, заслужений юрист України

ORCID: 0009 0005 7000 9435

РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ЗАКОНУ ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО

З 1 січня 2023 року набрав чинності новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX, який значно вплинув на забезпечення та реалізацію освітнього процесу. Важливо зазначити, що цей закон вніс до правового регулювання освітньої сфери як позитивні, так і негативні зміни. Серед основних позитивних змін варто виділити: вільне використання коротких уривків об'єктів суміжних прав як ілюстрацій для забезпечення та реалізації освітнього процесу (п. 2 ч. 2 ст. 43 Закону «Про авторське право») та вільне відтворення в електронній (цифровій) формі, інтерактивне надання доступу до правомірно оприлюднених статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з письмових творів як ілюстрацій для дистанційного навчання (п. 4 ч. 2 ст. 43 Закону «Про авторське право»).

До негативних змін потрібно віднести:

1. Непоширення норми закону про вільне використання літературних і художніх творів як ілюстрацій на друковані видання.

2. Виключення видавців з кола осіб, які можуть вільно ви-

користовувати літературні та художні твори як ілюстрації в електронних (цифрових) навчальних виданнях.

Потрібно зазначити, що негативні наслідки змін у забезпеченні та реалізації освітнього процесу можуть бути виправлені, оскільки у Верховній Раді зареєстровано проект Закону про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» для забезпечення та реалізації освітнього процесу № 10082 від 22.09.2023 (далі – Законопроект № 10082). Щоб оцінити негативні наслідки змін щодо вільного використання літературних і художніх творів як ілюстрацій у друкованих навчальних виданнях, розглянемо використання творів у навчальних виданнях до 1 січня 2023 року та після цієї дати. Законопроект № 10082 будемо використовувати як індикатор, який дозволить побачити реальні можливості вирішення наявних проблем.

До 1 січня 2023 року було дозволено вільне використання літературних і художніх творів як ілюстрацій у межах, виправданих поставленою метою, у виданнях, програмах організацій мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру (п. 2 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ).

На нашу думку, ця норма закону була практично ідеальною, оскільки дозволяла вільно використовувати літературні та художні твори у друкованих та електронних виданнях. Зображення творів образотворчого мистецтва також можна було використовувати як ілюстрації у виданнях, програмах організацій мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру, оскільки такі твори належать до художніх творів. Однак ця норма закону мала один недолік: до видань навчального характеру могли належати видання, які не були використовувані для забезпечення та реалізації освітнього процесу, наприклад, видання з кулінарними рецептами, гри в карти або шахи.

З 1 січня 2023 року вільне використання літературних і ху-

дожніх творів як ілюстрацій у друкованих навчальних виданнях (підручниках і навчальних посібниках) стало неможливим, оскільки Законом «Про авторське право і суміжні права» це не передбачено. Зараз використання літературних і художніх творів як ілюстрацій у друкованих підручниках і навчальних посібниках під час дії авторського права можливе лише з дозволу осіб, які володіють майновими правами на твір. Оскільки видавництва змушені отримувати такий дозвіл, це призводить до зростання собівартості видань через виплату винагороди власникам майнових прав. Тепер використання творів у виданнях без дозволу суб'єктів авторського права й безоплатно, але із зазначенням імені автора та джерела запозичення, здійснюється відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 22 України «Про авторське право і суміжні права» [1].

До 1 січня 2023 року автор підручника міг вільно використовувати ілюстрації з інших видань або матеріалів, і за ці ілюстрації автору підручника виплачували додаткову винагороду в розмірі 25% від мінімальної ставки винагороди (роялті) за текст твору (пункт в) частина 1 розділ Е «Ілюстрації» додатку 5 Постанови. З 1 січня 2023 року ілюстрації використовуються з дозволу автора, і винагорода автору ілюстрації виплачується в розмірі 100% мінімальної ставки винагороди (роялті) за текст твору (підпункт а) пункту 1 розділу Е «Ілюстрації» додатку 5 Постанови [2]. Отже, витрати видавництва на виплату винагороди (роялті) за використання ілюстрацій з 1 січня 2023 року зростуть на 75% ($100 - 25$). Щоб перетворити ці відсотки на гривні, зробимо приблизний розрахунок збільшення розміру винагороди за ілюстрації, використовуючи умовний підручник «Вступ до історії», у якому ілюстрації займають приблизно 50% обсягу. Припустимо, що в підручнику 3 авторських аркушів тексту, а ілюстрації займають площу 9 тис. кв. сантиметрів.

Авторський аркуш – умовна одиниця вимірювання обсягу

текстової та ілюстративної інформації твору, що використовується у видавничій справі та є основою для обліку праці автора, укладача, рецензента та ін. [3]. Один авторський аркуш дорівнює 40 000 друкованих знаків прозового тексту (враховуючи 6 цифри, розділові знаки, проміжки між словами), чи 40 кілобайтам комп'ютерного тексту в DOC-форматі (разом із проміжками), чи 700 віршованим рядкам, чи 3000 см² площі ілюстративного матеріалу на сторінках видання. Припустимо, що мінімальна ставка винагороди за текст твору складає X гривень за авторський аркуш. Три авторські аркуші тексту (3X гривень) + винагорода за ілюстрації. До 1 січня 2023 року: винагорода за ілюстрації = 25% від 3X = 0,75X гривень. Після 1 січня 2023 року: винагорода за ілюстрації = 100% від 3X = 3X гривень. Збільшення витрат на виплату винагороди: різниця у витратах = 3X - 0,75X = 2,25X гривень. Збільшення = $(2,25X / 0,75X) * 100\% = 300\%$.

Отож витрати видавництва на виплату винагороди за використання ілюстрацій збільшуються на 300%. Необхідно зазначити, що для розрахунку винагороди до 1 авторського аркуша тексту дорівнює 3 тис. кв. сантиметрів ілюстрацій (п. 2 розділу Е додатку 5 Постанови). До 1 січня 2023 року автору підручника виплачували винагороду в розмірі 1,5 мінімальної заробітної плати за 1 авторський аркуш (п. 7 розділу Б додатку 5 Постанови).

Мінімальна заробітна плата за місяць 6700 грн [4]. Автору підручника виплачували винагороду за текст у розмірі 20 100 грн (6700×3 авторських аркуші). За ілюстрації йому виплачували ще 5025 грн ($20100 \times 0,25$). Разом автор підручника отримував 25 125 грн. З 1 січня 2023 року автору цього ж підручника за тієї самої мінімальної заробітної плати виплачується винагорода в розмірі 20 100 грн. Крім цього, автору ілюстрацій виплачується винагорода також у розмірі 20 100 грн. Разом автори отримують 40 200 грн. Як видно з ро-

зрахунків, маємо суттєве зростання собівартості підручників. У зв'язку з тим, що підручники у PDF-форматі є електронним аналогом друкованого видання (п. 3.7 ДСТУ 7157:2010), то вільне використання творів як ілюстрацій в електронних аналогах друкованого видання також не можливе. Потрібно зазначити, що Законопроект № 10082 відновлює вільне використання літературних і художніх творів як ілюстрацій у друкованих навчальних виданнях і електронних аналогах друкованих видань лише в освітньому процесі, що виключає поширення норми про вільне використання творів як ілюстрацій на видання навчального характеру, які не використовуються в освітньому процесі, наприклад, видання з гри в карти або шахи. Ураховуючи вищевикладене, законопроект № 10082 потребує доопрацювання внаслідок урахування пропозицій та зауважень, наданих Міністерством економіки України [5].

Варто наголосити, що навчальні видання включають хрестоматії, та варто зазначити, що Законопроект № 10082 також відновлює норму закону про вільне використання літературних творів у збірниках навчального характеру, обсяг якого не перевищує одного авторського аркуша з творів одного автора. Аналогічна норма була в Цивільному кодексі УРСР (п. 2 ч. 1 ст. 489) і діяла до 1994 року, тобто до набрання чинності Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. Вірші та твори обсягом менше одного авторського аркуша використовуються в хрестоматіях протягом періоду дії авторського права з дозволу власників майнових прав на такі літературні твори. Якщо одне видавництво отримає виняткове майнове право на використання одного твору, вивчення якого є обов'язковим відповідно до навчальної програми, а інше видавництво отримає виняткове майнове право на використання іншого твору, то видати без порушень авторського права хрестоматію буде взагалі не можливо [6].

Закон про авторське право має низку недоліків, які ускладнюють забезпечення освітнього процесу навчальними виданнями. Проте Законопроект № 10082 відновлює деякі обмеження прав авторів у сфері освіти на користь суспільства.

Список літератури

1. Український інститут книги «Як ілюструвати навчальні видання за новим законом про авторське право». 01.02.2023. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/yak-ilyustruvati-navchalni-vidannya-za-novim-zakonom-pro-avtorske-pravo>

2. Постанова Кабінет Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72. Редакція від 26.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF#Text>

3. Український державний університет науки і технологій. Положення про видання навчальної та навчально-методичної літератури в українському державному університеті науки і технологій ст. 5 2023. URL: https://nmetau.edu.ua/file/nakaz_no_40_tekst_polozhennya_pro_vidannya.pdf

4. Головне управління ДПС Розміри мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму та як вони впливають на оподаткування ФОП. 12.05.2023. URL: <https://rv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/676396.html>

5. Пропозиції Міністерства економіки України до проекту закону України «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» для забезпечення та реалізації освітнього процесу» від 22.09.2023. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-3627947.pdf

6. Коноваленко В. Чи можна видати хрестоматію без порушень авторського права? *Юридична газета*. 08.05.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chi-mozhna-vidati-hrestomatiyu-bez-porushen-avtorskogo-prava.html>

УДК: 342.22:341.32

Матвєєв С.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальнотеоретичних
правових і соціально-гуманітарних дисциплін
Київського університету права НАН України
ORCID: 0000-0002-0037-004X

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабного неспровокованого вторгнення з боку Російської Федерації Україна зіткнулася з необхідністю перегляду, переналаштування або оптимізації та активізації основних напрямків своєї діяльності.

Основні напрямки діяльності держави визначаються як її функції, і в сучасній юридичній науці їхня класифікація є достатньо розгалуженою. Це справедливо як для власне функцій, так і для критеріїв, за якими їх виокремлюють. З огляду на предмет нашого дослідження обмежимося аналізом можливих трансформацій однієї з найважливіших і найскладніших для держави в умовах воєнного стану функцій – соціальної.

Надзвичайну актуальність аналізованого питання обумовлює сучасна ситуація, у якій опинилась Україна. Потрібно зазначити, що переналаштування основних функцій Української Держави з 2014 року та до початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року відбувалося досить повільно, навіть у сфері соціального забезпечення власного населення. Але лютий 2022 року значною мірою актуалізував необхідність змін у цій сфері. Воєнна агресія з боку Російської Федерації надзвичайно прискорила процес трансформації основних напрямків діяльності України, які почалися ще з 2014 року. Насправді ситуація для України не є унікальною, будь-яка держава під час війни / воєн-

ного стану докорінно змінює основні напрямки своєї діяльності. Особливо це помітно, коли на «воєнні рейки» перебудовується демократично-орієнтована держава, до яких, як упевнено довела Україна за останні десятиріччя боротьби за власну незалежність, вона й належить. Будь-яка демократична держава має організувати соціальне забезпечення свого населення попри будь-які критичні стани, хоча б через небезпеку зростання соціального напруження в суспільстві.

Під час воєнногоу стану будь-яка держава, навіть економічно розвинута, стикається з необхідністю серйозних змін у бюджетній політиці внаслідок значного збільшення витрат на оборону. Для соціальної сфери це загрожує багатьма ризиками: від можливого скорочення різних соціальних програм до вимушеного, майже невідворотного збільшення податків, що не може не вдарити по незахищених верствах населення.

Жодна інша структура, крім держави, не зацікавлена і не здатна системно виконувати функції стосовно задоволення життєвих потреб людей, не отримуючи за це певних матеріальних чи нематеріальних бенефіцій. Лише державні інституції мають організаційно-правові та владні можливості регулювати всі сфери життєдіяльності населення. Питання лише в тому, на якому якісному рівні та наскільки ефективно держава може забезпечувати виконання своїх функцій [1; 44].

Соціальні напрямки діяльності держави найчастіше пов'язують із виконанням функцій у сфері пенсійного забезпечення, медицини та освіти.

Пенсійне забезпечення, або якщо його розглядати ширше – соціально-економічний захист найбільш вразливих верст населення, значно розширився внаслідок виплат суттєво збільшених кількості внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло чи були вимушені залишити свої домівки через бойові дії, постраждалих, поранених і військовослужбовців, які отримали інвалідність під час воєнних дій, та відшкодування

збитків або фінансової підтримки постраждалого цивільного населення.

Крім того, держава стикається не тільки зі значним зростанням кола суб'єктів, які потребують фінансової допомоги, а й із багатьма іншими проблемами, що потребують вирішення. Це і певна складність у виплатах пенсійного чи соціального грошового забезпечення в районах, де проходять активні бойові дії, й індексація пенсій для компенсації інфляції та зростання вартості життя цивільного населення, і компенсація додаткових виплат та пільг для військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, а також для сімей загиблих, і серйозні обмеження через банальний брак коштів для забезпечення різних програм із фінансування і надання грошової допомоги на придбання чи оренду житла для ВПО.

Як було зазначено вище, соціальна функція держави, що воює, завжди перебуває в небезпеці через брак коштів для її забезпечення через змінення пріоритетів бюджетних витрат на процес ведення воєнних дій. Можна стверджувати, що на сьогодні Україна досить гідно впоралася із завданням фінансового забезпечення найуразливіших верст свого населення завдяки значній макро- та мікрофінансовій допомозі міжнародних партнерів. Але треба визнати, що через ризик значного збільшення дефіциту бюджету та втрати деяких джерел міжнародного фінансування держава може вдатися до непопулярних мір підвищення податкових зборів чи скорочення соціальних виплат, наприклад, для внутрішньо переміщених осіб.

Водночас варто зазначити, що не можна обійтися й без значної оптимізації процесів надання соціальних послуг. У цьому плані відбуваються деякі дії, а саме: «Україна нарешті впроваджує Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС), яка об'єднує всі ділові процеси в соціальній сфері. Це забезпечить кращий контроль виплат і полегшить отримання різних видів соціальної підтримки громадянами. ЄІССС

також передбачає обмін інформацією між органами влади, такими як Міністерство соціальної політики, Пенсійний фонд, Міністерство юстиції, Міністерство цифрової трансформації України, Державна податкова служба, щоб забезпечити надання необхідної допомоги громадянам. Розширення цифровізації соціальної сфери полегшує доступ до неї, коли дотримати довідку чи подати заяву на соціальну допомогу можна у своєму телефоні. Поки це працює лише для окремих послуг, проте їхній перелік розширюється» [2].

Загалом система соціального та пенсійного захисту в Україні показала значну гнучкість та адаптивність у відповідь на виклики воєнного стану, але також зіткнулася із серйозними викликами, які потребують подальшої роботи та підтримки як із боку держави, так і міжнародного співтовариства.

Система охорони здоров'я в Україні після лютого 2022 року теж вимушено зазнала суттєвих змін. Звісно, це пов'язано з веденням активних воєнних дій та значним зростанням кількості осіб: як військовослужбовців, так і цивільних, які були поранені, втратили кінцівки, отримали інвалідність тощо.

У такій ситуації дещо постраждала планова медицина, але водночас варто зазначити, що вся система виявила достатню гнучкість та адаптивність, про що свідчить створення численних польових медичних підрозділів для надання первинної допомоги на місці бойових дій, удосконалення системи транспортування та евакуації поранених, перепрофілювання багатьох медичних закладів для надання невідкладної допомоги військовим та цивільним, які постраждали від бойових дій, евакуація багатьох медичних закладів із району бойових дій у більш безпечні, розроблення спеціалізованих програм для надання психологічної допомоги постраждалим, програми реабілітації поранених.

Треба зазначити, що достатній стабільності медичної сфери значною мірою сприяла міжнародна допомога – надання

необхідних медикаментів, медичного обладнання, матеріально-технічних засобів і підготовці медичного персоналу. Заслужують на увагу також і зусилля українських медиків та посадовців як у сфері організації дистанційних медичних консультацій для населення в кризових ситуаціях, так і загалом у сфері цифровізації медицини, упровадження єдиних електронних медичних систем, завдяки яким значно покращилося управління медичними базами даних і доступ до них.

Зміни в освіті після воєнного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року теж є достатньо показовими. В умовах постійних повітряних тривог, вимушеного вимкнення електропостачання та іноді просто зруйнованої інфраструктури навчальних закладів українські освітяни зробили значний крок до вдосконалення змішаного та дистанційного форматів навчання, які до повномасштабного вторгнення були дещо формальними. Використання різноманітних навчальних електронних платформ, мультимедійних навчальних курсів та різних освітніх онлайн-ресурсів вийшло на новий рівень, що є справедливим як для закладів загальної середньої освіти, фахової передвищої, так і вищої освіти.

Водночас варто зазначити, що й під час реалізації функцій у сфері освіти держава стикається із суттєвими проблемами забезпечення закладів освіти достатньою кількістю комп'ютерної техніки, забезпечення електроенергією та інтернетом, розробленням спеціальних програм інтеграції в нові навчальні заклади здобувачів освіти, які були переміщені з окупованих чи інших небезпечних територій, організацією їхньої психологічної підтримки, забезпечення освітянської діяльності за кордоном для осіб, які туди виїхали, актуалізацією освітніх програм з урахуванням сучасних реалій (зокрема, що стосується мови, історії) і, безперечно, головне – гарантувати безпеку як здобувачів освіти, так і науково-педагогічних працівників.

На жаль, можна констатувати той факт, що збройна агресія Російської Федерації проти України буде мати негативні довгострокові наслідки саме у сфері освіти, і це пов'язано не тільки з пошкодженням чи руйнуванням закладів освіти, що вимагає значних ресурсів на їхнє відновлення, але і якістю та доступністю освіти. Загалом освітня система України показала достатню стійкість і спроможність адаптуватися до різних кризових ситуацій та викликів, але, безперечно, потребує подальшої підтримки з боку держави.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що попри достатньо кваліфіковане й адекватне виконання соціальної функції Українською Державою, навіть під час воєнного стану, украй актуальним є її оновлення та подовження ефективної трансформації заради створення справедливої та функціональної системи розподілу ресурсів та поєднання суспільних державних інтересів та інтересів окремої особистості. Вирішення такого завдання, звісно, потребує значної кількості теоретичних досліджень і практичних розроблень, які б відповідали сучасному стану України та сприяли б створенню ефективної моделі реалізації соціальної функції демократичної держави.

Список літератури

1. Венцель В.Т. Соціальна функція держави в умовах трансформації суспільних процесів. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 3 (22). 2019. С. 40–46.
2. Місія (не)можлива? Як держава змінює соціальну політику для захисту найвразливіших під час війни. URL: <https://voxukraine.org/misiya-nemozhlyva-yak-derzhava-zminyuye-sotsialnu-polityku-dlya-zahystu-najvrazlyvishyh-pid-chas-vijny>

УДК: 342.4

Марченко Ю.О.,

старший лаборант відділу з забезпечення якості освіти
Київського університету права НАН України

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ВІЙНИ НА ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну одним із найпоширеніших наслідків збройної агресії є її негативний вплив на психічне здоров'я мирного населення. Війна торкнулася життя та психіки кожного українця без винятків: хтось воює, хтось вимушено залишив свій дім, хтось потрапив в окупацію та не може звідти вибратися, хтось пережив жахливі обстріли, хтось опинився сам у чужій країні, хтось став жертвою сексуального насилля, хтось пережив тортури. Цей список можна продовжувати, адже російсько-українська війна триває, злочини та знущання не закінчуються, а історій про зламані долі щораз більше.

Якщо звернутися до статистики Міністерства охорони здоров'я, то можна побачити, що станом на початок листопада 2022 року за психологічною допомогою звернулися 650 тис. українців [7]. Варто звернути увагу, що ця цифра була встановлена тільки на початку листопада 2022 року. Тоді з моменту повномасштабного вторгнення минуло лише трохи більше, ніж пів року. Міністр охорони здоров'я Віктор Ляшко під час Українсько-німецької конференції з ментального здоров'я, психосоціальної підтримки та реабілітації, яка відбулася 2 лютого 2024 року, зазначив, що протягом 2023 року більше ніж 320 тис. українців отримали психологічну допомогу [4]. Ця цифра може лякати. Для порівняння: у 2019 році за психіатричною допомогою звернулося близько 302 тис. громадян. Хоча 2019 рік теж був доволі непростим для українців, бо це

був період пандемії. Психологія пандемії зосереджується на страхові перед хворобою та смертю, що спонукає людей уникати зараження та дотримуватися заходів безпеки. Психологія війни натомість зосереджена на виживанні за будь-яких обставин, стимулюючи людей до активних дій, адаптації та боротьби за своє життя й безпеку.

Постійно зростає кількість психічних розладів і психічних захворювань. Загальний фон проблем загалом мінімізує в людей бажання жити і творити, рухатися по життю далі. Дослідження показують, що найпоширенішими захворюваннями / розладами є важка депресія та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [1, с. 3]. Такими дослідженнями є збір даних від психологів, які потім дають можливість створити певну статистику для визначення кількості психологічно травмованих українців.

З огляду на суспільну ситуацію українське суспільство умовно поділилося на декілька груп, а саме: внутрішньо переміщені особи, біженці, військові, ті, хто залишилися без домівок та родини і т.д. Внутрішньо переміщені особи як група, становить категорію людей, які через війну вимушені були покинути свої домівки та почати життя заново. Такі люди постійно стикаються зі стресом і тривожністю, страхом невідомості, фінансовими проблемами, почуттям втрати та адаптацією до нового середовища. Однак варто зауважити, що кожна внутрішньо переміщена особа має свій досвід, тому їхнє матеріальне, фізичне та психологічне становище можуть відрізнятися. Кожен із попередньо названих груп відчув війну в особистій психологічній площині. Громадян не можна ділити на тих, хто більше чи менше постраждав від збройної агресії, адже ми єдина нація, у кожного з нас спільний шлях та спільна мета – дожити до кінця війни, перемогти в цій війні, а також відбудовувати нашу державу. Тому розкол, який можна бачити в суспільстві щодо того, хто в якій частині України живе, хто

за кордоном і в яких статках, є зовсім недоречним та непотрібним.

Інколи ми можемо бачити, як вплинула війна на дітей, які бояться будь-якого голосного звуку; на військових, які бояться їхати в метро через сильний шум та під час відпустки хоч трошки намагаються звикнути до спокійнішого життя; на людей, що виїхали за кордон, у яких більше немає дому і їм немає куди повертатися.

От, наприклад, удар по «Епіцентру» в Харкові. Якщо раніше люди могли спокійно гуляти торговельними центрами, робити покупки, то зараз навіть такі прості життєві справи несуть загрозу для громадян, зокрема й на психосоматичному рівні [6]. Практично кожна людина, згадуючи безтурботне життя до 2014 чи до 2022 року, сумує за тим часом зі сльозами на очах, адже кожна доля та кожне життя зазнали руйнувань і психологічного болю, що в майбутньому може перетворитися на глобальну психічну проблему.

Одним із найгостріших викликів, перед яким опинився народ України в одній з площині з «психологією смерті» та «психологією виживання», є психологія «втрати домовки». Феномен останнього не досліджений повною мірою, оскільки вимушено українцям не доводилося покидати місця свого проживання в такій великій кількості. Станом на кінець червня 2023 року МЗС України надало статистику українських біженців за кордоном. На той момент за кордоном перебувало 8 мільйонів 177 тисяч українців. Фактично це 20% від кількості населення, яка була зафіксована до 24 лютого 2022 року [3].

Кількість внутрішньо переміщених осіб теж може здивувати, адже станом на кінець червня 2023 року вона становила 4,7млн осіб. Проте ця кількість відчутно менша, ніж була станом на початок жовтня 2022 року, коли вона становила 6,9 млн осіб.

Зважаючи на цю статистику, масштаби постраждалих не-

гativement вражають своїм великим об'ємом.

На тлі сучасної психології війни та її впливу на життя населення варто також звернути увагу на загострення мовного питання, яке набуло діаметрально протилежної конотації в порівнянні з минулими роками. Воно існувало завжди, подекуди навіть було ідентифіковане з націоналізмом, однак тепер усе по-іншому. Не лише з 2014 чи з 2022 року, проте зараз щораз більше громадян борються за українізацію різними способами та дедалі більше свідомо переходять на українськомовне спілкування. Найцікавіше, що це стосується не тільки тих, хто зараз перебуває на території України, але й українських біженців за кордоном. Відбувається багато суперечок щодо того, якою мовою спілкуються наші громадяни. Найбільше зазнають цькування російськомовні українці з тієї причини, що це мова країни-агресора. Однак доволі часто можна зустріти цькування українців, які перебувають за кордоном і публічно спілкуються мовою держави, у якій вони тимчасово проживають.

Як уже було зазначено, мовне питання існує вже тривалий час. Воно настільки загострене в Україні, що раніше на цьому ґрунті навіть виділяли політико-ідеологічні групи. Наприклад, Оксана Мишловська першу групу назвала націонал-державниками, діяльність/існування якої полягає в тому, що «мова – це душа народу і основна ознака держави». Це означає, що мова і держава – одне ціле. Другу групу формували прихильники мовного статус-кво. Саме в цьому контексті термін «статус-кво» застосовується для пояснення історико-політичного змісту та полягає в консервації мовної ситуації, яка бере свій початок ще з імперських часів та продовжувалася протягом багатьох років, зокрема і в радянські часи. Також поруч із цими двома групами існує і третя, доволі неоднозначна та не зовсім переконлива, що отримала назву «модерністи». На думку дослідниці, ця група об'єднує представників двох попередніх

груп [5, с. 205–206].

Заклики до українізації не минають безслідно. У 2021 році кількість українськомовного населення була 64%, тоді як станом на 2023 рік становила 71% [2]. Звісно, усе-таки треба зважати на той факт, що опитування населення не могли проводитися на тимчасово окупованих територіях, які займають площу 109 тис. км².

На основі результатів проведеної роботи можна зробити висновок, що руйнація – це невід’ємна частина війни. Війна вбиває людей, руйнує родини, долі та загалом життя, розбиває серця та мрії вщент і завдає шкоди не лише нашому населенню, нашій країні, але й усій планеті. Страждають усі: і дорослі, і діти, і люди старшого віку. Серед найпоширеніших наслідків війни є травмоване психологічне здоров’я українців та розлади, захворювання, які так важко переносять та лікують. Війна також впливає на розвиток дітей, адже вони більше, ніж дорослі відчують усе, що відбувається, вони більш сприйнятливі до шоків у процесі свого розвитку.

Отримані внаслідок проведеного дослідження результати доводять усьому світові те, що сьогодні українці потребують допомоги: як психологічної, так і фізичної. Наші громадяни мають отримати належну соціальну підтримку та цивілізоване ставлення як в Україні, так і за кордоном.

Список літератури

1. Пиголенко І.В.; Пиголенко Ю.А.; Кукса К.М. Вплив воєнного конфлікту на психічне здоров’я українців. *The influence of the military conflict on the mental health of ukrainians*. Габітус. 2023. Вип. 45. С. 243–248. URL: <http://habius.od.ua/journals/2023/45-2023/40.pdf>

2. За рік в Україні кількість українськомовних зросла до 71% – опитування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayinska-mova-opytuvannia/32311809.html>

3. Кількість українських біженців за кордоном за даними Міністерства закордонних справ. URL: <https://skilky-skilky.info/za-riznymy-otsinkamy-za-kordonom-perebuvaie-5-8-mln-ukrainskykh-bizhentsiv/>

4. Міністр охорони здоров'я Віктор Ляшко підсумував, що у 2023 році більш ніж 320 тисяч пацієнтів отримали психологічну допомогу на всіх рівнях. Обсяг таких послуг зріс удвічі з попереднім, 2022 роком. URL: <https://suspilne.media/675818-psihologicnu-dopomogu-u-2023-roci-otrimali-vdvici-bilse-ukrainciv-niz-rokom-ranise-lasko/>

5. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с. URL: https://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/movna_sit_49.pdf

6. Пошук та ідентифікація тіл триває: усе, що відомо про удар по «Епіцентру» в Харкові. URL: https://24tv.ua/udar-po-epitsentru-harkovi-25-travnya-shho-vidomo-pro-tragediyu_n2562804

7. Як війна відбивається на ментальному здоров'ї українців. URL: <https://texty.org.ua/articles/108997/jak-vijna-vidobrazhayetsja-na-mentalnomu-zdorovyi-ukrayintsiv/>

УДК: 349.235

Олексієнко О.С.,

працівник Товариства з обмеженою відповідальністю

«ВІЗАНТІЯ 1»

ЗНАЧЕННЯ НЕСТАНДАРТНИХ РЕЖИМІВ РОБОЧОГО ЧАСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зі стрімким розвитком технологій, підвищенням рівня інформатизації та розвитку трудових відносин постала про-

блема регулювання робочого часу працівників та їхнього відпочинку. Увагу до цього питання привертає яскраво виражена потреба підвищення ефективності праці та професійної компетентності працівників, стимулювання їх до освоєння нових знань та навичок.

Кодекс законів про працю України не надає визначення поняття робочого часу, проте згідно зі ст. 130 проєкту Трудового кодексу України, робочий час – це час, протягом якого працівник, відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку і умов трудового договору, повинен виконувати трудові обов'язки [1]. Відповідно до Директиви 2003/88 ЄС, а саме статті 2, «робочий час» означає будь-який період, під час якого працівник працює, будучи в розпорядженні роботодавця, та виконує свою діяльність або обов'язки відповідно до національного законодавства та/або практики. Крім того, ця Директива 2003/88 ЄС закріплює мінімальні вимоги щодо тривалості робочого часу [2].

У теорії трудового права розрізняють загальний і спеціальний (нестандартний) режими робочого часу. Практика розвинених країн з ринковою економікою дає велику різноманітність режимів робочого часу, що дозволяє знайти оптимальний варіант для кожної зацікавленої особи.

Зайнятість населення та боротьба з безробіттям – актуальні проблеми сьогодення для більшості країн світу, незалежно від їхнього соціально-економічного устрою. З метою скорочення безробіття використовують різні форми та методи організації праці, що сприяють працевлаштуванню соціально незахищених груп населення.

Важливу роль у цьому відіграють нестандартні форми зайнятості та режими робочого часу, які останнім часом набули значного поширення. Вони відрізняються від традиційних тим, що не передбачають постійної роботи на одному місці протягом повного робочого дня (зазвичай 8 годин). Це

дає можливість як працівникам, так і роботодавцям обирати найприйнятніший варіант працевлаштування в конкретних умовах.

Нестандартні режими робочого часу відіграють істотну роль у соціально-економічному розвитку країн, які мають ринкову економіку. По-перше, завдяки їм можна вирішувати проблеми зайнятості, що виникають у зв'язку зі скороченням обсягу виробництва або з його структурними змінами через кризу чи інші обставини. Ці режими дозволяють зберегти на посадах найбільш досвідчених і кваліфікованих працівників, а за розширення виробництва наймати нових працівників на тих умовах, які допомагають роботодавцю досягти найвищого рівня ефективності під час скорочення витрат виробництва, якщо, звичайно, пропозиція робочої сили буде перевищувати кількість наявних робочих місць.

По-друге, вони дають можливість працювати за наймом категоріям населення, вразливим щодо зайнятості, яка передбачає жорсткі режими праці. Нестандартні режими дають можливість цим працівникам поєднувати зайнятість за наймом із виконанням сімейних обов'язків, соціальним життям, поєднувати з навчанням і, нарешті, зі станом здоров'я.

Відчуття свободи та відповідальності за результат своєї роботи є потужним мотиватором. Працівники, які погодилися на нестандартний режим робочого часу, більш зацікавлені у виконанні своїх завдань та досягненні поставлених цілей. Вони знають, що їм не потрібно «відсиджувати» години на робочому місці, тому прагнуть максимально ефективно використовувати свій час. Наприклад, гнучкий режим роботи надає працівникам відчуття свободи та самостійності. Це не просто можливість обирати час початку та закінчення робочого дня, а й свобода організувати свій робочий процес максимально ефективним способом. Працівники можуть обирати місце роботи, чергувати періоди активної роботи з відпочин-

ком, а також брати паузи, коли це їм дійсно необхідно.

Водночас існують і деякі ризики як для працівників, так і для роботодавців. Наприклад, для роботодавців існують ризики, пов'язані з наданням нестандартних режимів робочого часу працівникам, а саме: 1) складність управління та контролю; 2) зниження рівня виконання проєктів, командної роботи; 3) збільшення витрат на обладнання та програмне забезпечення, необхідне для віддаленої роботи; 4) юридичні ризики (роботодавець зобов'язаний дотримуватися норм трудового законодавства, що стосуються нестандартних режимів робочого часу. Недотримання цих норм може призвести до штрафів та інших санкцій з боку контролювальних органів. Існує ризик виникнення трудових спорів, пов'язаних з оплатою праці, наданням відпусток, охороною праці тощо).

Для працівників нестандартні режими можуть спричинити такі труднощі: 1) відсутність соціальної взаємодії та складність комунікації; 2) утрату чіткого планування робочого дня; 3) технічні проблеми з організацією роботи (перебої в роботі інтернету, електропостачанні); 4) порушення сну (порушення режиму роботи та відпочинку, понаднормова робота); 5) індивідуальні працівники, які часто отримують погодинну оплату праці, можуть не мати фінансової подушки безпеки, яка існує для штатних працівників, та пов'язаних із нею прав і пільг, зокрема відпускних, лікарняних, страхових виплат і пенсій.

Можемо зробити висновок, що переваг у нестандартних режимах робочого часу більше, ніж ризиків чи недоліків. Отже, саме тому працівники, за можливості, обирають один із видів гнучкого графіку чи інших видів робочих режимів, хоча обов'язково мають врахувати всі особливості певного формату роботи для власного ж комфорту.

Список літератури

1. Проект Трудового кодексу України 3562-IX від

06.02.2024. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf

2. Директива 2003/88/ЄС від 04.11.2003 Про деякі аспекти організації робочого часу. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=77782

УДК: 342.922:347.19

Омельчук В.М.,

аспірант кафедри юриспруденції Чернівецького інституту
Міжнародного гуманітарного університету

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДЕРЖАВІ

У сучасному розвитку правової системи України досить важливим залишається питання чіткого законодавчого закріплення розуміння корпоративних прав держави та засад їхньої реалізації. Проблеми в цій сфері зумовлені тим, що відсутній однозначний погляд на розуміння сутності корпоративних прав держави, що вказує на їхню неоднорідну природу. Ця ситуація породжує необхідність окреслення чітких регуляторів здійснення таких прав, оскільки ефективність такого процесу становить підвищений суспільний інтерес.

Комплексне дослідження проблеми реалізації корпоративних прав держави дало б змогу вдосконалити наявні механізми їхнього здійснення із забезпеченням інтересів держави без обмеження реалізації законних інтересів інших власників (учасників). Як зазначає Д. Погрібний, для цього необхідно проаналізувати, з одного боку, правові норми, що загалом регулюють корпоративні відносини, а з іншого боку, – правову

політику держави в контексті її спрямування на досягнення відповідних державних інтересів у корпоративному секторі, які потребують адекватних правових норм і засобів реалізації і які визначають законодавчу політику [1, с. 135–144].

Звужуючи це дослідження до розуміння аспектів реалізації корпоративних прав держави та засад (принципів реалізації), варто насамперед наголосити, що держава є особливим суб'єктом, який в особі визначених законом центральних органів, а також уповноважених суб'єктів здійснює суб'єктивні корпоративні права внаслідок учинення юридичних і фактичних дій, що охоплюються повноваженнями таких суб'єктів.

Слушно зазначили О. Кологойда та А. Сливінська, що коли йдеться про корпоративні права, то ми розуміємо, що здійснення корпоративних прав охоплює поведінку суб'єкта корпоративних правовідносин, спрямовану на реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом корпоративного права, унаслідок вчинення ним конкретних вольових дій [2]. Для недопущення державою під час здійснення своїх корпоративних прав порушення права інших осіб важливим є чітке розуміння основних засад (принципів) їхнього здійснення.

Аналізуючи корпоративне управління, необхідно наголосити, що його можна розуміти в широкому значенні як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність корпоративного підприємства, та у вузькому значенні – як систему врегульованих правом відносин, що виникають у процесі взаємодії органів корпоративного підприємства, учасників (членів) та інших зацікавлених осіб з приводу їхньої узгодженої участі в забезпеченні ефективної діяльності підприємства, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

Зауважимо, що в науковому дискурсі виділяють п'ять основних принципів корпоративного управління: 1) принцип підпорядкування більшості меншості; 2) принцип залежності

ступеня впливу учасника на управління корпоративним підприємством від розміру (частки) його вкладу в капітал корпоративного підприємства; 3) принцип загального керівництва та контролю учасників (членів) корпоративного підприємства за його діяльністю; 4) принцип централізації управління й розмежування компетенції органів корпоративного підприємства; 5) принцип можливості залучення до управління корпоративним підприємством осіб, які не є її учасниками (членами) [3].

Питання принципів корпоративного управління є досить специфічним, оскільки відсутня єдина модель корпоративного управління (лише стандарти, які час від часу модифікуються), відповідно, на цій підставі такі принципи з часом змінюються та можуть бути застосовані в широкому діапазоні правових, економічних і політичних умов.

Важко не погодитися з О. Беяневичем та А. Мягким, які вказують, що держава має встановлювати загальні принципи корпоративного управління товариства, які не мають бути деталізованими задля дотримання принципу невтручання держави у функціонування таких товариств. До того ж вони мають бути уніфікованими для всіх організаційно-правових форм товариств. Водночас ці науковці зазначають, що засади внутрішнього управління мають регулювати кодекс корпоративного управління та локальні акти самого товариства [4, с. 46].

Варто також додати, що ці принципи корпоративного управління мають бути дотримані й державою, оскільки йдеться про ефективну реалізацію нею своїх корпоративних прав.

Зазначимо, що Кабінетом Міністрів України 10.10.2018 було затверджено розроблені Міністерством економіки України «Основні засади впровадження політики власності щодо суб'єктів господарювання державного сектора економіки». Зокрема, було виділено такі принципи: 1) винятковість державної власності; 2) визначення чітких цілей діяльності; 3) паритетність у регулюванні державними та комерційними компаніями;

4) розмежування функцій власника і регулятора; 5) професійність в управлінні суб'єктами; 6) функціонування при дотриманні транспарентності; 7) соціальна відповідальність суб'єктів господарювання [5].

Фактично, цей документ є прикладом того, як держава, використовуючи методи публічного адміністрування, закріплює принципи специфічного характеру, спрямовані на підвищення ефективності реалізації нею своїх корпоративних прав.

З огляду на проведений аналіз нормативного закріплення доктринальних напрацювань можна констатувати, що ні Закон України «Про управління об'єктами державної власності», ні інші акти, що регламентують адміністративно-правове забезпечення здійснення державою корпоративних прав, не визначають основні засади такої діяльності, а отже, вважаємо за необхідне розробити та нормативно передбачити відповідні основні засади. Основою для розроблення вказаних принципів мають стати доктринальні напрацювання щодо основних засад корпоративної діяльності, а також вище проаналізовані «Основні засади впровадження політики власності щодо суб'єктів господарювання державного сектора економіки».

Список літератури

1. Погрібний Д.І. Особливості реалізації державних корпоративних прав. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 3. С. 135–144.

2. Кологойда О.В., Сливінська А.В. Особливості реалізації корпоративних прав в умовах воєнного стану. *Baltija Publishing*. 2022. С. 1177–1186.

3. Корпоративне право: навчальний посібник. О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Л.М. Дорошенко [та ін.]; 2-е вид., випр. і доп. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с.

4. Беяневич О.А., Мягкий А.В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні пробле-

ми: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.

5. Основні засади впровадження політики власності щодо суб'єктів господарювання державного сектору економіки, затверджені Кабінетом Міністрів України 10.10.2018. URL: <https://bit.ly/2y7lpiE> (дата звернення: 17.07.2024).

УДК 342.9

Пашинський А.П.,
аспірант Київського університету
права НАН України,
адвокат, радник
АО «ЮФ «Василь Кісіль і Партнери»
ORCID: 0000-0001-7377-200X
Науковий керівник: **Бригінець О.О.,**
доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0003-4058-7566

ОБМЕЖЕННЯ НА ОТРИМАННЯ ПОДАРУНКІВ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ТОП-3 НЕОЧЕВИДНИХ ПОРУШЕННЯ

Подарунок – це грошові кошти, майно, переваги, пільги, послуги чи нематеріальні активи, які одержуються безоплатно чи за ціною, нижче мінімально ринкової (абз. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [1]). З визначення добре видно, що до подарунків належать не лише грошові кошти, а й певні додаткові блага: наприклад, безкоштовне проживання

особи в чужому помешканні або покриття витрат на закордонну поїздку.

Останнім часом антикорупційні органи все частіше звертають увагу на такі категорії подарунків та фіксують численні порушення. Нижче ми на конкретних прикладах розглянемо низку неочевидних порушень законодавства про подарунки, про які варто знати кожному доброчесному політику та державному службовцю.

1. Безоплатне користування нерухомістю чи авто

Коли суб'єкт декларування безоплатно проживає в чужому помешканні чи їздить на чужому транспортному засобі, він отримує подарунок у вигляді безкоштовного блага проживання чи перевезення. Якщо житло чи автомобіль не належать близькій особі (дружині, батькам, дітям, братам, сестрам тощо), отримання такого подарунка може бути незаконним.

Першою резонансною справою з цього питання стала постанова Рівненського апеляційного суду від 17.12.2019 у справі №572/2133/19, яка стосувалася тогочасного керівника одного з антикорупційних органів [2]. Під час судового розгляду було встановлено, що у 2019 році третя особа оплатила декілька діб проживання посадовця в будиночку на базі відпочинку. Загальна вартість безкоштовно отриманих послуг оренди будинку склала 25 тис. грн. До цієї суми суд включив не лише фактичні витрати на оренду, а й персональну знижку, яку третя особа отримала через дружні відносини з власниками бази відпочинку. За результатами розгляду суд кваліфікував цю суму як подарунок, установив факт порушення вимог закону та визнав посадовця винним у вчиненні правопорушення за ч. 1 ст. 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Сьогодні найбільш розповсюдженими порушеннями є безкоштовне проживання в будинках друзів, тривале безоплатне користування чужими автомобілями та закордонні поїздки за кошти сторонніх осіб. Утім, далеко не всі подібні факти під-

тверджуються в суді та завершуються притягненням особи до відповідальності. Наприклад, у 2023 році Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) направило до суду адміністративний протокол щодо одного з колишніх заступників Керівника Офісу Президента. Посадовцю інкримінували порушення обмежень щодо отримання подарунків на загальну суму 167 тис. грн, що виражалося в безкоштовному проживанні в готельному комплексі та безоплатному користуванні чужим автомобілем [3]. Під час судового розгляду посадовець надав докази того, що він з дружиною насправді сплатив за всі ці послуги. З огляду на це, постановою Печерського районного суду м. Києва від 21.09.2023 у справі №757/35855/23-п провадження було закрито за відсутністю події та складу адміністративного правопорушення [4].

2. Занижена вартість оренди житла

Як уже зазначалося вище, подарунком, зокрема, є переваги, пільги та послуги, «які одержуються за ціною, нижче мінімально ринкової». По суті, ідеться про отримання знижок. Якщо така знижка є загальнодоступною (наприклад, знижка 50% у магазині одягу, що поширюється на всіх покупців) або отримується від близької особи (наприклад, брат дав декларанту позити у своїй квартирі за символічну плату), порушення закону відсутнє. Утім, отримання знижки індивідуального характеру від сторонньої особи може порушувати антикорупційні обмеження щодо одержання подарунків.

На практиці однією із найбільш поширених помилок є оренда житла за заниженою вартістю. Показовим кейсом тут є постанова Київського апеляційного суду від 11.03.2024 у справі № 757/50993/23-п, яка стосується колишнього Голови Верховного Суду [4]. Під час проведення обшуку за місцем проживання судді було вилучено договір оренди 4-кімнатної квартири у м. Києві за ціною 1 000 грн/місяць. Співробітники НАЗК розцінили цю вартість оренди як явно занижену та скла-

ли на суддю адміністративний протокол за порушення обмежень щодо одержання подарунків. У суді прокурор надав лист директора Науково-дослідного інституту судових експертиз, згідно з яким мінімальна ринкова вартість оренди цієї квартири мала становити понад 50 000 грн/місяць. На підставі цього суд визначив, що різниця між ринковою та фактично сплаченою вартістю оренди склала 906 600 грн. Оскільки орендавець не був близькою особою судді, уся сума «збережених власних коштів» у розмірі 906 600 грн була визнана подарунком. За результатами розгляду суд визнав посадовця винним у правопорушенні за ч. 1 ст. 172-5 КУпАП, застосувавши до нього штраф 2 550 грн і конфіскацію 906 600 грн зекономлених коштів. Із цієї справи добре видно, що сума штрафу іноді може бути незначною порівняно з покаранням у вигляді конфіскації вартості подарунка.

3. Подарунки від осіб, які насправді не є близькими

Обмеження щодо вартості подарунків не поширюється на випадки, коли дарувальником є близькі особи суб'єкта декларування. Від близьких осіб можна отримувати подарунки незалежно від вартості, якщо вони не перебувають у підпорядкуванні декларанта та подарунок не дарується у зв'язку зі здійсненням посадовцем владних повноважень.

До близьких осіб належать чоловік, дружина, батьки, діти, рідні та двоюрідні брати і сестри, племінники, дядько, тітка, дід, баба та деякі інші родичі (абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону «Про запобігання корупції»). До цього кола також входять особи, яких посадовець повинен указувати як членів сім'ї в декларації, наприклад, чоловік або жінка, із якими декларант проживає без офіційного оформлення шлюбу.

Практика показує, що не всі державні службовці коректно розуміють термін «близькі особи». Зокрема, до близьких осіб іноді помилково включають друзів, колишнього чоловіка чи дружину або навіть пов'язані підприємства. Яскравим прикла-

дом такої ситуації є судова справа № 658/3406/19, яка розглядалася в Каховському міськрайонному суді Херсонської області у 2019 році [5]. Згідно з обставинами справи депутат місцевої ради отримав від свого друга подарунок у вигляді земельної ділянки вартістю 32 454 грн. У суді депутат намагався обґрунтувати законність подарунка тим, що він перебуває з дарувальником у «давніх дружніх відносинах». Утім, суд встановив, що подібна категорія в переліку близьких осіб відсутня, а отже, отримання цього подарунка суперечить вимогам закону.

Старовинна мудрість говорить: «Немає нічого дорожчого за безкоштовне». Дійсно, безкоштовне користування чужим автомобілем чи індивідуальна знижка на проживання може коштувати державному службовцю кар'єри, а політику – його репутації. Щоб не допустити штрафу, конфіскації подарунка та внесення до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, потрібно уважно ставитися до антикорупційних обмежень та вчитися на чужих помилках. І, звісно, пам'ятати, що незнання законів не звільняє від відповідальності.

Список літератури

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII : станом на 21 березня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 18.06.2024).
2. Постанова Рівненського апеляційного суду від 17.12.2019 у справі № 572/2133/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86433054> (дата звернення: 18.06.2024).
3. Матеріали НАЗК щодо ексзаступника керівника ОПУ Кирила Тимошенка направлено до суду. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/materialy-nazk-shhodo-ekszastupnyka-kerivnyka-opu-kyryla-tymoshenka-napravleno-do-sudu/> (дата звернення: 18.06.2024).

4. Постанова Печерського районного суду м. Києва від 21.09.2023 у справі № 757/35855/23-п. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113655330> (дата звернення: 18.06.2024).

5. Постанова Київського апеляційного суду від 11.03.2024 у справі № 757/50993/23-п. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117825041> (дата звернення: 18.06.2024).

6. Постанова Каховського міськрайонного суду Херсонської області від 29.11.2019 у справі № 658/3406/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85973009> (дата звернення: 18.06.2024).

УДК: 349.233

Петрусюк Р.М.,

аспірант кафедри трудового права та права соціального
забезпечення Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Працівники будівельної сфери можуть бути притягнуті до різних видів відповідальності: дисциплінарної, матеріальної, адміністративної, кримінальної, у деяких випадках – до цивільно-правової. Сьогодні досить гостро стоїть проблема матеріальної відповідальності працівників будівельної галузі. На основі проведених досліджень щодо стану системи матеріальної відповідальності Т.Є. Одаренко визначила специфіку оцінки та стимулювання якості виконаних будівельно-монтажних робіт: «1. Як свідчить досвід функціонування і розвитку зарубіжних систем якості, основна їх мета – не фіксація дефектів і браку (за допомогою різних методів кон-

тролю якості), а їх попередження на всіх етапах виробничого циклу виготовлення і реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг), починаючи з самих початкових. 2. Як економічні механізми, що вимагаються попередження на стадії виконання будівельно-монтажних робіт, повинні бути механізми: а) формування і використання засобів оплати праці (включаючи заохочення з прибутку) і б) матеріальної відповідальності працівників, забезпечуючи прямі відшкодування винуватцями шкоди через допущеного ними зниження якості виконання робіт. Обидва ці механізми необхідно будувати (або удосконалювати) в кожній будівельній фірмі на базі максимально об'єктивних оцінок якості, здійснюваних в регулярному режимі, які повинні грати вельми істотну роль під час формування фонду оплати праці працівників, їх кар'єрному зростанні, всіх формах формування їх соціального і морального заохочення. 3. Для будівельної фірми в умовах жорсткої ринкової конкуренції важливо виділити найважливіші «больові точки» процесу виготовлення кінцевої продукції» [1].

Матеріальна відповідальність включає в себе три види: повну, обмежену та підвищену (кратну). Особливості кожної з них передбачені відповідними статтями Кодексу законів про працю, а також Законом України «Про визначення розміру збитків, завданих підприємству, установі, організації розкраданням, знищенням (псуванням), недостатчею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей» від від 06.06.1995 № 217/95-ВР. Структурними елементами повної матеріальної відповідальності є індивідуальна та колективна (бригадна) відповідальність. Отож після укладення трудового договору у працівників виникають певні обов'язки та відповідно до ст. 130 КЗпП вони несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них

обов'язків [2]. Матеріальна шкода, яка заподіяна розкраданням, недостатчею чи умисним знищенням матеріальних цінностей, є підставою для притягнення членів колективу (бригади) до матеріальної відповідальності. Проте, щоб притягнути працівника до відповідальності, роботодавець зобов'язаний довести його вину. Для цього він повинен провести ретельну перевірку причин утворення шкоди, з урахуванням письмових пояснень, поданих членами колективу (бригади), а в разі необхідності – також висновків спеціалістів [2, с. 347–348; 3].

Як бачимо, матеріальна відповідальність працівника будівельної галузі – це вид юридичної відповідальності, який полягає в обов'язку такого працівника відшкодувати у визначеному розмірі та процедурі ту шкоду, яка була заподіяна підприємству з його вини та внаслідок порушення покладених на працівника трудових обов'язків. Отже, є такі підстави притягнення до матеріальної відповідальності працівника будівельної сфери: 1) порушення працівником покладених на нього трудових обов'язків; 2) завдання внаслідок порушення своїх трудових обов'язків шкоди підприємству (шкода має бути дійсною та прямою); 3) наявність вини працівника; 4) причинно-наслідковий зв'язок між порушенням трудових обов'язків та шкодою, що заподіяна роботодавцю.

А. Голод зауважує: «Матеріальна відповідальність підприємства в цілому і його підрозділів тісно взаємозв'язана, здійснюється на єдиній методичній основі. Економічні санкції, які пред'явлені підприємству, повинні доводитися до його підрозділів, безпосередніх винуватців заподіяних збитків стороннім контрагентам. Водночас внутрішня матеріальна відповідальність має свої особливості, що суттєво впливають на її організацію. Внутрішня матеріальна відповідальність обмежена відносинами між підрозділами підприємства, що не є юридичними особами і власниками майна, яке перебуває в їхньому оперативному розпорядженні. Тому таку

відповідальність майновою в юридичному розумінні цього слова назвати не можна. Внутрішня матеріальна відповідальність підрозділів організовується самим підприємством і ним регулюється, хоча це й здійснюється на загальних засадах цивільного права і методики визначення збитків. Крім цього, треба мати на увазі, що внутрішні відносини й адекватна їм матеріальна відповідальність здебільшого ґрунтуються не на договірній, а на плановій основі, тобто вони здійснюються в процесі виконання встановлених планових завдань і є інструментом їх реалізації» [4].

Отож сучасне нормативно-правове регулювання матеріальної відповідальності працівників будівельної сфери залишається досить абстрактним та не конкретним.

Сьогодні відсутні чіткі механізми та процедури, за допомогою яких системно можна було би забезпечити притягнення працівників у визначеній сфері до матеріальної відповідальності, а також відповідно до яких можна було би визначити правові гарантії для працівників від незаконного притягнення до матеріальної відповідальності. Не встановлено конкретних підстав для матеріальної відповідальності саме у сфері будівництва, чітких механізмів притягнення до такого виду відповідальності, установлення наявності шкоди підприємству, обрахування її розмірів, установлення наявності вини працівника в заподіянні шкоди, установлення наявності причинно-наслідкового зв'язку між діянням працівника та шкодою, яка настала.

Підсумуємо, що законодавство в аналізованій сфері потребує невідкладного вдосконалення. До того ж таке реформування має відбуватися на рівні як законодавчих актів, так і підзаконного нормативно-правового регулювання, прийняття спеціальних галузевих угод, детального договірної регулювання (як на рівні колективних угод на будівельних підприємствах, так і відповідно до індивідуальних трудових договорів). Крім того,

також важливо поєднати у єдину систему питання матеріальної відповідальності працівників будівельної сфери та питання їхньої дисциплінарної відповідальності. Причому питання матеріальної та дисциплінарної відповідальності визначити не як елемент, що виведений поза межі трудових відносин працівника та будівельного підприємства, як винятково негативні правовідносини, які забезпечуються силою примусу. Це питання доцільно ввести у структуру трудових відносин, закладаючи на кожному їхньому етапі (укладенні трудового договору, виконанні конкретного обсягу роботи, виконанні проєкту, переходу до виконання нового проєкту тощо) обов'язок працівника належно виконувати свої трудові функції, ставитися з повагою до майна роботодавця, до цілей та принципів його діяльності, дотримуватися всіх вимог законодавства щодо закріплення норм у будівництві, виконувати вимоги з правил безпеки, уживати заходи зі збереження майна роботодавця тощо.

Список літератури

1. Одаренко Т.Є. Розробка системи матеріальної відповідальності працівників з урахуванням особливостей будівельних підприємств. *Харківська національна академія міського господарства*. URL: https://mmgh.kname.edu.ua/images/Odarenko/rozrobka_sistemi_materalno_vdpovdalnost_pratsvnikv.pdf
2. Кодекс законів про працю України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 12 верес. 2018р.: (ОФЦ. ТЕКСТ). Київ: Видавець Паливода А.В., 2018. 128 с.
3. Мельник К. Ю. Трудове право України: підручник. Харків: Діса плюс, 2014. 480 с.
4. Голод А. Колективна (бригадна) матеріальна відповідальність. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/download/770/763>

УДК: 342.98

Пивоваров О.В.,

аспірант кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАОХОЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ ТРУДО-ПРАВОВИХ МЕТОДІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Підтримання загальної дисципліни праці видається вкрай важливим у контексті ефективного виконання працівниками покладених на них трудових функцій та реалізації трудових обов'язків. Не останню роль у цьому відіграє система правових стимулів, що може застосовуватися до працівників, зокрема державних службовців. Одним із елементів вказаних правових стимулів є заохочення, що водночас становить один із трудово-правових методів забезпечення службової дисципліни. Саме тому вважаємо за необхідне сконцентрувати увагу на дослідженні нормативно-правового регулювання заохочення державних службовців у системі трудово-правових методів забезпечення службової дисципліни.

Метод правового регулювання є базовою категорією юридичної системи, що опосередкована способами, прийомами, засобами, а також напрямками юридичного впливу окремих правових норм на регулювання суспільних відносин. Зокрема, методи правового регулювання тлумачать як: 1) способи та прийоми безпосереднього та прямого впливу виконавчих органів (посадових осіб) на підставі закріпленої за ними компетенції в установлених межах і відповідній формі на підпорядковані їм органи і на громадян

[1, с. 159]; 2) сукупність певних загальних і спеціальних засобів, що використовуються законодавцем для забезпечення регулюючої дії норм права [2, с. 73]; 3) прийоми юридичного впливу, зокрема, їхнє сполучення, чим визначається становище сторін у правовідносинах [3, с. 35]. Вважаємо, що концепт єдиного методу правового регулювання не відповідає реальному стану суспільних відносин. На нашу думку, метод трудово-правового регулювання – це сукупність прийомів, засобів, способів та напрямків правового регулювання трудових правовідносин, що засновані на рівності їхніх учасників та водночас їхньому підпорядкуванні, що реалізовується в останніх. Методи забезпечення трудової дисципліни – це сукупність способів, засобів та прийомів, що спрямовані на визначення напрямку правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення ефективності виконання працівниками своїх трудових функцій, досягнення високих результатів їхньої діяльності, а також забезпечення загальної організації праці. Вважаємо, що система трудово-правових методів забезпечення службової дисципліни опосередковується двома складниками: заохоченням та примусом, – як суцільні антиподи забезпечують підтримання трудового правопорядку та стимулюють працівників до ефективного й результативного виконання покладених на них обов'язків у повній відповідності до вимог національного законодавства.

Метод заохочення опосередкований можливістю застосування до працівника системи матеріальних і моральних стимулів, що спрямовані на заохочення останнього до належного виконання покладених на нього трудових функцій, а також трудових обов'язків. Заохочення як метод забезпечення трудової дисципліни характерний тим, що належить до позитивних, винагороджувальних, індивідуальних, економічних, разових і зовнішньо-внутрішніх стимулів. Окрім того, заохо-

чення відносно державних службовців має також і особливий статусний характер, що обумовлюється просуванням конкретного державного службовця по службі та присвоєнню чергових і позачергових рангів, що водночас відображається на його матеріальному забезпеченні.

Для нормативно-правового регулювання заохочення державних службовців – це сукупність правових регуляторів (правових норм), які направлені на регулювання передумов, підстав, а також порядку застосування заохочень до державних службовців. Нормативно-правове регулювання застосування заохочень до державних службовців характерні такі ознаки: *персоніфікованість*, що полягає в застосуванні конкретного різновиду заохочення до конкретного державного службовця, з урахування показників його діяльності та результативності; *диференційований характер*, що зводиться до нормативного передбачення різних видів заходів заохочення; а також окреслення *спеціальних правил їхнього застосування* не лише в загальному трудовому законодавстві – КЗпП України, але й у профільному законі – Законі України «Про державну службу». Нормативно-правове регулювання заохочень до державних службовців регульоване КЗпП України та законом України «Про державну службу». КЗпП України встановлює загальний порядок застосування заохочень, а також їхні різновиди. Щодо порядку застосування заохочень, то встановимо, що доцільно його розподілити на три етапи, де перший етап опосередковується прийняттям рішення роботодавця про його застосування, другий полягає в проведенні техніко-юридичної роботи, що направлена на викладення змісту наказу на бланку підприємства, установи чи організації. Водночас третій зводиться до проведення його урочистого вручення чи оголошення. Закон України «Про державну службу» регулює винятково питання застосування заохочень до однієї категорії працівників – державних службовців, визначає різновиди заохочень, що можуть

бути застосовані, а також суб'єкти, що уповноважені накладати заохочення. Крім того, Законом України «Про державну службу» встановлено заборону надання заохочення державному службовцю в разі, якщо до нього застосовано дисциплінарне стягнення, що водночас продукує заборону поширення відразу двох правових режимів відносно цієї категорії працівників: режиму заохочення та дисциплінарного покарання.

Список літератури

1. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 543 с.
2. Адміністративне право України: акад. курс: у 2-х т. голов. ред. В.Б. Авер'янов. Т. 1. Загальна частина. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

УДК: 349.2:347.191.4

Пискун Л.В.,

аспірант кафедри правознавства юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

КЕРІВНИК ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ТРУДОВОГО ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУТУ

Правовий статус – це комплексна правова категорія, яка включає сукупність визначених нормами права юридично значущих властивостей та характеристик суб'єкта. Це такі елементи, як права, обов'язки, відповідальність, завдання, функції тощо. Загалом вони визначають юридичне станови-

ще цього суб'єкта в державі та суспільстві загалом, а також його юридичне становище в межах тих чи тих правовідносин, учасником яких він є. Отже, правовий статус відображає, як суб'єкт взаємодіє з іншими суб'єктами, які права та обов'язки він має, яка відповідальність на нього покладена та які завдання та функції він виконує в межах правової системи. Це дозволяє чітко визначити роль і значення кожного суб'єкта в правовому полі, забезпечуючи його правову захищеність і регулюючи його дії відповідно до встановлених норм.

У своїй праці О.Ю. Дрозд зазначав, що правовий статус є тим правовим засобом (інструментом), через який держава визначає юридичні можливості й обов'язки суб'єктів, належні їм гарантії та привілеї, установлюючи тим самим міру їхньої свободи [1].

Неоднозначним є підхід доктрини до характеристики структури правового статусу. Одні науковці вважають, що в його структуру входять такі елементи, як правові норми, що встановлюють такий статус, правосуб'єктність, права й обов'язки, законні інтереси, правові принципи, юридичні гарантії (зокрема і юридичну відповідальність), то інші науковці відстоюють позицію, що правовим статусом охоплені закріплені в законодавстві основні права, свободи, обов'язки та їхні гарантії. У будь-якому разі центральними елементами правового статусу завжди є права й свободи відповідних осіб [2, с. 134]. Спільним для всіх тверджень є те, що всі інші елементи є умовами правового статусу особи.

Кожну галузь права характеризує наявність власного правового статусу суб'єктів таких правовідносин. Не є винятком і трудове право. Так, відомо про існування такого поняття, як «трудо-правовий статус суб'єкта». Хоча категорія «трудо-правовий статус» є абстрактною, але саме через неї можна повною мірою визначити та конкретизувати правове становище учасників трудових правовідносин [3].

Незважаючи на поширене використання терміна «керівник» у законодавстві та юридичній літературі, його тлумачення залишається неоднозначним та суперечливим. КЗпП України не містить визначення поняття «керівник», а використовує конструкцію «власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа». Така ситуація спричинена недосконалістю та застарілістю положень КЗпП України, якими взагалі не врегульовано особливості (виникнення, змісту, зміни та припинення) трудових правовідносин з керівниками підприємств, їхній трудо-правовий статус та юридичні гарантії. Така прогалина в законодавстві породжує спори про галузеву належність норм, якими має бути врегульована праця керівника підприємства чи організації. Зокрема, деякі науковці та практики наголошують на тому, що саме норми цивільного та господарського права мають регулювати зазначені правовідносини. Таку саму позицію займає і Верховний Суд в останніх своїх правових висновках.

З одного боку, правовий статус керівника передбачає, що він є одноосібним виконавчим органом, який здійснює щодо інших працівників основний обсяг прав і обов'язків наймача, що організовує трудовий колектив і сприяє покращенню діяльності підприємства. З іншого боку, керівник сам перебуває в ролі найманого працівника, який здійснює належні йому функції на основі трудових правовідносин із роботодавцем. У такому випадку роботодавцем є відповідна уповноважена особа чи орган (наприклад, загальні збори товариства), який призначає (або обирає) керівника на посаду. У такому випадку керівник має ті самі права, як і звичайний працівник, зокрема щодо отримання ним заробітної плати, права на відпустку, соціальні гарантії, передбачені трудовим законодавством тощо.

За твердженням А.М. Слюсар, такі правовідносини мають подвійну правову природу, адже відносини між керівником підприємства та підприємством як працедавцем керівника од-

ночасно регулюються цивільним і господарським правом, які визначають статус керівника як органу управління підприємством, а також трудовим правом, що визначає статус керівника як найманого працівника [4, с. 325].

Помилковим є ототожнення прав та обов'язків керівника й роботодавця, тому що керівник реалізує набагато ширше коло останніх, до якого входять не тільки обов'язки роботодавця, а й обов'язки з організації виробничого процесу, взаємовідносини з контрагентами тощо. Крім того, керівник як орган управління підприємством реалізує не всі права й обов'язки роботодавця, зокрема стосовно себе самого [5].

Особливий правовий статус керівника юридичної особи включає особливий порядок виникнення трудових правовідносин з таким працівником. Такий порядок передбачає прийняття рішення про призначення виконавчого органу в особі керівника загальними зборами, належного оформлення протоколу зборів, укладання трудового договору (контракту), підписання наказу про прийняття на посаду та державну реєстрацію змін керівника юридичної особи.

Особливий (спеціальний) правовий статус керівника підприємства чи організації визначається також за наділеними його повноваженнями з організації виробничого процесу та деліктоздатністю, тобто такий статус зумовлює розширення кола підстав виникнення матеріальної та дисциплінарної відповідальності. Відповідно до ст. 41 КЗпП України до керівника можуть бути застосовані додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, зокрема за одноразове грубе порушення трудових обов'язків.

Отже, для спеціального правового статусу керівника юридичної особи властивий особливий обсяг прав та обов'язків, що безпосередньо пов'язано з діяльністю такої особи.

Список літератури

1. Дрозд О.Ю. Правове регулювання проходження державної служби в Україні: проблеми співвідношення норм трудового та адміністративного права: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.05; 12.00.07. Дніпро, 2017. 438 с.

2. Порощук С.Д. Загальні основи теорії соціально-правового захисту співробітників міліції : монографія. Запоріжжя: Юридичний ін-т МВС України, 2001. 134 с.

3. Костюченко О.Є. Правове регулювання праці лікарів в умовах ринкової економіки: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2009. 201 с.

4. Слюсар А.М. Керівник підприємства: проблема визначення правового статусу. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 320–326.

5. Слюсар А.М. Трудова функція керівника підприємства. *Проблеми законності*. 2010. № 107. С. 78–83. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3000/1/107_9.pdf

УДК: 343.163

Покора К.В.,

аспірант кафедри правознавства
Східноукраїнського національного
університету ім. Володимира Даля

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

Прокуратура є одним із ключових правоохоронних органів в Україні, покликаним забезпечувати верховенство права, законність і захист прав і свобод людини. Діяльність прокурорів безпосередньо пов'язана з реалізацією

функцій нагляду за додержанням законів, організацією та процесуальним керівництвом досудовим розслідуванням, а також підтриманням публічного обвинувачення в суді.

Правові засади діяльності прокурорів в Україні регламентовані нормами Конституції України, чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, законом України «Про прокуратуру», Кримінальним процесуальним кодексом України, наказами Генерального Прокурора, регламентами та положеннями про самостійні структурні підрозділи. Ці нормативно-правові акти закріплюють структуру та систему органів прокуратури, визначають завдання, функції, повноваження та гарантії діяльності прокурорів, особливості діяльності окремих підрозділів.

Належне виконання прокурорами своїх професійних обов'язків безпосередньо впливає на стан законності та правопорядку в державі, забезпечення невідворотності покарання за вчинені злочини, захист конституційних прав і свобод громадян. Водночас діяльність прокурорів має розгортатися виключно в рамках закону, із дотриманням принципів верховенства права, неупередженості, об'єктивності та незалежності.

Зasadничим правовим актом, який визначає статус, систему організації та порядок функціонування органів прокуратури є Основний закон України. Саме Конституція закріплює прокуратуру як єдину владну інституцію, на яку покладено повноваження щодо представлення державного обвинувачення в судовому процесі, організації та процесуального керівництва на досудовій стадії розслідування кримінальних правопорушень, а також нагляду за дотриманням законності органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове слідство [1].

Приписи Основного закону України щодо діяльності ор-

ганів прокуратури деталізовано та розвинено в спеціальному законодавчому акті – Законі України «Про прокуратуру». Саме в цьому нормативно-правовому документі розкрито засадничі положення стосовно організаційної побудови та функціонування системи прокурорських органів, визначаються процесуальний статус, сукупність прав і обов'язків працівників прокуратури, порядок їхнього призначення на посади та звільнення, а також інші ключові аспекти, пов'язані зі здійсненням прокурорської діяльності [2].

Обсяг процесуальних повноважень працівників прокуратури на різних етапах кримінального судочинства визначена нормами Кримінального процесуального кодексу України. Саме цей кодифікований законодавчий акт деталізує коло повноважень прокурорів під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, їхні функції на стадії судового розгляду, а також процесуальні можливості щодо оскарження рішень суду в установленому порядку [3].

Під час здійснення своїх функціональних обов'язків прокурори зобов'язані дотримуватися не лише норм українського законодавства, а й керуватися приписами актів міжнародного права. Серед таких міжнародно-правових документів, які мають бути враховані в діяльності органів прокуратури, – Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Європейська конвенція про надання взаємної правничої допомоги в кримінальних справах та інші багатосторонні міжнародні договори у сфері протидії злочинності й забезпечення правопорядку.

Окремої уваги потребує розгляд специфіки правових засад функціонування прокурорів Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. Хоча загалом їхня діяльність регламентують ті самі нормативно-правові акти, що й робота звичайних прокуратур, проте існують деякі особливості. Зо-

крема, Спеціалізована прокуратура у сфері оборони структурно організована за принципами інстанційності й територіальності. Територіальний принцип реалізовано через існування чотирьох регіональних підрозділів цього спеціалізованого органу – центрального, південного, західного та східного. На офіційних веб-ресурсах цих територіальних управлінь можна ознайомитися з регламентами їхньої діяльності, наказами про розподіл обов'язків між керівництвом, а також іншими внутрішніми підзаконними актами [4].

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони реалізує функції, визначені Основним законом України, однак здійснює їх з урахуванням своєї вузької спеціалізації в оборонній галузі. До основних напрямів діяльності цього спеціалізованого органу можна віднести:

1. Представлення державного обвинувачення під час судового розгляду;
2. Організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням;
3. Нагляд за проведенням негласних та інших слідчих дій правоохоронними органами;
4. Представництво інтересів держави в судах у встановленому законом порядку;
5. Організацію та контроль за виконанням судових рішень у кримінальних справах, застосуванням інших примусових заходів, пов'язаних з обмеженням свободи громадян, зокрема щодо конвоювання затриманих, заарештованих та засуджених осіб;
6. Контроль за додержанням законності під час застосування заходів примусу, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, поза межами кримінального процесу;
7. Оцінку дій чи бездіяльності відповідальних посадових осіб на предмет можливих адміністративних правопорушень, передбачених Главою 13-Б КУпАП;

8. Запобігання та протидію військовим адміністративним правопорушенням і корупційним діям [5].

Отже, можемо підсумувати, що правові засади діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони – це сукупність законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації, повноваження, обов'язки та гарантії здійснення прокурорами цього спеціалізованого органу функцій нагляду, процесуального керівництва та підтримання державного обвинувачення в кримінальних провадженнях, пов'язаних із сферою оборони держави. Особливістю правового регулювання діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є широка різноманітність джерел права, які регулюють її діяльність, що обумовлено специфікою діяльності, яка пов'язана з кримінальними провадженнями у сфері оборони.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про прокуратуру: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст.12.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013, № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
4. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони південного регіону. Офіційний сайт. URL: <https://vppdr.gp.gov.ua/ua/info.html>
5. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони: Наказ Офісу Генерального прокурора від 17.05.2023. № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#Text>

УДК: 342(341)

Радзівілл О.А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
НАН України,
ORCID: 0000-0003-0901-2967

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ НЕРАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Статут Міжнародного кримінального суду (далі Статут), прийнятий у Римі 17 липня 1998 р., став міжнародним договором «нового покоління», що звів у єдину систему матеріальних і процесуальних норм судову практику та положення міжнародних договорів, які впродовж минулого століття визначали склад міжнародних злочинів і процедури притягнення до відповідальності за них. Міжнародний кримінальний суд (МКС) «є постійним органом та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як вони визначені в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя» [1, ст. 1]. Йому підсудні всі міжнародні злочини, вчинені на території держави, що підписала й ратифікувала Статут, а також вчинені її громадянами – як у її межах, так і поза ними [Там само, ст. 12]. Підписавши Статут майже чверть століття тому (20.01.2000 р.), Україна так і не ратифікувала цього важливо-

го міжнародного договору¹⁰. Усі ці роки ратифікація Статуту як невід'ємний складник процесу долучення нашої держави до міжнародного цивілізаційного простору наражалася на спротив залишків репресивної системи СРСР, які прагнули не допустити відродження української політичної нації та розбудови в Україні громадянського суспільства. Як один із пріоритетів визначає ратифікацію Статуту Угода про асоціацію України і ЄС від 2014 р. (ст. 8, ст. 24), у найкоротші терміни підписана й ратифікована завдяки Революції Гідності, що відбулася як реакція громадян України на чергову спробу московських маріонеток при владі зірвати процес євроінтеграції¹¹. Тоді ж, тобто в перші роки агресії РФ проти України, у шквалі проклемлівських наративів, якими рясніли деякі «українські» ЗМІ, затягування ратифікації Статуту пояснювали тим, що вона відкриє можливості для Москви вчиняти до МКС сфальсифіковані позови проти військовослужбовців ЗСУ. Попри всю свою абсурдність (РФ, як не член МКС, узагалі ніяких позовів до нього вчиняти не могла), ці «пояснення» діяли в комплексі з іншими московськими іпсо гібридної війни на кшталт «війна Україні проти «народу Донбасу»», а з провалом цього наративу – «громадянська війна в Україні».

Проте першим актом, який не лише зірвав, але й надовго загальмував саму можливість ратифікації Статуту Україною, став Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 р. (далі Висновок). Ініціатива використання Конституційного Суду (далі КСУ) і Конституції України (далі Конституція)

¹⁰ Україна подала дві заяви від імені ВРУ про визнання юрисдикції МКС: від 17.04.2014 р. – про визнання юрисдикції МКС щодо вчинення злочинів проти людяності під час Майдану з 21.11.2013 р. по 22.02.2014 р.; від 08.09. 2015 р. – про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів проти людяності та воєнних злочинів на всій території України з 20.02.2014 р. дотепер (без фінальної дати).

¹¹ Законом № 1401-VIII від 02.06.2016 до ст. 124 Конституції внесено зміни, за якими Україна може визнати юрисдикцію МКС на умовах, визначених Статутом /чин. з 30.06.2019 р.

для зриву ратифікації Статуту належить тодішньому Президенту Л. Кучмі, волю якого втілював Постійний представник Президента в КСУ – Владислав Васильович Носов. У конституційному поданні Президента (далі Подання) вказано низку (сім) положень Статуту, які начебто суперечать нормам Конституції [2, 1]. Кількість, а подекуди й абсурдність указаних у Поданні «невідповідностей» дозволяють припустити, що його метою був зрив ратифікації Статуту. На цю ж думку наводить і заява Міністерства закордонних справ України, оприлюднена його представником Андрієм Івановичем Праведником, який, попри «сигнали з Банкової», зазначив, що, на думку Міністерства, *положення Статуту не суперечать Конституції України, а тому він може бути ратифікований Верховною Радою України без внесення змін до Основного закону України* [Там само]. Чого варта хоча б перша з вказаних у Поданні «невідповідностей» Конституції ст. 27 Статуту «Неприпустимість посилення на посадове становище»¹², заява про яку, всупереч меті прийняття й «духу» нашого Основного закону, подає відповідні норми Конституції¹³ як такі, що суперечать одному з фундаментальних правових принципів – рівності перед законом, закріпленого, зокрема в ст. 24 Конституції [3].

Розгляду Статуту на предмет його відповідності Конституції України присвячена аналітична частина Висновку КСУ

¹² Статут застосовується однаково до всіх осіб без будь-якого розрізнення на основі посадового становища. Зокрема, посадове становище глави держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника чи державної посадової особи в жодному разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно із цим Статутом та не є саме по собі підставою для пом'якшення покарання. Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи відповідно до національного або міжнародного права, не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції щодо такої особи (ст. 27 Статуту).

¹³ За Поданням, ст. 27 Статуту суперечить пп. 1, 3 ст. 80, п. 1 ст. 105, пп. 1, 3 ст. 126 Конституції.

[2, 2]. Зауваживши, що правосуддя в Україні здійснюється винятково судами, перерахувавши всі складники тогочасної судової системи України та визначивши статус МКС [1, ст. 1.], КСУ звертається до ст. 4 Статуту¹⁴, яка нібито конкретизує «доповнюючий національну систему правосуддя характер» діяльності МКС [2, 2.1], допустивши таким визначенням одразу два хибні тлумачення. Перше полягає в тому, що ст. 4 Статуту взагалі не стосується допоміжного характеру діяльності МКС, оскільки в міжнародному праві діяльність будь-якої міжнародної установи, наділеної міжнародною правосуб'єктністю на території держави, що є членом цієї установи, розглядається як невід'ємний ординарний складник її повноважень, тобто не може бути кваліфікована як «доповнююча» функція; оскільки така діяльність не потребує змін до конституції держави. Друге хибне тлумачення: МКС доповнює національні системи винятково кримінального правосуддя [1, ст. 1], а не правосуддя загалом, як це зазначено в «інтерпретації» ст. 4 Статуту. «Не помітивши» таку деталь, КСУ далі здійснює банальну підміну понять, некоректно порівнявши діяльність МКС і «міжнародних судових установ» у значенні п. 4 ст. 55 Конституції України¹⁵, що нібито дає йому підставу, виявивши різницю в порівнюваних процедурах (яка несподіванка!), зробити висновок про невідповідність Статуту Конституції. Справді, повноваження МКС переслідувати міжнародних злочинців від імені

¹⁴ «Суд має міжнародну правосуб'єктність. Він також має таку правоздатність, яка може бути необхідною для здійснення ним своїх функцій та досягнення своїх цілей. Суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в цьому Статуті, на території будь-якої держави-учасниці та, за спеціальною угодою, на території будь-якої іншої держави».

¹⁵ Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

всього міжнародного співтовариства в жодному разі не може бути порівняне з повноваженнями Європейського суду з прав людини, який задовольняє конституційне право осіб з держав-членів ЄКЗПЛ¹⁶ звертатися за захистом своїх прав і свобод, після використання всіх національних засобів юридичного захисту, «до міжнародних судових установ» [3, ст. 55]. Природу останніх КСУ визначив як «допоміжні, засоби захисту прав і свобод людини і громадянина», які діють тільки за ініціативи потерпілого і дійшов цілком слушного висновку, що МКС, який «доповнює національні системи кримінального правосуддя» і може діяти за власною ініціативою, зовсім не підпадає під дію норм ст. 55 Конституції [2, 2.1]. КСУ звернув увагу лише на останню з трьох підстав здійснення Судом юрисдикції: звернення держави члена; звернення Ради Безпеки ООН; власна ініціатива Прокурора МКС [1, ст. 13]. Не наважившись вказати на невідповідність ст. 55 Конституції повноважень Ради Безпеки ООН, КСУ зосередилось на праві Прокурора МКС діяти за власною ініціативою та на основі некоректного співставлення повноважень МКС і «міжнародних судових органів» у сенсі ст. 55 Конституції [2, 2.1] у резолютивній частині Висновку обґрунтовує своє остаточне рішення: «Визнати Римський Статут МКС... таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими „Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції”».

Список літератури

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Висновок Конституційного Суду України №3-в/2001

¹⁶ Європейської Конвенції з захисту прав людини та основних свобод 1950 р., у рамках якої діє Європейський суд з прав людини.

від 11.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>

3. Конституція України від 26 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

УДК: 342

Сівак А.В.,

аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін,

Київський університет права НАН України

ORCID: 0009-0009-6560-647X

Науковий керівник: **Сопілко І.М.,**

Національний авіаційний університет,

доктор юридичних наук, професор

ORCID: 0009-0009-6560-647X

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У ВІДПОВІДЬ НА СУЧАСНІ ПОТРЕБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав і свобод громадян є ключовим завданням держави, що підкреслює її демократичну та гуманістичну сутність, відображену в Конституції. Згідно з конституційними положеннями, такими, як «права і свободи гарантуються і не можуть бути анульовані» (ст. 22) та «захищаються судом» (ст. 55), держава відповідає за адекватний захист і регулювання цих прав. Крім того, конкретизація прав і свобод особи, їхніх гарантій, а також прав корінних народів і національних меншин, згідно зі статтями українського законодавства (пункти 1, 3 ст. 92), визначається винятково через законодавчі акти [1].

У сучасних умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій збільшення популярності Інтернету та соціальних мереж, а також поширення Інтернетом речей з'являються нові загрози для приватності особи внаслідок обробки персональних даних, що ускладнює забезпечення їхньої конфіденційності. Ураховуючи зв'язок права на недоторканність приватного життя з правами, закріпленими в статтях 30, 31, 32 Конституції України, доцільно розглядати право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та право на недоторканність житла як окремі конституційні права зі своїм власним змістом.

Частина 1 статті 32 Конституції України гарантує право кожної особи на особисте та сімейне життя. Частина 2 статті 32 Конституції України встановлює заборону на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Разом ці норми утворюють нормативну основу права на недоторканність приватного життя, що підтверджено практикою Європейського суду з прав людини.

Права на недоторканність приватного життя, таємницю листування, телефонних розмов, іншої кореспонденції та недоторканність житла можуть бути обмежені в умовах воєнного стану відповідно до законодавства України. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та інші нормативні акти дозволяють уводити певні обмеження на конституційні права та свободи з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, а також для запобігання загрозам для життя і здоров'я населення.

Стаття 64 Конституції України визначає, що права та свободи можуть бути обмежені в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Обмеження мають бути встановлені тільки законом і тільки в міру, необхідну для забезпечення безпеки держави, охорони громадського порядку, здоров'я населення, захисту прав і свобод інших осіб [2].

Право на отримання інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів та побутових товарів не може бути обмежене навіть під час воєнного стану відповідно до статті 50 Конституції України. У критичних умовах воєнного стану доступ до інформації набуває особливого значення як засіб, що може врятувати життя й здоров'я громадян. Своєчасне повідомлення про можливість нападу або окупації може сприяти ефективній евакуації, запобігти гуманітарним катастрофам та уникнути злочинів проти людяності, таких, як геноцид, що можуть бути здійснені військами Російської Федерації. В умовах інформаційної війни та агресивних дій на території України важливо зберігати баланс між свободою слова та отриманням достовірної інформації про події війни, з одного боку, та захистом життя й здоров'я осіб, які можуть постраждати внаслідок розкриття такої інформації, з іншого боку.

Згідно з пунктом 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022, який був затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», реєстр № 2102-IX від 24.02.2022, унаслідок уведення в Україні воєнного стану можливе тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Також передбачено можливість уведення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб у межах, необхідних для забезпечення запровадження та реалізації заходів правового режиму воєнного стану, відповідно до положень частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Конституційне обмеження права особи на збір, зберігання, використання та поширення інформації узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, що вимагає, аби обмеження прав і свобод відбувалися тільки відповідно до закону й тільки з метою забезпечення

визнання та поваги прав і свобод інших, а також задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві. У контексті широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну основними підставами для обмеження такого права потрібно розглядати захист національної безпеки та територіальної цілісності або забезпечення громадського порядку для запобігання заворушенням чи злочинам [3].

Отже, у контексті сучасних викликів, посилених розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і збільшенням загроз національній безпеці через військові конфлікти, обмеження права на доступ до інформації та інших прав, пов'язаних з інформацією в умовах воєнного стану, набуває особливої важливості. Законодавство України дозволяє такі обмеження з метою забезпечення національної безпеки, громадського порядку та захисту громадян. Ці заходи мають бути законними, обґрунтованими й необхідними в контексті наявних загроз і завжди мають зберігати принцип пропорційності, щоб не порушувати основоположні права та свободи громадян у більшому масштабі, ніж це необхідно для досягнення зазначених цілей.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 26 черв.1996р. No254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Ярема О.Г., Лазар А.Я. Деякі аспекти обмеження інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М.В. Ковалів, М.Т. Гаврильців, Н.Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 295–298. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/konstytucijni_prava_i_svo-body_lyudyny_ta_gromadyanyna_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf#page=295

3. Особливості оприлюднення публічної інформації на офіційних вебсайтах під час дії обмежень у зв'язку з впровадженням воєнного стану. URL: <http://surl.li/upbry>

УДК: 342.7:341.231.14

Слободян Б.Ю.,

аспірант кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

РОЛЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Важливим питанням сьогодення є проблема ефективності правового захисту людини в Україні. Значним елементом правового захисту є нормативне закріплення прав і свобод людини та громадянина на рівні, що відповідає міжнародним правовим стандартам.

На шляху до розбудови України як правової держави та визнання її значущої ролі в міжнародному співтоваристві виникла необхідність приведення норм національного законодавства у відповідність до принципів і норм міжнародного права. Визнання Україною міжнародних правових норм є важливою умовою членства в міжнародному співтоваристві та запорукою створення правової держави, у якій життя, права, свободи та законні інтереси людини є основними цінностями. Сьогодні чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства в тому разі, якщо Верховна Рада України надала згоду на їхню обов'язковість, що безпосеред-

ньо закріплено в Конституції України (ст. 9) [1]. Також міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані у визначеному законом порядку, є безпосередньо чинними та мають вищу юридичну силу за положення національного законодавства. Серед міжнародних договорів, ратифікованих Україною, особливе місце посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2] (далі – Конвенція), що є міжнародною правовою угодою, згідно з положеннями якої держави-члени зобов'язалися забезпечити та гарантувати права людини й основоположні свободи власним громадянам, а також усім особам, хто знаходиться під їхньою юрисдикцією. З часу набрання чинності Конвенції [2] було прийнято 16 Протоколів, які є невід'ємною її частиною. Важливим питанням сьогодення, яке потребує дослідження, є визначення ролі Конвенції [2] в механізмі правового захисту.

Держави-учасниці, які ратифікують Конвенцію [2], беруть на себе зобов'язання щодо: а) гарантування зміни національного законодавства та приведення практики правозастосування у відповідність до положень цієї Конвенції; б) усунення всіх існуючих порушень прав людини та основоположних свобод, які існують на момент ратифікації відповідної Конвенції. Тобто в цьому випадку положення Конвенції [2] є взірцем для держав-учасниць, певним стандартом щодо дотримання та захисту прав людини й основоположних свобод, якому має відповідати національне законодавство таких країн після процедури ратифікації. Адже Конвенція [2] містить перелік відповідних принципів, а також визначає базові права, що мають бути гарантовані кожній людині, незалежно від її національності, кольору шкіри, статі чи релігійних уподобань. Такий стандарт є правовою основою для захисту прав людини як на національному, так і міжнародному рівнях.

Як юридично обов'язковий документ, Конвенція [2] передбачає систему засобів контролю за імплементацією прав

людини на відповідних національних рівнях, а також створює механізм для їхнього ефективного правового захисту. З цього приводу М. Буроменьський зазначає, що «з Конвенцією пов'язане створення такої правової моделі та інституційної системи захисту прав, які здатні адекватно відображати у своєму розумінні суспільні уявлення про права людини, що динамічно розвиваються» [3]. Тобто механізм правового захисту, забезпечений цією Конвенцією, відіграє значущу роль у відновленні справедливості й захисті прав людини.

Відповідно до ст. 13 Конвенції [2] «кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження». Ця стаття фактично є вимогою до держав-учасниць запровадити національний механізм ефективного правового захисту прав і свобод людини, визнаних Конвенцією [2]. Саме такий механізм реалізує принцип субсидіарності щодо діяльності Європейського суду з прав людини, який у цьому випадку полягає в тому, що розгляд порушених прав спочатку відбувається на національному рівні із вичерпним використанням усіх правових засобів захисту, передбачених відповідним національним законодавством країни-учасниці. Сферою застосування статті 13 Конвенції в цьому контексті є, зокрема, право на звернення зі скаргою до відповідного національного органу влади; доступність способів правового захисту; право на відновлення становища, що існувало до порушення прав і свобод людини; право на отримання відшкодування за порушене право із можливістю його практичної реалізації.

Доцільно акцентувати увагу на тому, що в окремих випадках Європейський суд з прав людини не зобов'язує заявника використати передбачений законодавством механізм правового захисту з огляду на його неефективність. Це відбувається тоді, коли очевидним є наявність практики постійних пору-

шень прав і свобод людини з боку національних органів влади, які є несумісними з положеннями Конвенції, що робить національний засіб правового захисту неефективним. Отож механізм правового захисту забезпечується внаслідок установлення відповідальності держави-учасниці Ради Європи за порушення прав людини та основоположних свобод, зокрема внаслідок можливості звернення до Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення та застосування Конвенції [2] та Протоколів до неї. Саме ця судова інституція забезпечує гарантії прав людини та є контрольним механізмом, закладеним Конвенцією, дотримання державами-учасницями її положень, упровадження норм і принципів у рамки національних правових систем. Положення Конвенції [2] відображаються в практиці Європейського суду з прав людини, унаслідок чого отримують свій розвиток суспільства країн-учасниць, які водночас формують доктрини прав людини.

Отже, Конвенція [2] та Європейський суд з прав людини є єдиним механізмом правового захисту, який реалізується через контроль за дотриманням зобов'язань, прийнятих на себе країнами-учасницями за забезпеченням прав людини та основоположних свобод.

Таким чином, роль Конвенції в механізмі правового захисту виявляються в: 1) легітимації дотримання прав людини серед усіх країн-учасниць; 2) контролі за дотриманням зобов'язань країнами-учасницями Ради Європи щодо забезпечення прав людини та основоположних свобод, визначених у її положеннях; 3) впливі на законодавство країн учасниць, зокрема, щодо створення ефективних засобів правового захисту на національному рівні; 4) захисті прав людини в контексті міжнародних відносин; 5) підтримці становлення та розвитку правової держави та забезпеченні демократії в країнах-учасницях Ради Європи; 6) забезпеченні додаткових гарантій правового захисту.

Список літератури

1. Конституція України: Конституція; Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Голос України*. 13.07.1996. № 128.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція; Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 16.04.1998 № 13, / № 32. 23.08.2006 / . С. 270.

3. Буроменський М. Європейський кодекс свободи та демократії. *Право України*. 2010. № 10. С. 92 – 93.

УДК: 342.4

Українець С.Я.,

кандидат філософських наук,
завідувач кафедри загальнотеоретичних
правових та гуманітарних дисциплін
Рівненського інституту Київського
університету права НАН України
ORCID: 0000-0002-2619-8428

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: МІЖ УНІВЕРСАЛІЗМОМ ТА ПАРТИКУЛЯРИЗМОМ

Конституціоналізм є невід’ємним елементом сучасної правничої реальності, що відображає не тільки стан чинного права, а й ставить певні вимоги щодо його формування, впливаючи на розвиток правосвідомості суспільства та усуваючи розрив між об’єктивним рівнем його розвитку та способами правового врегулювання.

Проблема конституціоналізму центрує дослідження С. Авак’яна, О. Скрипнюка, В. Шаповала, М. Савчина, Ю. Шемшученка, В. Тихого, В. Федоренка та ін. В інтерпретації

Ю. Шемшученка конституціоналізм є «заснований на конституції суспільно-політичний режим функціонування держави та її інститутів, а також конституційно-правову ідеологію суспільного життя» [12, с. 19]. Згідно із В.М. Шаповалом конституціоналізм має складний, багатовимірний характер: з одного боку, його варто сприймати як режим, у якому функціонують держава та її інститути, а з другого, – як правову ідеологію, яка відображає і водночас прогнозує розвиток відповідної нормотворчості та нормозастосування [11, с. 25–27]. У монографії М. Савчина конституціоналізм потрактований як соціальне явище, що «відображає еволюцію поглядів, ідей, доктрин про природу конституції та політичної практики втілення таких ідей в життя» [6, с. 19]. Важливо підкреслити озвучену дослідниками думку про необхідність розширення інтерпретаційного поля означеного феномена. Зокрема, Ю. Шемшученко підвищення ефективності науки конституційного права і державного управління ставить у залежність від більш тісного зв'язку із суміжними дисциплінами: економікою, філософією, політологією, соціологією тощо [12], а А. Крусян розглядає конституціоналізм як соціальну, філософсько-правову, політико-правову, ідейно-політичну категорію, сформовану контекстом дослідження. Філософсько-історичний контекст базовими для розуміння конституції визнає міфологічні форми світорозуміння, які трансформуються в раціонально-логічні форми мислення, що зумовлюють виникнення політико-правової науки [2, с. 96]. Політичний контекст апелює до «національної ідейно-політичної думки і державно-правової практики, що... спрямована на конституційну регламентацію державного устрою, політичного режиму, прав і свобод людини, взаємовідносин людини, громадян, суспільства і держави» [9, с. 498]. Крізь призму юридичного підходу конституціоналізм постає складною політико-правовою системою в широкому розумінні та особливим режимом функціонування державної влади на основі конституційних методів – у вузькому

[2, с. 72]. Так чи інакше уніфікація одного з означених підходів не тільки звужує рецептивне поле конституціоналізму, а й виводить саму проблематику його дослідження в певний замкнутий простір. На наш погляд, доречним у цьому плані є використання поняття «конституційний транзит» (Д. Белов, М. Белова), що позначає трансформацію конституційного законодавства відповідно до потреб його модернізації, причому «такий стан переходу, його проходження не є однолінійним процесом, а може носити багатовекторний характер розвитку» [1, с. 49]. Доречним є застереження щодо спрощеного та поверхового розуміння «парадигми конституційного транзиту». На думку авторів дослідження, транзитологія як дисципліна, що досліджує різноспрямовані конституційні трансформації сучасності «не ставить за мету побудову загальноприйнятних та універсальних матриць демократизації, а об'єднує будь-які за формою та змістом процеси переходу від колишнього, недемократичного, стану України як держави, до іншого» [1, с. 49]. Достатньо виразними нині є тенденції формування доктрини уніфікованого транснаціонального (глобального) конституціоналізму [7, с. 128]. Підкреслимо, що глобальний конституціоналізм як явище є предметом обговорення на міжнародних семінарах (Global Constitutionalism Seminar, Global Constitutionalism Workshop), що проводяться у Вельському університеті (Yale Law School) та WZB Центрі Глобального конституціоналізму при Гумбольдському університеті Берліна. З 2012 року у видавництві Cambridge University Press виходить у світ журнал «Глобальний конституціоналізм», де публікуються дослідження в галузі міжнародного права, у контексті якого основними вважають такі школи глобального конституціоналізму, як нормативну, функціоналістську та плюралістичну. Нормативна школа репрезентує глобальний конституціоналізм як стратегічний рух до створення глобальної Конституції або ж як таку пропонує розглядати Статут ООН; функціоналістська школа пропагує розширення конституційної рефлексії до світового по-

рядку в межах політики чи правової доктрини; плюралістична школа висуває на передній план космополітичний правовий порядок як новітню правову систему, що ґрунтується на принципі «конституційного плюралізму».

На підставі аналізу праць сучасних дослідників глобального конституціоналізму Є.Львова робить висновок про те, що сучасна наукова рефлексія означеного феномена надає йому статусу ідеології, академічного та політичного порядку денного, конституційного мислення та герменевтичного прийому [4]. Дослідниця пропонує сприймати глобальний конституціалізм «не як вивчення масиву конституцій, установчих угод та конституційних актів, а як напрямок для міждисциплінарних досліджень, сфокусованих на застосуванні конституційних принципів (верховенства права, стримувань та противаг, захисту прав людини, демократизму, державного суверенітету; гуманізму, гласності) у міжнародній правовій політиці задля того, щоб підвищити вагомість прав людини в сучасному міжнародному правопорядку» [5, с. 57].

Як відстежує Л. Луць, правова система України нині перебуває «на стадії входження та остаточної адаптації до правової системи Ради Європи (хоча правовий механізм взаємодії цих систем є недостатньо сформований) та на стадії наближення й попередньої адаптації до правової системи Євросоюзу (на якій важливою умовою є гармонізація законодавства України з джерелами права Євросоюзу, як передумова формування правового механізму його взаємодії з Україною)» [3, с. 18]. Аналізуючи проблеми формування механізму взаємодії правових систем Ради Європи, Євросоюзу та України, дослідниця акцентує увагу на виробленні конституційно-правового механізму для фіксації таких конституційно-правових засобів, що забезпечують узгодження міжнародного та національного права у спільному правовому полі. Передусім ідеться про пріоритет загальновизнаних норм та принципів міжнародного права в Конституції України).

На потребу зближення українського конституційного законодавства із правом Європейського Союзу вказує І. Терлюк. Однак складно не погодитися із дослідником про те, що український конституціоналізм позначений печаттю національного менталітету, а його неперехідною цінністю та неусвідомленим орієнтиром була і залишається свобода, що узгоджується з поняттям «вольності» [8, с. 43]. Тим не менше задекларована децентралізація влади, конституційне забезпечення прав і свобод людини, судова реформа, що є необхідною умовою інтеграції України у Європейський Союз, засвідчують стан правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції, а глобальний конституціоналізм постає як правова позиція, що ставить за мету виявити структуру постнаціонального права в усіх його виявах.

Таким чином, застереження про те, що універсалізація конституціоналістської ідеї може спричинити послаблення ролі національної держави і навіть «ерозію державності» [10, с. 24], не є безпідставним. Відкритим залишається питання про те, чи можна сприймати глобальний конституціоналізм як підґрунтя конституційних положень для формування національних демократій. Безперечно, що глобальний конституціоналізм постійно балансує між універсалізмом та партикуляризмом. Продукуючи транснаціональні норми, правила, процедури та інституції, що визначають розвиток трансформаційної політики і сприяють реалізації цінностей світового порядку, стирає межі між національними та міжнародними управлінськими структурами. Розвиток конституціоналізму в Україні вбачаємо у посиленні гарантії прав і свобод людини і громадянина та утвердженні загальновизнаних гуманістичних принципів.

Список літератури

1. Белов Д.М., Белова М.В. Сучасний конституціоналізм України в умовах європеїзації вітчизняного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 45–49.

2. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
3. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. 32 с.
4. Львова Є. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 294 с.
5. Львова Є.О. Основні структурні характеристики глобального конституціоналізму. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. № 5. С. 57–64.
6. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 372 с.
7. Скрипнюк О. Сучасний конституційний процес і проблеми модернізації виборчого законодавства України. *Юридична Україна*. 2015. № 7–8. С. 128–134.
8. Терлюк І. Конституціоналізм і українська модель конституціоналізму: до проблеми формування національної державно-правової традиції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 38–46.
9. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І., Усенко І.Б., Чехович В.А. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. Київ: Либідь, 1997. 557 с.
10. Федоренко В.Л. Теоретико-методологічні проблеми системи сучасного конституційного права України. *Право України*. 2007. № 2. С. 21–25.
11. Шаповал В. Сучасний конституціоналізм: монографія. Київ: Салком; Юрінком Інтер, 2005. 560с.
12. Шемшученко Ю. Теоретико-методологічні проблеми сучасного конституціоналізму та державного управління в Україні. *Право України*. 2009. № 11. С.19–25.

УДК. 342.4

Фірсов В.Д.,
аспірант Київського університету
права НАН України,
адвокат, член Комітету з конституційного
правосуддя та прав людини Ради адвокатів
Одеської області
ORCID: 0009-0003-2400-0347
Науковий керівник: **Кармазіна К.Ю.,**
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
НАН України

НАЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Конституція України – основний нормативно-правовий акт, що визначає засади існування держави і суспільства. Будь-який правовий та політичний процес в державі не може суперечити Конституції України як формалізованому нормативно-правовому актові та конституційним принципам як загальноприйнятим правилам поведінки. Однак кожен юрист та пересічний громадянин, який прагне справедливості, ставлять перед собою питання, як забезпечити дієвість Конституції України на практиці. За твердженням доктора юридичних наук, професора Ігора Магновського, ефективність законодавства виражається в ефективності правозастосування [1, с. 64]. Водночас, на думку кандидата юридичних наук Вікторії Тарнавської, правозастосування є формою реального виконання конституційно-правової політики України. Дослідниця вважає, що саме правозастосування має на меті забезпечення «демократизації суспільного життя, побудови

правової держави, зміцнення законності і правопорядку, забезпечення прав та свобод людини і громадянина, що і становить справжній сенс застосування законів» [2, с. 96].

Отже, основа правової системи України, державного устрою та взаємного існування суспільства виражається не лише в конституційно-правових нормах, а й у практиці їхнього застосування всіма суб'єктами правових відносин. У наукових колах сутність Конституції України як комплексної основи державотворення визначають через правову категорію «конституціоналізм».

Оскільки поняття «конституціоналізм» не закріплене в нормативно-правових актах і є суто науковою юридичною категорією, у цьому дослідженні ми пропонуємо визначити загальний зміст категорії «конституціоналізм», що сформувався в наукових поглядах національних дослідників.

Суддя Конституційного Суду України кандидат юридичних наук, доцент Віктор Кичун та доктор юридичних наук, професор Ігор Онищук «в сучасних наукових дослідженнях конституціоналізм розуміють як: верховенство права; правління, реально обмежене конституцією; політичну систему, що спирається на конституцію і конституційні методи правління; принцип політичної системи, сформованої на засадах конституції і конституційних методах правління тощо» [3, с. 58].

Зокрема, доктор юридичних наук, професор Анжеліка Крусян пропонує більш складний підхід до розуміння сутності конституціоналізму. У монографії «Сучасний український конституціоналізм» дослідниця висуває концепцію тристороннього підходу до розуміння явища конституціоналізму. Такий підхід полягає в необхідності розглядати конституціоналізм як політичне, філософсько-історичне та юридичне явище. Розглядаючи юридичний складник конституціоналізму, пані Крусян наголошує: «Водночас, при юридичному підході конституціоналізм у вузькому сенсі розуміється як особливий режим функціонування державної влади на основі конституційних методів, а в широко-

му — як складна політико-правова система» [4, с. 72].

Вважаємо також важливою для розуміння сутності конституціоналізму викладену в описуваній монографії пропозицію Анжеліки Крусян розглядати досліджуване правове явище конституціоналізму на двох рівнях: інституціональному та функціональному. На інституціональному рівні (дослідниця також називає його «інституціонально-нормативною системою») конституціоналізм розглядається як «зовнішнє вираження науково-практичної доктрини конституціоналізму і включає нормативну основу та владні інститути» [4, с. 498].

Під функціональним рівнем конституціоналізму мають на увазі функціональний механізм, тобто «конституційно-правові відносини, організовані і впорядковані відповідно до потреб конституційного правопорядку як реального стану конституційної дійсності: процесуальна частина конституційного законодавства; реальні процеси (динаміка) виникнення, зміни й припинення конституційно-правових відносин; динаміка формування і прояву конституційної правосвідомості; інституціональні та процесуальні засоби забезпечення й охорони конституційного правопорядку» [4, с. 374].

Цей підхід до розуміння конституціоналізму як комплексної системи, що складається як з конституційно-правових норм (цей рівень умовно відповідає на питання, як має бути), так і з реальної реалізації цих норм (відповідає на питання, як є насправді та наскільки відповідає тому, як має бути) підкреслює тезу про конституціоналізм як «живий організм» і є визначальним під час розуміння місця конституціоналізму як в системі регулювання суспільних відносин в Україні, так і процесах державотворення. Такий висновок корелює з розумінням сутності конституціоналізму, що було сформовано професором, доктором юридичних наук, Михайлом Гультаєм. Зокрема, професор Гультай вважає, що «конституціоналізм – це динамічна система та діалектично складний і перманентний процес, заснований на законах розвит-

ку природи й суспільства». Учений зауважує, що теорія і практика конституціоналізму перебуває в русі та постійно доповнюється новими стандартами, що формує «суспільно-політичну та державно-правову практику, окреслюючи основні напрями їх удосконалення» [5, с. 114–115].

Власний підхід до розуміння сутності конституціоналізму пропонує доктор юридичних наук, професор Михайло Савчин у монографії «Конституціоналізм і природа конституції». Дослідник визначає конституціоналізм як «сукупність ідей та уявлень про роль конституції у суспільстві та відповідне їх втілення у політикоправових відносинах» [6, с. 23]. Його підхід видається більш широким, ніж підхід, запропонований професором Анжелікою Крусян, оскільки, з позиції професора Михайла Савчина випливає, що «інституціональний рівень» конституціоналізму полягає не в конституційно-правових нормах, а в правовій доктрині, що визначає різні підходи до розуміння значення конституції в суспільстві. Опираючись на позицію професора Володимира Шаповала, сформовану ще в 1998 році, професор Савчин визначає три рівні конституціоналізму, до складу яких входять як правова доктрина та відносини в суспільстві, що визначають політико-правовий вектор розвитку, так і конституційно-правова регламентація (конституційно-правові норми). Особливої уваги заслуговує концепція конституційної традиції як складника конституційної доктрини [6, с. 23].

Отже, позиції вітчизняних науковців з приводу сутності українського конституціоналізму різняться за змістом та структурою відповідної категорії. Водночас досліджувані підходи також мають спільну рису – єдине розуміння, що важливими ознаками національного конституціоналізму є демократизм та обмеження влади, які можуть виявлятися в багатьох рисах:

- верховенстві права, реального конституційного обмеження влади [3, с. 53];
- «обмеженні влади держави та максимально можливої в

організованому соціумі свободи людини, яка є самоцінною і, як наслідок, має широкий спектр прав і свобод» [4, с. 497];

- «народовладді, що спрямоване на забезпечення прав та свобод людини, визнання її цінності та індивідуальної свободи» [4, с. 91];
- «ідеї обмеження публічної влади та забезпечення основних прав і свобод, гарантією чого виступає судовий конституційний контроль» [6, с. 23].

Отож національні підходи до сутності українського конституціоналізму полягають у відмінних підходах до змісту і структури конституціоналізму, однак, попри різні підходи до змісту, думки науковців сходяться в єдину позицію, що характерною рисою національного конституціоналізму є забезпечення верховенства права, народовладдя, обмеження державної влади через конституційні інструменти, а також дотримання прав і свобод людини та громадянина. Дещо відмінними є погляди науковців на структуру конституціоналізму. Погоджуємося з думкою, що основу конституціоналізму як живого та динамічного правового явища складає тріада рівнів: конституційно-правові норми та система владних органів, конституційно-правові відносини як форма вираження реального правозастосування конституційно-правових норм і правова доктрина як інструмент розвитку та вдосконалення конституційно-правових норм та конституційно-правових відносин.

Список літератури

1. Магновський І. Й. Правозастосування як категорія особливої форми реалізації права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2020. Т. 27. С. 59–66.
2. Тернавська В.М. Правозастосування як форма реалізації конституційно-правової політики України. *Нове українське право*. Київ. 2023. № 2. С. 92–97.

3. Кичун В., Оніщук І. Конституціоналізм як зміст механізму застосування Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. Київ. 2021. № 5. С. 50–58.

4. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. Київ. 2015. № 3. С. 97–115.

5. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.

УДК 342.7:349.6[341.64+341.384]

Хмеленко Я.О.,

аспірант Київського університету права НАН України,
член Комітету із конституційного правосуддя
та прав людини Ради адвокатів Одеської області, адвокат
ORCID: 0009-0008-9778-6797

Науковий керівник: **Кармазіна К.Ю.,**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін Київського
університету права НАН України

ПРАВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПРИРОДНИМ ОБ'ЄКТАМ УНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабне вторгнення РФ спричинило значні руйнування не лише інфраструктури та житлових будівель, але й завдало серйозних збитків природному середовищу. Ця проблема набуває особливого значення в контексті статті 13 Конституції України,

яка закріплює право українського народу власності на природні ресурси та зобов'язує державу забезпечувати їхнє збереження.

Стаття 13 Конституції України проголошує, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться на території України, є об'єктами права власності українського народу. Держава є гарантом збереження цих ресурсів, і саме вона зобов'язана вживати заходів щодо відшкодування збитків, завданих природному середовищу. Ця норма Конституції створює правову основу для захисту екологічних прав громадян та відшкодування збитків, завданих природним об'єктам [1, ст. 13].

Міжнародне право також визнає необхідність захисту природного середовища під час збройних конфліктів. Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду умисне завдання значних збитків природному середовищу може розглядатися як воєнний злочин, зокрема в п.п. iv п. b ч. 2 ст. 8 зазначено, що умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою, є воєнним злочином [2, ст. 8].

Також варто зазначити, що в Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), зазначено, що заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної та серйозної шкоди природному середовищу [3, ст. 35].

Додатково Протокол I зобов'язує договірні сторони під час ведення воєнних дій виявляти турботу про захист природного середовища від широкої, довгочасної та серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення

війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдають такої шкоди природному середовищу й водночас завдають шкоди здоров'ю або виживанню населення [3, ст. 55].

Українське законодавство передбачає низку механізмів для захисту природного середовища та відшкодування завданих збитків, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює правові засади охорони довкілля та визначає обов'язки державних органів, підприємств і громадян у цій сфері [4].

За інформацією проєкту «Екозагроза», який є офіційним ресурсом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, розробленим для автоматичного збору та фіксації інформації про екологічні загрози в режимі реального часу, з географічною прив'язкою до місцевості, станом на 17.06.2024 орієнтовні розрахунки завданих довкіллю збитків, нараховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик, становлять 2, 478 трлн гривень. Це, зокрема, збитки атмосферному повітрю, завдані викидами шкідливих речовин унаслідок горіння лісів та інших насаджень, а також горінням нафти, нафтопродуктів та газу, що становлять 1,17 трлн грн; збитки, завдані засміченням ґрунтів та земель становлять 1,12 трлн грн; збитки, завдані водним ресурсам унаслідок засмічення та забруднення водних об'єктів, становлять 83,94 млрд грн [5].

На сайті проєкту «Екозагроза» відсутня інформація щодо розміру збитків, завданих українським надрам унаслідок повномасштабної війни РФ проти України, проте, за словами начальника відділу екологічного контролю Управління екологічного контролю та методології Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України Олександра Ставнійчука, станом на березень 2023 року збитки, завдані українським надрам, за попередніми розрахунками становили близько 10 трлн грн [6].

Держава-агресор зобов'язана відшкодувати збитки, завдані природним об'єктам на території України. Це положення ґрун-

тується на принципах міжнародного права та національного законодавства. Міжнародні судові процеси, зокрема позови до Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН, можуть стати ефективним засобом для забезпечення відшкодування завданих збитків унаслідок збройного конфлікту, зокрема збитків, завданих природним об'єктам.

Україна може звернутися до міжнародних судових інстанцій – Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН – з метою притягнення до відповідальності держави-агресора та відшкодування збитків.

Громадяни та громадські організації також можуть подавати позови до національних судів України з вимогою відшкодування збитків з держави-агресора. Такі позови будуть необхідні більше для фіксації фактів, аніж реального відшкодування збитків, та додатково підтверджуватимуть факти завдання шкоди природним об'єктам, отриманої внаслідок збройного конфлікту.

Водночас громадяни, екологічні та правозахисні організації, а також державні та правоохоронні органи відіграють важливу роль у фіксації фактів щодо завдання збитків, наданні правової допомоги постраждалим та проведенні розслідувань щодо таких фактів.

Досвід відшкодування збитків, завданих збройним конфліктом навколишньому середовищу, не є новим, адже за наслідками вторгнення Іраку в Кувейт у серпні 1990 року та для подальшої компенсації різного роду збитків Іраком, зокрема з метою компенсації шкоди довкіллю, ООН створила окремий орган – Компенсаційну комісію.

Досвід Компенсаційної комісії ООН, яка завершила розгляд претензій у 2005 році, залишається дуже актуальним, оскільки вона розглядала близько 168 претензій, пов'язаних із навколишнім середовищем (іменуються претензіями «F4»), і в кінцевому підсумку присудила близько 5,26 млрд доларів США екологічних збитків, що є найбільшою сумою компенсації, яка будь-коли була присуджена в історії міжнародного екологічного права [7].

Отже, необхідно посилити правові механізми захисту природного середовища та забезпечити ефективне відшкодування збитків. Це включає внесення змін до чинного законодавства, а також розроблення нових нормативно-правових актів.

Уряд України необхідно розробити та впровадити державні програми для відновлення природного середовища та забезпечення справедливого відшкодування збитків. Це може включати створення спеціальних фондів та залучення міжнародної допомоги.

Водночас Україні варто активно співпрацювати з міжнародними організаціями та фондами для забезпечення відшкодування збитків та відновлення природного середовища. Міжнародний досвід та підтримка є ключовими для досягнення цих цілей.

Захист природного середовища є одним із найважливіших завдань сучасного суспільства. Відшкодування збитків, завданих природним об'єктам унаслідок збройного конфлікту, є не лише юридичним, але й моральним обов'язком держави перед своїми громадянами та майбутніми поколіннями.

Список літератури

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

2. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 12.06.2024).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#о359 (дата звернення: 11.06.2024).

4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 17.06.2024).

5. ЕкоЗагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 17.06.2024).

6. За попередніми підрахунками, надрам України завдано збитків на 10 трлн гривень – Міндовкілля – Медіацентр Україна. Медіацентр Україна. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/zaporerednimi-pidrahunkami-nadram-ukrayini-zavdano-zbitkiv-na-10-trln-griven-mindovkillya/> (дата звернення: 26.06.2024).

7. Ram Mohan M.P., Els Reynaers Kini. Compensation for Environmental Damage: Progressively Casting a Wider Net, but What's the Catch? *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 2021. Vol. 54. P. 636–637. URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2726&context=vjtl> (date of access: 17.06.2024).

УДК 341.824:338.47 (043.2)

Чекарьов Є.В.,

аспірант Київського університету права НАН України,
ORCID 0000-0001-7644-8926

Науковий керівник: **Усатий Г.О.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-правової політики та кримінального
права Інституту права Київського Національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000 0001 6002 6139

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ УКРАЇНИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Метою підписання Україною Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [1] є покращення механізму за-

хисту прав людини внаслідок інтеграції європейських механізмів правозахисту в національну судову практику.

Суддя Касаційного кримінального суду у 2022 році зауважив, що «свого часу, коли я говорив про застосування конвенції, справляв враження місцевого божевільного. Однак зараз Україна на зовсім іншому етапі усвідомлення конвенції. І хоча пройдено вже багато, це все ще початок шляху для запровадження норм конвенції. Окрім того, сама практика ЄСПЛ постійно змінюється, а це свідчить про те, що Україні ще далеко до фіналу» [2].

Тобто з часу ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] до цього моменту українські юристи провели роботу, спрямовану на імплементацію практики Європейського суду з прав людини в українську судову практику, але згадуваний суддя висловився так: «Від повного заперечення ми прийшли до бездумного і зайвого цитування практики ЄСПЛ» [2].

Отож судова практика містить низьку проблем у галузі застосування доктрин, напрацьованих Європейським судом з прав людини.

Для розуміння користі застосування практики Європейського суду з прав людини для правової системи необхідно усвідомити, що прецедентні рішення ЄСПЛ фактично об'єднані в доктрину прецеденту практики Європейського суду з прав людини.

ЄСПЛ у своїй практиці застосовує не конкретні прецеденти, а доктрини прецеденту Європейського суду з прав людини та акцентує не на аналогічності справ, а на своїх доктринах. Саме тому під час застосування практики Європейського суду з прав людини важливо визначити, який аргумент Європейського суду з прав людини містить норму, що має доктринальний статус, який може бути застосований як прецедент Європейського суду з прав людини в національних судах.

Тенденція застосування українськими судами прецеденту Європейського суду з прав людини загалом є позитивною.

Суди поступово переходять від цитування тексту рішень Європейського суду з прав людини до системної інтеграції доктрин Європейського суду з прав людини в судову традицію [3, с. 41]. Суди починають упроваджувати практику оцінки аргументів сторін на підставі прецедентів Європейського суду з прав людини.

Зауважимо, що трапляються явно негативні приклади застосування судами практики Європейського суду з прав людини.

Необхідно зазначити, що деякі судді Верховного Суду сакралізують практику Європейського суду з прав людини та використовують її не як інструмент, а бачать у використанні практики Європейського суду з прав людини мету [3, с. 17].

Декларативність посилання на практику Європейського суду з прав людини в текстах судових рішень є основною проблемою національної судової традиції. У практичній площині суди розробили шаблони цитування практики Європейського суду з прав людини і використовують їх у текстах рішень за відсутності релевантності практики Європейського суду з прав людини обставинам справи [3, с. 44].

Суди можуть використовувати цитати з рішень Європейського суду з прав людини, які не стосуються основної думки, викладеної в цьому рішенні, а також тлумачити позицію Європейського суду з прав людини зі своєї власної точки зору, перекидаючи думку суддів Європейського суду з прав людини чи використовуючи однобічний погляд на позицію Європейського суду з прав людини [3, с. 17].

Трапляються також поодинокі випадки використання практики Європейського суду з прав людини в неаналогічних ситуаціях, а також приклади застосування судами практики Європейського суду з прав людини, що стосується певної статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] у ситуації, коли відбувається порушення іншої статті вищевказаної конвенції [4].

Розповсюдженими є приклади, коли практика Європейсько-

го суду з прав людини тлумачиться неповно чи неточно, вибірково, що призводить до втрати прецедентного значення [3, с. 48].

Час від часу суди використовують цитати із рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються неаналогічних ситуацій. Іноді суди застосовують цитати з рішень Європейського суду з прав людини в іншому контексті, ніж вони мають бути застосовані. Таке тлумачення позиції Європейського суду з прав людини можливе навіть без ознайомлення суддями з повним текстом рішення Європейського суду з прав людини. Наведений підхід до використання практики згадуваного суду може призводити до ухвалення рішення, що є протилежним суті рішення Європейського суду з прав людини [4].

Бувають випадки недоречного використання практики Європейського суду з прав людини. Судді вищих судів іноді навіть указують на маніпулятивне використання практики Європейського суду з прав людини [Там само].

Отже, національна судова практика накопичила низку проблем, які необхідно вирішувати. Для подолання цих проблем необхідно усвідомити, за яких умов варто застосовувати практику Європейського суду з прав людини.

Принципом релевантності є застосування судової практики Європейського суду з прав людини, як і будь-якої іншої судової практики, винятково за наявності аналогічних обставин справи.

Практика Європейського суду з прав людини набуває статусу джерела права винятково у випадку наявності релевантності.

Релевантність визначається одночасною наявністю двох обставин:

- наявністю в практиці Європейського суду з прав людини і в конкретній справі аналогічної особливості, яка істотно впливає на результат розгляду справи;
- відсутністю в справах обставини, яка за наявності аналогії всіх інших обставин призводить до іншого підходу у вирішенні конкретної справи [4].

На підтвердження вищенаведеного необхідно зазначити, що Верховний Суд наполягає на необхідності використання практики Європейського суду з прав людини винятково у випадку наявності аналогічних обставин справи. Однак часто наведена вимога Верховного Суду порушується нижчими судами, тому застосування практики Європейського суду з прав людини стає не релевантним. Судді Верховного Суду пропонують установити «критерії прийнятності» застосування практики Європейського суду з прав людини в національній судовій практиці та пропонують напрацювати практичні підходи «по аналогії із досвідом узагальнення Європейським судом з прав людини практики застосування загальних конвенційних норм щодо прийнятності індивідуальних заяв, яка у підсумку оформлюється як сукупність певних фактичних прецедентів» [5].

Якщо йдеться про застосування рішення Європейського суду з прав людини проти іншої держави, перед застосуванням практики Європейського суду з прав людини в національному законодавстві необхідно впевнитися в тому, що українське національне законодавство так само регламентує правовідносини, як і право держави, якої стосується прецеденту Європейського суду з прав людини. З одного боку, практика Європейського суду з прав людини має перевагу над національним законодавством. З іншого боку, необхідно оцінювати, чи може відмінність у законодавствах двох країн мати суттєво інший сенс [4].

Також під час застосування практики Європейського суду з прав людини необхідно зважати на конкуруючі правові позиції ЄСПЛ. У національній практиці трапляються випадки, коли суди застосовують саме ту практику Європейського суду з прав людини, яка є більш «зручною» для суду. У цьому випадку відсутність пояснення вибору конкуруючих правових позицій Європейського суду з прав людини може сприйматися як маніпулятивне застосування практики Європейського суду з прав людини. Для того щоб уникнути вищенаведених проблем

рішення національного суду має бути пояснення стосовно того, чому суд застосував конкретний прецедент Європейського суду з прав людини, а не застосував інший [3, с. 51]. Отож чинне законодавство потребує наявності критеріїв застосування практики Європейського суду з прав людини.

На нашу думку, практику Європейського суду з прав людини можливо застосовувати за таких обставин:

- наявної колізії між нормами чинного законодавства та практикою Європейського суду з прав людини;
- наявної колізії між практикою національних судів і практикою Європейського суду з прав людини;
- відсутності в національному законодавстві норми, яка б регламентувала правовідносини, що регламентує практика Європейського суду з прав людини [6].

Отже, процес імплементації практики Європейського суду з прав людини в національну судову практику триває. У судовій практиці існують такі негативні явища, як бездумне застосування практики Європейського суду з прав людини. Для подолання цієї проблеми необхідне законодавче регулювання застосування практики Європейського суду з прав людини судами внаслідок запровадження критеріїв використання судами практики Європейського суду з прав людини.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Аркадій Бущенко: практику ЕСПЛ потрібно застосовувати не безпредметно, а коли є проблема з національним законом і з тлумаченням цього закону. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/arkadiy_bushchenko_skladaetsya_vragennya_shcho_espl_zaminiv_obkom_partii.
3. Звіт за результатами громадського моніторингу застосування Верховним Судом практики Європейського суду з прав лю-

дини. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/New_Justice_Results_Monitoring_Supreme_Court_Case_Law.pdf

4. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi?fbclid=IwAR2m3m2PqB01gYSQFyFkgLBk2IVPTvbDJ0Va-GNRYOupOOcFJBuMKmLRgBo>

5. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. Рада Європи; Європейський суд з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf

6. Чекарьов Є.В. Теоретичні аспекти застосування судами України практики Європейського суду з прав людини в кримінальному процесі. *Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики в умовах воєнного стану*. Національна академія наук, Київський університет права. Київ, 2022. С. 214.

УДК: 340.5

Чорнолуцький Р.В.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри міжнародного права та галузевих дисциплін Київського університету права НАН України

ORCID: 0000-0002-7672-0739

НОРМОПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ЗАПОЗИЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Формування чи оновлення правової бази держави безпосередньо пов'язані зі складною інтелектуально-технологічною процедурою правотворчого процесу, який

починається з розроблення проєкту нормативно-правового акта (нормопроектування, нормопроектної діяльності). Її онтологічним змістом є розроблення та моделювання майбутньої правової норми, що має регламентувати та регулювати, а в підсумку – змінити саме правове регулювання тієї або тієї сфери суспільних відносин.

У перші роки становлення й розвитку незалежної державності в Україні інтенсивність законотворчої діяльності була об'єктивним явищем, однак таким самим явищем стала відповідна стихійність її процесів [1]. Як наслідок, законодавча база ставала дедалі складнішою та суперечливішою, безсистемність законодавчої діяльності призводила не тільки до недосконалості змісту законодавчих актів, а й до наявності в них колізій, прогалин, формування дублюючої та конкуруючої компетенції органів тощо. Отже, актуалізувалася й об'єктивувалася нагальна потреба в організації та впорядкуванні законодавчого процесу внаслідок його планування. Законодавчий процес як вища форма нормотворення, безумовно, є одним із найважливіших, проте не єдиним з об'єктів регулювання національного конституційного права. Тому планування всієї нормопроектної діяльності в конституційному праві України незалежно від об'єктів нормотворення є важливим етапом нормопроектування та всієї нормотворчої та законотворчої діяльності, а отже, заслуговує на пильну увагу з боку вчених-конституціоналістів.

Сьогодні складно уявити нормотворчий процес нашої держави без вивчення законодавства зарубіжних держав. До того ж такі процеси інтенсифікуються завдяки зростанню форм і методів взаємодії України на міжнародній арені в контексті її співпраці з іншими державами-членами міжнародної спільноти та міжнародними організаціями. Нові управлінські імпульси у профільній сфері визначаються проєвропейським вибором нашої держави.

На прикладі досвіду Канади запозичення її практики у сфері

нормопроектування обґрунтовано тим, що ця держава має одну з найнесуперечливіших систем законодавства у світі. На думку С. В. Кабишева, це обумовлено декількома чинниками, а саме:

1. Мета розроблення законопроекту в Канаді – це трансформація урядової політики в законодавчу форму й надання їй правового змісту докладними інструкціями замовника (відповідного міністра) та правилами юридичної техніки. Тобто маємо повну трансформацію телеологічних домінант філософії законопроекотної (нормопроектної) роботи. В Україні законодавча влада, а саме Парламент держави є основним ініціатором розроблення законопроекту, а виконавча – Уряд – є його виконавцем. Хоча тут може бути наявна відповідна аналогія зі станом справ у Канаді: по-перше, Уряд України є суб'єктом законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) [2]; по-друге, керуючись створенням у Парламенті коаліції політичних партій та висування від неї кандидатури прем'єр-міністра, результатом взаємодії парламентської коаліції та уряду може стати виконання коаліційної угоди з розроблення та прийняття низки законопроектів.

2. Діяльність щодо розроблення законодавчих актів здійснюється професійним корпусом фахівців-легістів (їх близько 100 осіб), що працюють або в Міністерстві юстиції Канади, або в комітетах її двопалатного Парламенту. В Україні такого інституту немає. Тлумачення відповідних положень Конституції України дає змогу зробити висновок, що розробниками проєктів законодавчих актів є суб'єкти законодавчої ініціативи, хоча системний аналіз відповідних інструктивних документів щодо розроблення проєктів нормативно-правових актів, прийнятий Міністерством юстиції України, свідчить, що для цього використовують різні організаційні та організаційно-правові форми: від залучення фахівців у відповідній предметній сфері законопроекту до створення робочих груп щодо розроблення такого проєкту із залученням фахівців – науковців та практиків.

3. Розроблення законопроектів здійснюється двома офіцій-

ними мовами – англійською та французькою, що дає змогу виявляти лінгвістичні помилки на ранній стадії законопроектування.

4. Правила юридичної техніки щодо нормопроектування, розроблені понад сорок років тому, є достатніми, щоби за такий термін привести весь звід законів держави до єдиного зразка в контексті його однакового зовнішнього вираження. В Україні протягом тривалого терміну її незалежності діяли інструкції щодо створення проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів ще радянського періоду. І тільки лише наприкінці 90-х років XX ст. Міністерство юстиції України почало розробляти відповідні правила як методичні рекомендації та положення.

5. Створення законопроекту є не рутинним процесом, а мистецтвом. На жаль, у нашій державі домінує перший підхід, наслідком якого є низькі якості і практична нормативна ефективність законодавчих актів – свідчення недосконалості законопроектної діяльності.

6. Керуючись позицією суттєвого значення створення законопроекту, канадські легісти для його створення виробили перелік обов'язкових стратегічних питань, що дають змогу відповісти на соціальний запит щодо створення саме закону.

Серед багатьох демократичних держав світу, які вже давно почали використовувати різні механізми залучення населення до участі в обговоренні проєктів нормативних актів та прийнятті важливих для суспільства рішень, Канада посідає особливе місце. Це обумовлено багатьма чинниками, як-от:

1. Ця держава є одним із зразків детальної нормативної та техніко-юридичної регламентації процесу громадських консультацій у підготовці проєктів нормативних актів. Ще 1999 р. прем'єр-міністр Канади та прем'єри провінцій і територій Канади підписали договір «Про соціальний союз», у якому взяли на себе зобов'язання «забезпечити однакові можливості для канадців у питаннях державної політики, реальної участі в обговоренні законопроектів, щоб мати значний внесок в соціальні

пріоритети» [3]. Така позиція публічної влади сприяла суттєвій активізації мотивування громадян Канади до участі в такій суспільній діяльності.

У Канаді існує відповідна система підготовки та навчання юридичної техніки. У вищих навчальних закладах вона загально-ознайомлювальна або фрагментарна (наприклад, вивчення правил складання контрактів). У Міністерстві юстиції Канади – більш поглиблена.

І це на фоні унікальності державно-правового розвитку Канади, що обумовлена, по-перше, співіснуванням двох правових систем – континентального і загального права; по-друге, наявністю двох офіційних мов: англійської та французької; по-третє, відсутністю в Канаді стандартів викладання, загальних для всіх юридичних шкіл, наслідком чого є те, що навчальні юридичні заклади, які функціонують у кожній з десяти провінцій, є вільними у виборі навчальних програм. Міжнародний досвід у різних сферах соціального життя є трендом сучасного світового розвитку, а рецепція міжнародного досвіду на рівні нормопроектної діяльності та законопроектної діяльності – запозиченням західних процесуально-правових інструментів у сфері нормотворення та законотворення, що є детермінованою правовою глобалізацією. Вибір Канади для запозичення її досвіду у сфері нормопроектування обґрунтований тим, що ця держава не тільки має одну з найбільш несуперечливих систем законодавства у світі, а й виробила суттєві теоретико-методологічні та технологічні підходи до юридичної техніки у профільній сфері.

Список літератури

1. Про впорядкування організації і здійснення законодавчого процесу Верховною Радою України: Постанова Президії Верховної Ради України від 31 жовтня 1994 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/180/94-%D0%BF%D0%B2>
2. Про законопроекти про нормативно-правові акти: По-

станови Верховної Ради України від 20 травня 2011 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3428-vi>

3. On social alliance. URL. Acces mode: www.unionsociale.gc.ca

УДК 341

Kropova A.,

Postgraduate Student,

Kyiv University of Law

ORCID: 0000-0002-5812-823X

Scientific supervisor: **Dir Ihor,**

Ph.D., Associate Professor

Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Ukraine

Honored Lawyer of Ukraine

ORCID: 0000 0001 9829 4294

INVESTMENT LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION

For a long time, the international investment policy of the European Union (EU) was the exclusive competence of the EU member states. However, with the entry into force of the Lisbon Treaty on December 1, 2009, the situation changed. In particular, Article 3 of the Treaty on the Functioning of the EU states that the institutions of the European Union have common competences in the field of common trade policy and the customs union [1]. In more detail, the issue of common policy in the field of foreign direct investment (FDI) is disclosed in Article 207 of the Treaty on the Functioning of the EU. According to this article, all areas that fall under the competence of the common commercial policy have a common policy.

The European Commission has identified five main goals of the EU's international investment policy:

1. Ensuring «equal» rules of the game, under which process participants compete under the same conditions.
2. Ensuring a «predictable and transparent» business environment.
3. Support for investments related to sustainable development.
4. Creation of an attractive investment climate on the territory of the EU, taking into account the interests of the European Union itself.
5. Protect the right of EU member states to regulate FDI [2].

It should be noted that there are no directives or regulations on the territory of the European Union that would regulate the process of attracting FDI to member states. Instead, in 2019, the Regulation on foreign investment screening was developed. This Regulation entered into force on October 11, 2020 [3].

According to Article 2(1) of the Regulation, foreign direct investment is any investment by a foreign investor, which is aimed at establishing and maintaining long-term and direct ties between the foreign investor and the company that is the object of investment for conducting economic activities in the member state. In turn, a foreign investor in Article 2(2) means an individual resident of a third country or an enterprise from a third country that intends to carry out or has already carried out FDI.

The main goal of this document is to create a pan-European system of cooperation between member states and the European Commission to establish common criteria for determining the risks associated with the acquisition or control of assets by foreign investors in strategically important objects that may threaten security or public order. The regulation applies only to the involved FDI, i.e. foreign investments in the assets of the European Union. That is, this Regulation does not apply to investments of one EU member state in others. It also does not regulate the access of EU investors to the markets of third countries.

Despite the fact that the regulation created a pan-European FDI inspection system. However, in practice the European Commission

has limited rights in this process. The main responsibility for the inspection of FDI remains with the member states. It is worth noting that an important feature of this Regulation is that it provides for the exchange of information on the cooperation of member states with third countries in the field of investment. If a member state initiates a certain inspection of FDI, it is obliged to notify the European Commission and other member states (Articles 6(1) and 9(2) of the Regulation).

The regulation on inspection of foreign investments defines the following areas where inspection of FDI is important:

- Objects of critical infrastructure: enterprises of the energy complex, transport, health care, telecommunications, data processing and storage, aerospace, defense, financial infrastructure.
- Dual-use subjects: artificial intelligence, robotics, semiconductors, cyber security, quantum and nuclear technologies, nanotechnology and biotechnology.
- Critically important resources: energy, raw materials, food.
- According to the results of the inspection, the European Commission creates a report that describes in detail the results of the inspection.

On January 24, 2024, due to growing geopolitical tensions, as well as due to constant technological changes, the European Commission adopted five initiatives to strengthen the economic security of the EU. These initiatives are based on the results of more than 1,200 FDI inspections conducted under the Foreign Investment Inspection Regulation. In particular, the following shortcomings are expected to be eliminated:

Ensuring that EU member states have a FDI verification mechanism in accordance with internal regulations.

- Determining the minimum volume of FDI that requires verification in each industry.
- Increasing the number of inspections among FDI from third countries.

- Development of proposals for new rules on the inspection of FDI.

The Lisbon Agreement expanded the powers of the European Union in the field of investments. Thus, EU institutions are authorized to conclude investment agreements with third countries on behalf of the European Union. But, unlike trade agreements, in addition to the approval of the EU Council and the European Parliament, investment agreements also require ratification by EU member states to enter into force.

Such investment agreements have already been concluded with Canada, Singapore and Vietnam. In these agreements, the court system for the resolution of investment disputes is defined according to the so-called investment court system, which is different from investment arbitration. It is based on the main features of national and international courts. Yet, there is a first instance and an appellate instance. Judges hearing an investment dispute are assigned to hear the case on the basis of randomly selected judges. They must meet the highest qualification requirements. These court hearings are open.

In the future, the European Union plans to create a multilateral investment court to resolve investment disputes with third countries. [4].

Therefore, in accordance with the founding treaties of the European Union, the investment policy of the EU is the competence of the institutions within the framework of the common trade policy and the customs union. However, at this stage, the main legislative act that regulates investment activities is the Regulation on verification of foreign investments. The main purpose of this document is to create a system of pan-European cooperation between member states and the European Commission to establish common standards for determining the risks associated with the acquisition or control by foreign investors of strategically important target assets that may threaten security or public order.

Literature

4. Official EN Journal of the European Union. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN#page=5> (date of access: 16.06.2024).

5. European Union. Investments. Official web-site. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/help-exporters-and-importers/accessing-markets/investment_en (date of access: 16.06.2024).

6. Access to the European Union Law. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. Official web-site. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj> (date of access: 16.06.2024).

7. Federal Ministry Republic of Austria. EU Investment Policy. Official web-site. URL: <https://www.bmaw.gv.at/en/Topics/International/Investment-Policy/EU-Investment-Policy.html> (date of access: 16.06.2024).

Наукове видання

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 27 червня 2024 року)

II том

Підписано до друку 14.11.2024.

Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Друк цифровий.

Друк. арк. 10,5. Умов. друк. арк. 9,77. Обл.-вид. арк. 6,01.

Наклад 100 прим. Зам. № 9095/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.

Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>